

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

**MEHMED NİYAZI'NİN ROMANLARINDAKİ HALK BİLİMİ
UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT

HAZIRLAYAN
Âdem KOLUÇOLAK

KONYA- 2007

Abstract

In turkish culture, The relation of oral and written literature is alive. Oral tradition is sometimes direct source and sometimes an effective equipment for written literature.

In this study, the novels of Mehmed Niyazi ÖZDEMİR, who is modern and succesfull writen was examined in the way of folklore, Novels were scanned according to the folkloric elements, and findings were classified and analysed.

The study gives a notion about the role of folklore in contemprary literature.

Özet

Türk kültüründe, yazılı edebiyat ve sözlü gelenek ilişkisi canlıdır. Sözlü gelenek, yazılı edebiyat için bazen doğrudan kaynak, bazen de etkili bir malzeme olmaktadır.

Bu çalışmada, çağdaş ve başarılı bir romancı olan Mehmed Niyazi Özdemir'in romanları, halk bilimi yönünden incelenmiştir. Romanlar, halk bilimi unsurları bakımından taranmış, bulunan malzemeler tasnif ve tahlil edilmiştir.

Çalışma, günümüz edebiyatında halk biliminin rolü hususunda fikir vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	1
Kısaltmalar	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN HAYATI VE ROMANLARI

1.1. Hayatı	4
1.2. Mehmed Niyazi Özdemir'in Romanları	5
1.2.1. Ölüm Daha Güzeldi	5
1.2.2. Çanakkale Mahşeri	7
1.2.3. Varolmak Kavgası	10
1.2.4. Yazılamamış Destanlar	12
1.2.5. İki Dünya Arasında	15
1.2.6. Deliler Ve Dâhiler	17
1.2.7. Yemen Ah Yemen	18
1.2.8. Daha Dün Yaşadılar	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN ROMANLARINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI

I. Anonim Edebiyat	22
A. Manzum Olanlar	22

1. Mani	22
2. Türkü	23
3. Ağıt	25
B. Mensur Olanlar	26
1. Destan	26
2. Fıkra	27
2.1. Bektaşı Fıkraları	27
2.2. Karadeniz Fıkraları	27
2.3. Karatepe Fıkraları	28
C. Kalıplaşmış İfadeler	28
1. Atasözleri	28
1.1. Nazım Biçimindeki Atasözleri	32
2. Deyimler	33
3. Ölçülü Sözler	123
4. Alkış ve Dualar.....	123
5. Kargış (Beddualar)	126
6. Argolar ve Küfürler	128
7. Kalıplaşmış Söz	134
8. Çağırmlar	134
9. Karşılama	137
10. Uğurlama	137
11. Selamlaşma	138
II. Tekke Edebiyatı	139
1. Menkıbeler	140

1.1. Mevlana İle İlgili Olan Menkıbe ve Anlatımlar	140
1.2. Yunus Emre İle İlgili Menkıbe ve Anlatımlar	143
1.3. Hazreti Ali'yi Anlatan Menkıbeler	143
1.4. Diğer Menkıbeler	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI

3.1. Dil ve Anlatım.....	146
3.1.1. İşaretleşmeler.....	146
3.2. Geçiş Dönemi.....	146
3.2.1. Doğum.....	147
3.2.1.1. Doğum Öncesi.....	147
3.2.1.2. Ad Verme	147
3.2.2. Askere Uğurlama	148
3.2.3. Evlenme.....	150
3.2.4. Hacca Gitme Törenleri	151
3.2.4.1. Hacı Uğurlama.....	151
3.2.4.2. Hacı Karşılama.....	153
3.2.5. Ölüm ve Sonrası İle İlgili Uygulamalar.....	156
3.2.5.1. Defin.....	156
3.2.5.2. Yas.....	163
3.2.5.3 Ölüm Öncesi İle İlgili Uygulamalar.....	164
3.2.5.3.1. Vasiyet.....	164

3.2.5.3.2. Son Nefesi Verme Anı	165
3.3. Günlük Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler	165
3.3.1. Bayramlaşma.....	165
3.3.2. Hediyeleşme.....	167
3.3.3. Komşuluk.....	168
3.3.4. Misafir Ağırlama	168
3.3.5. Saygı.....	169
3.3.6. İkram.....	170
3.3.7. Müjdelik İsteme.....	171
3.3.8. Vefa.....	172
3.3.9. Lakap.....	172
3.3.10. Halk Bilgeligi.....	173
3.3.11. Dedikodu.....	173
3.3.12. Esnaf Kültürü.....	174
3.4. Halk Bilgisi.....	173
3.4.1. Halk Mutfağı-Yemek Kültürü.....	175
3.4.2. Halk Ekonomisi.....	178
3.4.3. Halk Hukuku (Mahkemesi).....	180
3.4.4. Halk Meteorolojisi.....	181
3.4.5. Halk Takvimi.....	182
3.4.6. Halk Hekimliği.....	184
3.4.7. Halk Matematiği.....	186
3.4.8. Halk Mimarisi – Geleneksel Yapılar.....	187
3.5. Bayramlar.....	188
3.5.1. Dini Bayramlar.....	188

3.5.2. Milli Bayramlar.....	190
3.6. İnanmalar.....	190
3.6.1. Eski Türk İnançları.....	191
3.6.2. Soyut Varlıklarla İlgili İnanışlar.....	191
3.6.3. Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar.....	192
3.6.3.1. Su İle İlgili İnanışlar.....	192
3.6.3.2. Ağaçlarla İle İlgili İnanışlar.....	193
3.6.4. Hayvanlarla İle İlgili İnanışlar.....	194
3.6.5. İnanmamaya Dair İnanmalar.....	194
3.6.6. Uğur.....	195
3.6.7. Büyü.....	196
3.7. Giyim.....	196
3.7.1. Erkek Giyimi.....	196
3.7.2. Kadın Giyimi	197
3.8. Halk Oyunları.....	198
3.8.1. Çocuk Oyunları.....	198
3.8.2. Halk Oyunu	199
3.9. Köy Yaşamı	199
3.9.1. Yün Eğirmek	199
3.9.2. İmece	199
3.9.3. Geleneksel Tarım Yöntemleri	200
3.9.4. Köy Odası	201
3.10. Halk Çalgısı	201
3.10.1. Davul –Zurna	201

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN ROMANLARINDA KARŞILAŞILAN DİĞER HALK BİLİMİ ÖGELERİ

4.1. Namus	203
4.2. Mektup Kültürü	206
4.3. Definecilik	207
4.4. Rüya İle İlgili Bazı Halk Bilimi Unsurları	209
4.4.1. Rüya Ve Keramet	210
4.4.2. Rüya Tabiri	211
4.4.3. Rüya Ve Efsane.....	211
SONUÇ	212
KAYNAKÇA	214

ÖN SÖZ

Türk kültürünün binlerce yıldır sözlü bir gelenekte yaşadığı bilinmektedir. Bilinen en eski ürünlerimiz, sözlü edebiyata aittir. Sözlü geleneğin geçmişe mahsus bir özellik olduğunu düşünmek doğru olmaz. Günümüzde, okuryazarlığın bu kadar yaygınlaşmasına, küreselleşmenin etkisinin her noktada kendini göstermesine rağmen, halk kültürünün yazılı olmayan yönü etkisini sürdürmektedir. Hatta iletişim araçlarının etkinliğinin artması, yerel kültür ürünlerin daha kolay yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak, bütün bu gelişmeler, sözlü ürünlerin “değişebilir” ve “yok olabilir” niteliğini etkilememektedir.

Günümüz edebiyatı, zaman zaman halk birikiminden yararlanmayı denese de, cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi “aydın- halk” farklılaşması gitgide kendini göstermektedir. Bütün dünyada, yerel kültürü konu alan çalışmaların beğeniyle karşılanmasına rağmen; bizde soyut, binlerce yıllık birikimi görmezden gelen bir edebiyat geleneği başlamıştır. Yazılı eserlerde halk bilimi unsurlarına yer vermek, bir sahip çıkmayı ifade edeceği gibi, güncel eserlere tarihi bir ruh ve kimlik de kazandıracaktır. Ne var ki, bunu yapabilmek, bir birikim ve soylu bir duruş gerektirmektedir.

Günümüz edebiyatında, roman konularındaki zenginliğe, fikri eserlerindeki derinliğe, tarihi birikimini eserlerine yansıtmasına ve Türk halk bilimiyle olan güçlü bağıyla Mehmed Niyazi Özdemir, yukarıda özlemini ifade ettiğimiz aydınlarımızdan biridir. Bilhassa romanlarında kültürel birikimin ürünlerini sık sık gün yüzüne çıkarmayı deneyen bir yazar olduğundan, gerekli ön araştırmalar neticesinde, bir halk bilimi çalışması için doğru isim üzerinde olduğumuzu gördük.

Çalışmamız, söz konusu eserlerin taranması, bulunan malzemenin tasnifi ve elde edilen bilgilerin halk edebiyatı ve halk bilimi açısından yorumlanması şeklinde üç aşamadan oluştu. Bütün bu unsurları birleştirerek, Mehmed Niyazi'nin kültür birikimimiz açısından bulunduğu nokta hakkında bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Bu çalışmamızda tespit ettiğimiz malzemelerin çeşitliliği, bazı durumlarda tekrara düşmemizi kaçınılmaz kılmıştır. Aynı metnin içerisinde geçiş dönemi ürünleri, deyimler ve menkıbeler yer alabilmektedir. Bu durumda, metnin ilgili kısımlarını, gerekli yerlerde yeniden kullandık.

Bu çalışmamız, Mehmed Niyazi'nin romanlarındaki halk edebiyatı ve halk bilimi öğelerini tespit ve tahlil biçimindedir. Çalışma esnasında en kritik sorun, "sınırlama" meselesinde düğümlendi. Bir malzemenin halk bilimi ögesi olabilmesi için ölçüt neydi? Bu konuda müracaat ettiğimiz kaynaklarda bazen gerekli tanımlamaları da bulamıyorduk. İşte bu noktada, konu seçiminden çalışma ilkelerine, kaynak temininden malzemelerin tasnifine kadar sayısız hususta desteğini gördüğümüz Değerli Danışmanımız Yrd. Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT'un katkıları, bu tezin teşekkülünde önemli rol oynamıştır. Kendilerinin moral desteği de bizim için çok anlamlı ve teşvik edici olmuştur. Kendilerine teşekkürü bir borç biliriz.

Halk bilimi ve halk edebiyatı kavramlarını bilimsel bir disiplin içinde algılamamız, yüksek lisans eğitimiyle birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Bu eğitimimiz esnasında, bizim bu bilimi çok yönlü tanımamızı sağlayan, öğrencileri olmakla övündüğümüz Sayın Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU ve Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN'e saygıyla teşekkürlerimizi sunarız.

Niteliği ne olursa olsun, bütün çalışmalar, elbette ki en yakınımızın desteği olmadan ilerleyemez. Her zaman desteğini yanımda hissettiğim sevgili eşim Ayşe'ye teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Konya, 09. 07. 2007

Kısaltmalar

DD	Deliler ve Dâhiler
YY	Yemen Ah Yemen
YD	Yazılamamış Destanlar
ÇM	Çanakkale Mahşeri
DDY	Daha Dün Yaşadılar
VK	Varolamak Kavgası
İDA	İki Dünya Arasında
ÖDG	Ölüm Daha Güzeldi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMED NİYAZI ÖZDEMİR'İN HAYATI VE ROMANLARI*

1.1. Hayatı

Mehmet Niyazi Özdemir, 8 Nisan 1942 yılında Sakarya'nın Akyazı ilçesine bağlı Beldibi (şimdiki adıyla Boztepe) köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı, Mehmet (1894 — 1967), annesi Fatma (1915 — 1999)'dır. Ailenin, on beş çocuğu olmuştur. Bu çocuklardan onu hayattadır. Mehmet Niyazi dışındakiler ticaretle uğraşmaktadır.

Aslen Trabzon'un Vakfikebir ilçesinin Ballı Köyü'nden (Kaplantoz) olan ailenin bildiği ilk dedesi Abdullah'tır. Ünlü bir demirci olduğu için, örsü, halen Ballı Köy'de muhafaza edilen Abdullah'ın oğlu Şahin, onun oğlu Arif, onun oğlu Ali, onun oğlu Mehmet'tir. 1894 doğumlu Abdullahoğulları'ndan Mehmet, Mehmet Niyazi'nin babasıdır. Dedesi olan Ali, Sakarya'nın Akyazı ilçesinin Boztepe köyüne gelip yerleşmiştir. Mehmet Niyazi'nin babası, Akyazı'ya taşınmış, manifaturacılıkla uğraşmaya başlamıştır.

Mehmet Niyazi Özdemir, ilk ve ortaokulu, Akyazı ilçesinde okur. 1956 yılında lise tahsili için, İstanbul'a giden Mehmet Niyazi Özdemir, 1959 yılında Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girer. Mehmet Niyazi başarılı bir öğrencidir. Sonra Hukuk Fakültesi'ne girer; oradan mezun olur. O zamanlar hukuk fakültesinde takıntısız olarak üçüncü sınıfa geçenler, izin alarak edebiyat fakültesinin herhangi bir bölümüne devam edebiliyorlardı. Bu imkandan faydalanarak felsefeden de sertifika alır. 1963 — 1965 yılları arasında yedek subay öğretmen olarak Kars'ın Selim İlçesi'nin Damlapınar köyünde askerliğini yapar.

Mehmet Niyazi Özdemir, öğrencilik yıllarında milliyetçi düşüncüyü savunan grubun içinde aktif yer alır. 1966 yılı sonlarıyla 1967 yılının başlarında önemli bir milliyetçi-muhafazakâr kuruluş olan Milli Türk Talebe Birliği'nde genel başkanlık yapar.

---

* Bu bölümün hazırlanmasında Çelik: 2003'ten faydalanılmıştır.

Mehmet Niyazi Özdemir, 1968 — 1976 yılları arasında Almanya’da BRiLON’daki Goethe Enstitüsü’nde lisan öğrenimi gördükten sonra MOXBURG Enstitüsü’nde Prof. Dr. Ditrich Pirson’un yanında “TÜRK DEVLETLERİ’NDE TEMEL HÜRRİYETLER” konulu doktora çalışması yapar. Aynı kürsüde yıllarca çalışan yazar, 1988 yılında Türkiye’ye döner. Mehmet Niyazi Özdemir’in hâlâ MOXBURG Üniversitesi ile teması sürmektedir.

Türkiye’ye döndükten sonra, akademik ve kültüre çalışmalarını devam ettiren yazar, imkanı geniş bir ailenin çocuğu olduğu için herhangi bir işte çalışmamıştır. Zamanını kütüphanede okuyarak ve araştırarak geçiren Mehmet Niyazi Özdemir, eserlerini de kütüphanede yazmaktadır. Mehmet Niyazi Özdemir, bir gazetede fikir yazıları yazmaya devam etmektedir.

1.2. Mehmed Niyazi Özdemir’in Romanları

1.2.1. Ölüm Daha Güzeldi

Bir Azeri Türk’ü olan Tahir, lise son sınıfta okumaktadır. Azerbaycan’ın Çöllümihmandar Köyü’nde, annesi Zeynep ve kardeşi Hatun ile birlikte yaşamaktadır. O zamanlar S.S.C.B’ye bağlı olan Azerbaycan’da, halkın üzerindeki baskılar gün geçtikte artmakta, atalarının emaneti olan topraklar yaşanmaz hale gelmektedir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin Başbakanı Neriman Nerimanov’un suikasttan ölmesinden sonra, her şey daha da kötüye gider. Tahir’in annesi Zeynep Ana ve kader yoldaşları, Sovyet zulmünden kurtulmak için. Türkiye’ye kaçma hazırlıkları yaparlar. Köyden oluşturulan grup, diğer gruplarla Aladağ’ın eteğinde buluşacaktır.

Grubun başında Azim ve Yerlak Köylü Mustafa vardır. Ancak geceleri ilerleyebilen kabile, gündüzleri dinlenmektedir. Uçurumları, dağları aşarlar. Türkiye’ye geçmeye az bir mesafe kalmışken Sovyet askerleri tarafından sarılırlar. Şiddetli çarpışma sonucu birçok kişi ile birlikte Azim şehit olur. Bazıları ise, Türkiye’ye kaçmayı başarır. Azim’in şehit olması ile grubun liderliğini Mustafa üstlenir. Mustafa, kabileyi zayıf vermeden geriye kaydırır. Çatışmadan sonra dinlendikleri ormanda kabileyi bir araya getiren Mustafa, planlarını açıklar. Plana göre hepsi evlerine dönecektir. En uzakta olan Zeynep Ana’dır. Mustafa, Zeynep Ana’ya birkaç hafta sonra Yerlak köyüne gelmesini söyler. Yerlak’ta tekrar kaçış planı yapacaklardır.

Zeynep Ana fırsat bulur bulmaz, Yerlak Köyü'ne doğru yola çıkar. Zorlu bir yolculuğun ardından köye ulaşır. Mustafa'nın annesi Gülbahar birkaç gün içinde çok yıpranmıştır. Jandarmalar sürekli Mustafa'yı aramaktadır. Zeynep Ana tüfekleri saklayacağı sırada ev, jandarmalar tarafından basılır. Evi yakan jandarmalar. Tahir'i tutup götürür. Tahir gözlerini açtığında kendini bir hücrede bulur. Hücrede gördüğü adamın bakışları Tahir'e güven vermektedir. Tahir, sorguda ne demesi gerektiğini ona sorar. Hücredeki adam olanları itiraf etmemesini ima eder. Tahir yapılan sorgularda hiçbir şeyi itiraf etmez. Yapılan işkencelere dayanmaya çalışır. Fakat Tahir, işkencelere dayanamamakta, her seferinde günlerce baygın yatmaktadır. Eriyen vücudu, yargıcı da çok etkiler. Yargıç onun iyi bir Sovyet vatandaşı olacağını umut ettiğinden Arkecileman Kampı'na gönderir.

Hücredeki adam (Feyzullah Hoca Alptekin) ve Tahir aynı koğuşa düşer. İnsanlıkla bağdaşmayacak işkencelerin yapıldığı kampta, her şey planlıdır. Tahir'e kürek, Feyzullah Hoca'ya kazma verilir. Yanlarında köpek bulunan nöbetçilerin çevrelediği mahkûmlar, karlı yollarda ilerlemeye çalışır. Günleri açlık ve soğukla mücadeleyle geçer. Haftada üç gece ikişer Saat "doktrin dersi" vardır. Orada istekler önemsizdir, önemli olan yetkililerin emirleridir.

Birgün, mahkûmlara ibret olsun diye hepsinin gözlerinin önünde Muratzâde kurşuna dizilir. Hâlbuki Muratzâde, bütün Türk boylarının destanını yazmayı hayal etmektedir. Tahir ve Feyzullah Hoca, kamp yönetmeliğini hiç ihlal etmediklerinden Tula'ya gönderilirler. Tula, Moskova çevresinde Arkecileman kadar soğuk olmayan bir yerdir. Tahir ve Feyzullah Hoca tahta bavul bölümünde çalışırlar.

Birgün Tahir ve Feyzullah Hoca derenin kenarındaki ağaçları üst üste yığarken fundalıktan atılan kâğıda sarılı bir taş önlerine düşer. Kâğıtta: "Akrabanız Mustafa, sizi en yakın zamanda kurtaracağım." yazılıdır. Tahir ve Feyzullah Hoca, birkaç gün sonra, gönderilen başka bir kâğıda göre fundalıklara doğru kaçmaya çalışırlar. Tahir fundalıklara ulaşır, fakat Feyzullah Hoca'yı nöbetçiler yakalar. Mustafa'nın grubundaki Cabir ve Murat, Tahir'in elbiselerini değiştirip trene bindirirler. Tahir, sırasıyla Bakü'ye, Erivan'a ve Türkiye'ye geçirilecektir. Her şey iyi planlanmıştır. Tahir onlarla birlikte savaşmak istese de kaçak olduğundan bu mümkün değildir.

Demiryolları memuru olan Hüseyin ve Sadık onu bir köyde bırakırlar. Tahir'in bırakıldığı evde yaşlı bir karı-koca oturmaktadır. Onu sevgiyle, şefkatle karşılarlar. Sabaha karşı uyuyabilen Tahir, ikindi vakti gözlerini açtığı anda annesi Zeynep Ana'yı karşısında bulur. Gülbahar da oradadır. Birlikte kaçacaklardır. Yemekten sonra hemen yola çıkarlar. Zeynep Ana, hem üzüntülü, hem de düşüncelidir. Gece karanlığında ıssız bir köye ulaşırlar. Zeynep Ana çaldığı kapıyı açan orta yaşlı adamı ve yanındaki kadını vurur. Bütün vücudu titreyen Tahir bir türlü kendine gelemez. Annesinin yaptığına anlam veremez. Zeynep Ana, vurduğu adamın kendilerinden olduğunu, Türkiye'ye kaçırmayı için Hatun'u ona gönderdiğini, onun ise, düşmanla işbirliği yaptığını, ocaklar söndürdüğünü anlatır.

Atlara binip vadilerde yol alırlar. İkindiye doğru sınıra yaklaşırlar. Zeynep Ana, Aras'ı geçmeyi tasarladıkları yerde bir hazırlık olduğunu fark eder. Ne yapacaklarını şaşırırlar. O anda tepelerin birinden bir tüfek patlar ve Zeynep Ana sol göğsünden yaralanır. Zeynep Ana, Tahir'e bu yaradan iyi olmayacağını, düşmanın eline canlı geçmek istemediğinden kendisini vurmasını ve Türkiye'ye geçmesini söyler. Zeynep Ananın: "Vurmazsan hakkımı helal etmem." sözleri üzerine Tahir, yüreği parçalanarak tetiği annesine çeker. Zeynep Ana'nın gözlerinde yeni ışıdamaya başlayan yıldızlar kayarken, Tahir ve Gülbahar, atlarını Türkiye'ye sürerler. Dudaklarında ise: "Aaa! Zeynep Ana!..." feryatları vardır.

1.2.2. Çanakkale Mahşeri

19 Şubat 1915'ten itibaren ortak bir İngiliz — Fransız donanması Anadolu'ya girmek için Çanakkale Boğazı'nın her iki tarafındaki Türk tabyalarını bombardımana başlar. İmkanları kesinlikle eşit değildir. Müttefiklerin modern aletlerle donatılmış toplarına, Türkler kısa menzilli, açıkta bulunan on yedi adi topla karşılık verir. Bombardıman kesildiğinde ortalığa ölüm sessizliği hâkim olur. Toz duman aralanırken Oğuz Amca da yaralılara yardım eder. Yahya Çavuş ve Oğuz Amca topların menzilleri uzun olabilseydi diye hayıflanırlar. O vahamet karşısında ellerinden bir şey gelmemesi onları mahveder.

Müttefiklerin saldırılarını İstanbul'daki gazeteler manşetten verir. Eli silah tutabilecek gençler gönüllü yazılır. Darülfünun'un, medreselerin sınıfları gün geçtikçe boşalır. Tıbbiye'de okuyan Hasan Şakir de dedesi Müderris Rasih Efendi'den helallik dileyerek Çanakkale'ye gider.

Müttefikler günden güne takviyelerini artırıp bombardımana devam ederler. Queen Elizabeth, Agamennon ve Suffren zırhlıları öncekilerden daha şiddetli bir şekilde boğazın girişindeki tüm tabyaları topa tutar. Mesafe azaldıkça ateşin etkisi artar, siperler havaya uçar. Sanki mahşer yaşanmaktadır. Nöbetçi olan Oğuz Amca'nın zihni ise oğullarıyla meşguldür. İki oğlu Hasan ve Akif Sarıkamış'ta savaşmaktadır. Gelibolu'ya sürekli asker aktığı için evdeki küçük oğlu Mustafa'nın da askere alınacağını hisseder.

Müderri Rasih Efendi ise, teselliyi Ziya Gökalp'ın sohbetlerinde bulmak için Türk Ocağı'na gider. Oradakiler İngilizce bir gazeteyi Türkçeye çevirmektedir. Gazetede, Churchill'in çok ümitli olduğu, Çanakkale — İstanbul yoluyla Rusların savaş gereçlerine, kendilerinin de sayısız asker gücüne kavuşacakları belirtilmektedir. Ayrıca Çanakkale Cephesi'nin sonunda kadvralaşmış Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkacağı vurgulanır.

Boğazın ise rüzgârları hoyratlaşmıştır. Kar yağarken kuduran dalgalar durmadan sahilleri döver. Müttefikler bazen gece bazen gündüz bombardımana devam eder. Fakat Churchill bir türlü tatmin olmaz. Churchill, hem savaşın uzamasından hem de Alman ve Avusturya denizaltılarının Çanakkale'ye gönderileceklerinden endişe etmektedir.

Donanma Komutanı Amiral Garden'in ise, aşırı gayretten sağlığı bozulmuştur. Gece gündüz çalışmasına rağmen değişen bir şey yoktur. Yüksek Savunma Konseyi onun yerine Amiral De Robeck'i görevlendirir. Robeck bu durumdan çok memnundur. Onun için bu tarihi bir fırsattır.

Çanakkale'nin işgalini Yunan Genel Kurmayı hazırlamıştır; fakat karada yapılacak harekâtın riski artık kendisine ait olduğundan "Akdeniz Sefer Komutanı" unvanıyla görevlendirilen General Hamilton hemen bir gemiyle yola çıkar.

Müttefiklerin komutanları Queen Elizabeth'te toplantı yaparken Tophaneli Hakkı da Nusret Mayın Gemisi'ni sefere hazırlar. Dökülecek yirmi altı mayın savunmanın bel kemiğini oluşturacaktır. Sisli havada Tophaneli Hakkı Karanlık Liman'a mayınları büyük bir ustalıklarla döker.

Büyük bir donanma Boğaz'ın açıklarında plana göre savaş düzeni alırken; Türk birlikleri de hazırdır. Sayı bakımından dengesiz olmalarına rağmen Karanlık Liman'daki mayınlar birçok gemiyi batırmış, durum Türklerin lehine dönmüştür. O hengâmede Seyit adındaki bir

er 276 kiloluk mermiyi sırtına alıp namluya sürer ve Ocean'ı batırır. Donanmada düzen kalmadığı için Robeck çekilme emri verir.

Müttefikler uğradıkları hezimetten sonra kara ve deniz birlikleriyle hareket etmeye karar verir. Hamilton kendinden çok emin ve kararlıdır. Sahillerde dolaşarak çıkarma yapacağı yerleri tespit eder.

Donanmanın yenilgisine rağmen çekilip gitmeyen Müttefikler Bozcaada, Limni ve Gökçeada'yı üst edinerek hazırlık yapar. Zaferi mutlak hale getirmek için değişik denizlerdeki savaş gemileri ve sömürgelerindeki tüm kara birlikleri İskenderiye'de toplanır. Bu haberler herkese sorumluluğunu hatırlatır. Halktan, Darülfünun ve medrese öğrencilerinden gönüllüler kuyruklar oluşturur.

Esat Paşa esnek bir savunma planı hazırlar, Müttefikler çıkarma yapar yapmaz dökülmelidir. Mareşal Liman Van Sanders de başarılı planlarıyla birliklere yardımcı olur. Oğuz Amca ise, o gün yanlarına gelen bir hemşerisinden oğullarının Sarıkamış'ta şehit olduğunu öğrenir.

Müttefikler sıkı bir hazırlık içindedir. Gıpta edilecek araçlarına, ordularına rağmen Başkomutan Hamilton hazırlığı çok ciddi tutar, planın gerektirdiği ayrıntıları gözden kaçırmamaya dikkat eder. Denizin üzerinde adeta şehir meydana getiren gemilere baktıkça hayallere dalan Hamilton, kendisini Annibal Caesar, Napolyonla mukayese eder. 462 yıl önceki hesabı göreceğini düşündükçe heyecanlanır. Onları zafere götürecek en önemli husus Esat Paşanın şaşırması, kararsızlığa düşmesidir.

Bombardıman günlerce, aylarca devam eder. Müttefikler tutundukları yerlerden bir öne bir arkaya kayarlar. O çabaya rağmen net bir üstünlük sağlayamazlar. Queen Elizabeth'te bulunan Hamilton ise, gergindir. Sürekli başka ne yapabileceklerini tasarlar. Zaman zaman insan ruhunu yenmenin mümkün olmayacağını düşünmeye başlamıştır. Faciaları unutmak istedikçe hatıra defterine sığınır.

Savaş her gün biraz daha şiddetlenerek devam eder. Aylardan beri süren boğuşmanın askeri ne hale getirdiğini iyi bilen Türk komutanlar; moral vermek için her fırsatta siperleri dolaşır, askerlerin hâl hatırını sorar.

Türk cephesinin dağılmak üzere olduğuna dair Hamilton'un kanaati kuvvetlenmiştir. Türklerin takatleri sifıra inmesine rağmen, yarma harekâtını ciddiye alıp bütün imkânları kullanır. Günlerce devam eden, insan takatini aşan kanlı çarpışmalar sona erdiğinde iki tarafta da kıpırdayacak güç kalmaz.

Gece boyunca Hamilton ve diğer komutanlar planlar yapar. Osmanlı'yı dize getirmezlerse, sömürgelerinde bulunan Müslümanları tutamayacaklardır. Kalabalık ordusuna güvenip ittifak yaptıkları Çarlık Rusyası da can çekişmektedir. Yardımına yetişmezlerse komünistler işbaşına gelip savaştan çekilecektir. Almanya'nın ve Osmanlı'nın doğudaki ordularını batıya kaydırabileceğini düşündükçe bunalırlar. Şimdi bile net üstünlük sağlayamamışlardır.

Askerin adım atacak gücü kalmamıştır; fakat duracak zaman değildir. Tahminlerine göre bugün veya yarın taraflardan birisi tamamen çökecektir. İki taraf da çökenin karşısındaki olması için her çareye başvurur. Oğuz Amca ve Yusuf dinlenme anında Hasan Şakir'i düşünürler. Onun şehit olmasından sonra Yusuf eski haline dönememiştir. O an Oğuz Amca karşiki tepelerden Oğlu Mustafa'nın sesini duyar.

Müttefiklerin Boğaz'ı geçemeyeceklerini anlayan Bulgarlar, Almanya ile Osmanlı'nın yanında yer alınca Sırp lar iyice silinir. Avusturya'dan 24 cm. çapında topların sevke hazırlandığını da haber alan İngiltere Yüksek Savunma Konseyi çekilme ister, fakat sonuçlarından korkmaktadır. Hamilton savaşa şartlandığından sağlıklı düşünemeyeceğine ihtimal veren Yüksek Savunma Konseyi onu görevden alıp yerine General Monroe'yu tayin eder ve ondan ayrıntılı rapor ister. Monroe'nun ve Kara Mareşali Lord Kitchiller'in raporuna göre Müttefikler büyük bir gizlilikle çekilmeye başlar. Aslında Türkler onların çekildiğini bilirler, temkinli olmak için tetikte beklerler.

Sabahın erken saatlerinde isabet eden bir mermiyle Oğuz Amca yaralanır, Yusuf şehit olur. Zaferi gören Oğuz Amca, küçük Oğlu Mustafa'yı da hastanede son nefesini verirken görebilir. Her şeye rağmen Çanakkale geçilememiştir.

1.2.3. Varolmak Kavgası

Murat fakir bir ailenin çocuğudur. Annesi Fadime Bacı ile Tepe Köy'de yaşar. Babası Yusuf, Murat küçükken ölmüştür. Fadime Bacı, tarlaya ettikleri ve sattığı üç beş kilo yağ-

peynirle geçinir. Yusuf'un vasiyetine uyup Murat'ı okutmak ister. Bu konuda Yusuf'un dostu Lütfi Efendi'den yardım alır. Murat, İstanbul İmam Hatip okulunda parasız yatılı öğrenci olur. Sevinçleri azalacak gibi değildir.

Murat, ağırbaşlı, ölçülü ve güler yüzlü bir çocuktur. Okuldaki Emin Öğretmen ve üst sınıftaki Mehmet ona yardımcı olurlar. Düzenli ve çalışkan bir öğrenci olan Murat, sınavları başarıyla geçer ve mezun olur. Tatilini köyde, annesine yardım ederek geçirir, enstitü sınavlarına hazırlanır. Murat, enstitünün sınavını kazanır. Böylece hayallerini süsleyen öğretmenlik mesleğine sahip olacaktır. Fakat Murat'ın yemek ve yatak gibi ihtiyaçlarına annesinin gönderdiği para yetmez. Gece gündüz iş aramasına rağmen bulamaz. Köye dönmeyi de idealleri engeller.

Murat'ın zor günleri, Emin Öğretmen'den Soğana'daki mescidin imamlık görevini devralmasıyla sona erer. Artık ihtiyaçlarını karşılayacağı bir işi ve yatacak kadar küçük bir evi vardır. Murat arkadaşları ile cumartesi günleri toplanır. Değişik fakültelerde okuyan bu gençler (Zaptiye Ahmet, Aslan, Vehbi, Seyit, Ali, Yusuf) gece boyunca fikir alışverişi yaparlar. Murat, fırsat buldukça hemşerisi Doktor Hayati Bey'i ziyaret eder. Doktor Hayati Bey, arzuladığı gençliği Murat'ta bulmaktadır. Murat, Hayati Bey'in kızı Mine'ye gizli bir aşk duyar.

Enstitü'den mezun olan Murat'ın tayini Konya İmam Hatip Okulu'na çıkar. Murat başarılı bir öğretmendir, öğrencilerini ilmin ışığında yetiştirir. Fakat bir müfettişin yanlış değerlendirmeleriyle bakanlık emrine alınır. Olanlara bir anlam veremeyen Murat, evrakları yakından takip etmek için Ankara'ya gider. Murat, bakanlıktan, işten atıldığını öğrenir. Danıştay'a dava açar, ancak sonucu beklemeden kimsenin gitmek istemediği bir dağ köyüne imam olarak gider.

Karsın Selim İlçesi'nin Damlapınar köyünde imamlığa başlar. Çağın bütün imkânlarından yoksun olan köyde halk, ahırdan farksız olan evlerde sefillik pislik içinde yaşar. Murat bir ara çekip gitmeyi düşünürse de o insanları kaderlerine terk etmeyi ideallerine sığdıramaz. Muhtar'ın yardımıyla camiyi tamir etmeye başlar.

Köylüler yavaş yavaş Murat'a alışır. Sohbetiyle, kişiliğiyle köylülere insanca yaşamayı öğreten Murat, köye okul ve köprü de kazandırır.

Murat, köylülere okumanın, temizliğin, dürüstlüğün faziletini bıkmadan anlatır. Murat'ın sohbetini çok seven köylüler, akşamları onun odasında oturmaktan büyük haz alırlar. Bir akşam köye gelen tahsildar, sorduğu sorularla Murat'ı rencide eder. Birkaç gün sonra jandarma Murat'ın odasını basar ve tekme tokat karakola götürür. Murat tahsildarın kurbanı olmuştur. Köylü yasa boğulur. Murat bu durumdayken, kadınlara tecavüz ettiğine, muska ve büyü yaptığına dair asılsız dedikodular da Selim ilçesinde ve köylerinde ağızdan ağza dolaşır.

İfadesi alınan Murat'ın odasında bulunan dünya klasikleri, Gazali'nin eserleri, Peyami Safa'nın "Yalnızız" romanı, Necip Fazıl'ın "Çile" adlı şiir kitabı ile Kur'an-ı Kerim suç unsuru görülür ve Murat tutuklanır. Hakkında uydurulan iftiralar hapisanede de duyulmuştur. Mahkûmlar onu rencide edici sözler söyler. Başına gelenlere şok olan Murat'ın cevap verecek dermanı yoktur. Ona on yıldır hapisanede olan Selim sahip çıkar ve yardımcı olur.

Damlapınarlılar Murat'ın başına gelen haksızlığı ortadan kaldırmak için Kaymakamla da görüşürler; fakat bir sonuç alamazlar. Murat günden güne erir. Ancak yastığına dayanarak konuşabilir. Hiçbir zaman, uğradığı haksızlığı dile getirmez; hayattan, insanlıktan anlatır.

Murat'ın, mahkemeye çıkartıldığı gün - haber vermediği halde - Damlapınarlıların çoğunluğu oradadır. Murat, kişiliğine yöneltilen suçlamaları cevapsız bırakır. İddianamede geçen "karanlık zihniyet" hakkında konuşur ve çalıştığı köyde tatbikat yapmalarını ister. Mahkeme delillerin toplanması için ertelenir.

Murat'ın hafızasında, idealinin "karanlık zihniyet" olarak nitelendirilişi yer etmiştir. Umursamamaya çalışsa da bu suçlamayı hazmedemez. Durumu günden güne ağırlaşır. Öksürük nöbetlerinin tuttuğu bir gece Selim'in kollarında can verir.

1.2.4. Yazılamamış Destanlar

Topal Ali, Aziziye Tabyaları'nda sakatlanmış bir Anadolu köylüsüdür. Karısı Ayşe, oğulları Süleyman ve Mehmet'le birlikte köyde yaşamaktadır. Büyük oğlu Süleyman Balkan Savaşı'nda şehit olmuştur. Edirne'nin de kaybedilmesi ise acılarını kat ve kat artırır. Aradan çok geçmeden diğer Oğlu Mehmet de askere alınır.

Mehmet, çoğunluğu yaşlı askerlerle talime başlar. Sıkı disiplin altında düşmana sessizce nasıl sokulacaklarını, baskınları nasıl yapacaklarını vb. öğrenirler. Bir sabah yeni bir gönüllü grubuyla karşılaşır. Değişik kıyafetli olan bu grup, “Van Gönüllüleri”dir.

Cemal Paşa, savaşmaya karşıdır. Londra’da alınan kararlara uyulması gerektiğini, büyük devletlerin Bulgarları Enez Midye hattına çekeceğini söyler. Fakat Enver ve Eşref Bey bu görüşe katılmaz. Onlara göre Babıâli baskınının sebebi Edirne’nin kaybedilmesidir. Selim Sami ve Cihangiroğlu İbrahim, “Milli Kuvvetleri” in çoğunluğunu askeri yolların yapımına, bir kısmını da Yıldız, Taksim, Metris kışlalarında sıkı talim yapan gönüllülerin arasına katarlar.

İstanbul gizli servislerin cirit attığı yer haline gelmiştir. Bütün gözler Enver ve Eşref Bey’in kurduğu “Teşkilat-ı Mahsusa”nın üzerindedir. Kendilerinin gözlemlendiğini ve takip edildiğini anlayan Enver ve Eşref Bey, teşkilatı güçlendirmeye başlar.

Hükümet, İstanbul’u tedirgin eden Bulgar topraklarından endişelidir. Fakat Bulgarlar, Enez – Midye hattına çekil, denmesini bile savaş ilanı sayacaklarını büyük devletlere bildirmişlerdir. Hükümetin pasifliğini gören Enver Bey ve Eşref Bey gönüllülerle birlikte taarruz yaparak bir seferde Enez — Midye hattına kadar ilerler. Eşref Bey savaşa devam etmek ister. Enver Bey de ona katılır. Daha önceki başarılarını hatırlatıp Hurşit Paşa’yı ikna ederler. Enver Bey ve Hurşit Paşa teşebbüsten habersiz gibi davranacaklar, başarısız olunursa “bizi dinlemedi” diyeceklerdir. Eşref Bey kolordudan gerekli malzemeyi alarak mutlu ve kararlı olarak yola çıkar. İçlerinde Mehmet gibi erlerin de bulunduğu gönüllü birlikler Tekirdağ, Çorlu, Muratlı ve Ereğli’yi ele geçirir. Bulgarların çoğu teslim olmuştur. İki taraftan da kayıp verilmesine karşın taarruz oldukça başarılıdır. Fakat Ahmet İzzet Paşa Balkan Devletleri’nin ittifak edeceğini düşündüğünden gönüllülerin ileri hareketine karşı çıkar. Buna rağmen Eşref Bey ve diğer gönüllü komutanları Edirne’yi geri almakta kararlıdır.

Hükümetin ve yüksek rütbeli paşaların kesin tavrı bellidir. Sadece Enver Bey ve Hurşit Paşa onlara arka çıkar. Büyük ve planlı mücadeleler sonucu Edirne geri alınır. Gönüllülerin de payı bulunan bu zafer Avrupa’da büyük yankılar yapar. Hükümet ve İstanbul’daki paşalar Edirne’nin ve diğer yerlerin geri alınışını geçici görür. Bir yenilginin sorumluluğundan korktuklarından gönüllülerin bir an önce Enez – Midye hattına çekilmelerini telkin ederler. Fakat Eşref Bey ve Kumanda Heyeti eski sınırlarını aşmaya karar vermişlerdir. Artık

İstanbul'dan yardım almaları mümkün değildir. Silah ve cephane Bulgarlardan temin edilir. Yerli halk da gönüllülere katıldığından güçleri artar. Mehmet'in de dâhil olduğu bir gönüllü grubu Selim Sami'nin komutasında yerli halkı eğitir.

Şaşırtmaya dayalı bir baskınla Habibçe, Harmanlık Ovası ve Yenice ele geçirilir. Bulgarlar fazla direnemezler. İstanbul Hükümeti, kurtarılan bölgelere sahip çıkmaz. Sivil teşkilat olmadığından ihtiyaçları karşılanamamaktadır. Kumanda Heyeti o şartlar altında kendi imkânlarına göre bir teşkilat kurar. Teşkilat dini, idari ve adli olarak üçe ayrılır. Esarettten kurtarılan eli silah tutanlar gönüllülere katılır. Her baskından zaferle çıkan gönüllülerin moralleri de yükselir. Savaş meclisini topladıkları sırada Kurmay Binbaşı Muzaffer Bey, Hurşit Paşa'dan bir mektup getirir. Bu olağanüstü bir durumdur. Mektupta barışın imzalanacağı, hareketi durdurup Edirne'ye dönmeleri gerektiği yazılıdır. Kumanda Heyeti bu konuda bağımsız karar vermek istemez ve onlara güvenip silaha sarılan, teşkilatta görev alan insanlara danışır. O insanların gönüllü kumandanlara güveni tamdır. Kurtarılan bölgelerdeki Türk ve Müslümanlara zulüm yapılmayacağına dair Bulgar Hükümeti ve Kralı Ferdinand'ın kat'i teminatları sonucu Edirne'ye çekilirler. Fakat sözü edilen barış bir türlü imzalanamaz. Üstelik barış müzakerelerine rağmen Bulgarların kontrolündeki topraklarda Türk ve Müslümanlara yapılan zulmün acı feryatları Edirne'ye ulaşır. Eşref Bey ne olup bittiğini yerinde gördükten sonra karara varacaktır. Karabayır ve Papazköy'de halk kurşuna dizildikten sonra üst üste yığılıp yakılmıştır. Katliamı yapan Domuzcuyef çetesidir. Eşref Bey kararlıdır. Şafakla birlikte zulme son vereceklerdir. Başarılı bir taktikle Domuzcuyef çetesini imha ederler.

Eşref Bey, Kumanda Heyetiyle görüşerek eski teşkilatlanma şemasını Koşukavak'ta yürürlüğe koyar. İlk hedefleri Kırcaali'dir. Türk ve Müslümanlarla meskun olan yerleri birer birer kurtarırlar. O arada Eğridere'deki Dana Çetesinin Müslümanları zorla kilisede vaftiz ettirdiklerini, kaçanları kurşunladıklarını öğrenirler. Selim Sami Dana Çetesi'ni Ferecik'te ani bir baskınla yok eder.

Eşref Bey, Enver Bey'in gönderdiği seçkin subaylarla gönüllüleri takviye eder. Çok geçmeden Gümilcine ve Dimetoka da ele geçirilir. Eşref Bey bu durumu Enver Bey'e bildirir. Enver Bey durumdan çok memnundur. Gönüllülere yardım edeceğini söyler. Millet sevinirken hükümet bu zaferleri dert sayıp barışı engelleyen bir unsur olarak görmektedir. Kumanda Heyeti, kurtardıkları bölgelerin ileri gelenleri ile toplanır. Devlet-i Âliye onlara

sahip çıkmadığından, yeni bir devlet kurarlar. Enver Bey haberi alınca çok sevinir. Kurulan devletin bir ara formül olduğunu bilmektedir.

Meclis ilk iş olarak hürriyet ve istiklal bildirisiyle “Batı Trakya Türk Cumhuriyeti” nin bağımsızlığını ilan eder. Herkeste görev aşkı ve şevki artmıştır. Gönüllüler nizami orduyla bütünleştirilir ve Kuva-yı Milliye” adını alır.

Yunanistan ve Bulgaristan’ın Batı Trakya Türk Cumhuriyeti’ni tanımaları Batı’nın başkentlerinde bomba tesiri yapar. Fakat İstanbul Hükümeti ve yüksek rütbeli paşalar oradaki gelişmelerden ürkerler. Bir süre sonra Cemal Paşa, Eşref Bey’le görüşmek için yola çıkar. Eşref Bey, Cemal Paşa’yı eski bir dosta layık bir şekilde karşılar. Cemal Paşa, müstakil devlet kurmak hareketine devam ederlerse Rusya’nın Ermenistan adına doğu illerimizin istilasıyla felaketin başlayacağını söyler. Ayrıca Edirne’ye çekilmelerinin İttihat ve Terakki’nin de görüşü olduğunu ekleyerek elindeki “irade-i seniyye” yi gösterir.

Eşref Bey devletin ileri gelenleriyle toplantı yapar. Çekilmeyi hiçbiri içlerine sindirememektedir. Sadece Enver Beyin mektubu onlara çekilmeyi düşündürür. Toplantının sonunda Eşref Bey’in Enver Bey’le görüşmesine karar verilir. Enver Bey, dünyada büyük bir savaşın olabileceğini ve içinde yer almamak için gayret gösterilmesi gerektiğini vurgular. Orduyu ele alıp istihbarat teşkilatını güçlendirecekler, İngiltere ve Fransa’nın Rusya ile yaptıkları gizli ittifaktan habersiz davranıp yanlarında yer almaya çalışacaklardır. Cemal Paşa gelinlerin hıçkırıkları ile yoğrulan ecdat topraklarını Bulgarlara teslim ederken gönüllüler adım adım vuruşarak elde ettikleri yerlerden çekilirler. Bu galiplerin mağlubiyetidir, hazmedilmesi imkânsızdır. Eşref Bey kaygılıdır. Yangın vatanın neresinden başlayacak, kader onları nereye sürükleyecektir.

1.2.5. İki Dünya Arasında

Ayhan, Almanya’da hukuk öğrenimi gören, okumak için vatanından ayrılmış bir Türk gencidir. Türkiye’nin değişik yerlerinden buraya okumaya gelen birkaç kişi ile kaynaşmalarına rağmen, hemen hepsi de gurbetin kendine has yalnızlığını duyarlar. Ayhan, vaktinin bir bölümünü kütüphanede geçirir. Kantinde tanıştığı Margaret ile aralarında zaman içinde farklı bir iletişim doğmuştur. Margaret sıcak bir kızdır. Zaman zaman Ayhan’ın evine gelir. Ayhan’ın her zaman dağınık olan odasını toplamaktan büyük zevk duyar. Fakat bir gün

Ayhan'dan ayrılıp evine dönerken trafik kazası geçirir. Ciddi bir beyin ameliyatı geçiren Margaret'in durumu pek iyi değildir.

Ayhan, arkadaşı Selahattin ile birlikte Margaret'in sağlık durumu ile ilgili ailesinden bilgi alır. Ayhan, kazadan dolayı kendini suçlu hissetmekte ve çok üzülmemektedir. Selahattin, Ayhan'ı biraz olsun neşelendirmek için Karnaval Balosu'na götürür. Ayhan çılgınca dans edenlerin arasında kendini herkese, her şeye yabancı hisseder. Ölçülü, ağır bir genç olan Ayhan'ın dikkatini, bir genç kız çeker. Adı Hildegard olan genç kız Coğrafya Fakültesinde öğrencidir. Ayhan ve Hildegard kütüphanede, kantinde görüşmeye başlarlar. Güzel, seviyeli bir arkadaşlıkları vardır. Ayhan arada sırada hastaneye Margaret'i ziyarete gider. Margaret'in durumu iyiye gitmektedir. Ayhan Margaret'e karşı olan dostluk duygularını da kaleme alır.

Hildegard Ayhan'ı ziyaretlere başlar. Ayhan, onun her geçen gün güzelliğini ve şahsiyetini biraz daha keşfeder. Sevgisi çığ gibi büyür. Artık sevginin aşamayacağı engel olmadığına inanır. Nerede kalacağı, hayatını nerede sürdüreceği önemli değildir, o yanında olduktan sonra her yer birdir. Ayhan, yaz tatilini Türkiye'de, Hildegard ise, Yugoslavya'da geçirecektir. Birbirlerine mektup yazacaklarına söz verirler. Yaz boyunca mektuplaşırlar. Yaz sonu okula dönerler. Ayhan, bu ilişkiyi nasıl sonlandıracağına dair bir karar veremediği için bekler. Hildegard ise Ayhan'a çok seyrek uğramaktadır. Birgün Ayhan, Hildegard'ı sarışın, uzun boylu bir gençle görür. Hildegard'ın o gençten hiç bahsetmemesi, Ayhan'ı tedirgin eder. Onları her görüşünde yüreği acılarıyla dolar. Genellikle onları görmezden gelerek rahatsız etmemeye çalışır.

Ayhan'ın Margaret'e dair yazdıkları arkadaşlarının arasında "büyük yazar" diye hafife alınmasına sebep olur. Selahattin, Hildegard'a Ayhan'ın yazarlık konusunda ödülleri aldığı yalanını söylemiştir. Aslında bu bir şakadır; fakat Ayhan'ın hoşuna gitmiştir. Hildegard Noel'de Ayhan'ı evine davet eder. Fakat Ayhan, Noel'in dini kimlikli bir kutlama olmasından dolayı gitmek istemediği halde Hildegard'ın ısrarlarına dayanamaz. Ayhan, Hildegard'ın evine arkadaşı Tunçla birlikte gider. Hildegard'ın annesi sevecen, babası ve halası ise oldukça soğuktur. Akşamüzeri adı Kurt olan o delikanlı da gelir.

Margaret sağlığına tam kavuşamadığı için tekrar hastaneye yatmıştır. Ayhan onu ziyarete gider. Margaret, Ayhan'ı büyük bir sevinçle karşılar. Margaret Ekim'in sonlarında niçin yaptığını bilmediği bir intihar girişiminde bulunmuştur. Aradan geçen birkaç günden sonra

Ayhan, yanına birkaç roman alarak Margaret'i tekrar ziyarete gider. Ona Hildegard'la olan gelişmeleri anlatacak, onun görüşlerini alacaktır. Fakat hastaneye gittiğinde Margaret'in intihar ettiğini öğrenir.

Kilisede yapılan törende, Margaret'in annesi Ayhan'ı şefkatle kucaklayarak, milletlerin tarihi figürlerinden utandığını, ancak Margaret'in sayesinde gerçekleri görebildiğini söyler. Bu arada Hildegard, Ayhan'ı sürekli evine davet etmektedir. Ayhan, Kurt'tan bahsederek teklifleri reddeder. Fakat sömestrden sonra Hildegard onu evine götürmeye gelince Ayhan gitmek zorunda kalır. Hildegard evden çıkınca annesi, Ayhan'dan Hildegard'ı bırakmasını rica eder. Ayhan'ın mensup olduğu millet hakkında ailenin peşin hükümleri vardır. Ayhan, Hildegard'ı bırakırsa ailesi Kurtla evlenmesini sağlayacaktır. Ayhan, iradesini güçlükle toplayarak Hildegard'dan ayrılacağına dair annesine söz verir.

Hildegard da Ayhan da sorunun farkındadırlar. Hildegard engellerle savaşmanın gerektiğini vurgular. Fakat Ayhan, Hildegard'ın annesine söz vermiştir. Gözyaşları ile vedalaşırlar. Bu olaydan sonra Hildegard'ın yazdığı mektuplara Ayhan, azap yüklü bir cevap verir. Bir gün posta kutusundan Hildegard'ın Kurtla düğün davetiyesi çıkar. Bu olay üzerine Ayhan uzun süre kendine gelemmez. Düğüne gitmeye karar verir. Hildegard'ın ailesi Ayhan'ı aile dostu olarak gördüğünden nezakette kusur etmez. Ayhan'ın damarlarında alevler dolaşmaktadır. İkisi de kendilerini feda etmiştir. Ayhan'ın dudaklarından Tanrım seni mutlu etsin!" cümlesi dökülür.

3. Deliler ve Dâhiler

1960'lı yıllarda birçok farklı düşüncenin taraftarlarının bir araya geldiği bir mekan vardır: Marmara Kahvesi. Burası, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Erol Güngör gibi ünlü edip ve düşünce adamların uğrak yeridir. Yazarımız Mehmed Niyazi de bu mekanın müdavimleri arasındadır. Bu romanda geçen olaylar onun anılarına dayanmaktadır. Marmara Kahvesi'nin tiryakisi olan işadamları, esnaf, işçiler de az değildir. Hilmi Oflaz, Mustafa Demir, Hakkı Morgül bunlardan bazılarıdır. Bu kahvede ülke hakkında birçok planlar yapılır, çözümler getirilir; gerekirse Mu Mehmed ve Zürefa Niyazi'nin öncülüğünde "Das Dava"lar hazırlanır. Kahvenin bir de delileri vardır. Emekli Binbaşı Hüsrev ve Kartal bu delilerin başlıcalarıdır.

Kartal, babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Annesiyle birlikte, dededen kalma büyük bir evde yaşar. Annesinin üç kuruş emekli maaşını sorumsuzca harcayan bu patavatsız genç sanatkarca yaşamak bahanesiyle topluma tamamen zıt bir hayat sürer. Yaşayışı, giyinişi, konuşmaları ve tavırlarıyla normal bir insan değildir. Resim, müzik, şiir, roman gibi pek çok şeyle ilgilenen Kartal, eserlerinin hiçbirini beğenmediğinden yayımlayamaz... Sevgilisi olmadığından güzel eser ortaya çıkaramadığını düşünür ve barda tanıştığı Meral'le sefilce bir aşk yaşamaya başlar. Meral, Kartal'dan yaş olarak oldukça büyüktür. İlişkilerini topluma ters düşen tarzda yaşamaları, aralarındaki yaş farkı, zaman zaman ikisini de rahatsız etse de; yollarına devam ederler. Fakat bu aşk da Kartal'a ortaya çıkaracağı eseri için gerekli enerjiyi vermemiştir.

Günler, aylar birbirini kovalarken Kartal, uzun zamandan beri "Marmara Kahvesi"nden tanıdığı Binbaşı Hüsrev'in ülkeyi gizliden yönettiğine inanır; işin garibi Binbaşı Hüsrev'i de buna inandırmıştır. Eserinde Binbaşı Hüsrev'in gizli gücünden bahsedecek ve ölümsüz olmayı başaracaktır. Maalesef o eser hiçbir zaman ortaya çıkmaz. Zürafa Niyazi (Mehmed Niyazi Özdemir), Hilmi Oflaz, Mu Mehmed gibi isimlerse ülkeye katkıda bulunmak için "Das Dava"yı yazarlar. Metni çoğaltmak için daktilo bile bulamazlar. Ancak bir avukatın yazıhanesinden bir süreliğine çalmışlardır. Bu vesileyle "Ötüken Yayınevi"nin temelleri de atılmış olur.

Marmara Kahvesi'nin ünlülerinden Hilmi Oflaz, işportacıdır. Vefakar bir insan olan Oflaz, zaman zaman çantasına koyduğu yiyecekleri ihtiyaç sahiplerine dağıtır. İdealist, tarihi çok iyi bilen, cesur bir kimsedir. Değişik insan portrelerinin renkli bir tabloda sıcak bir şekilde resmedildiği Deliler ve Dâhiler, Marmara Kahvesi'nin yıkılmasıyla son bulur. Ancak yıkılan yalnızca duvarlar değil; muhabbet edilen, sıcak dostluklar kurulan, fikir münakaşası yapılabilen bir sosyal yapıdır. Bu aynı zamanda, bir devrin de sonudur.

1.2.6. Yemen Ah Yemen

Yemendeki Türk birliği sadece sinsi insanların hain planlarıyla uğraşmıyordu. Kavurucu çöl sıcağı, susuzluk, salgın hastalıklar, zaman zaman açlık, yorgunluk ve daha bin bir felaketle karşı karşıya kalıyorlardı.

Anadolu'nun değişik yerlerinden burayı vatan bilip savunmaya gelen rütbeli veya rütbesiz askerler, düşmanla olduğu gibi, tabiatla da savaşıyordu. Askerlerin her birinin geride bir garip

anası, kardeşleri, nişanlısı vardı. Ancak, yemen demek ölüm demektir. İssız ve susuz çöl bir yana, birbirinden sarp dağlar da kahramanlarımıza geçit vermiyordu.

Türk birliğinin merkezi San'a'daydı. Birliğin başında, nişanlısı Hatice'yi İstanbul'da bırakan Mülazım Celaleddin vardı. Mülazım Celaleddin, Yemen'de işlerin yola girmesini, isyanların bitmesini bekliyordu. Böylelikle nişanlısıyla evlenip onu Yemen'e getirecekti.

Yemen halkı ise, cehaletin kısıracında, kışkırtılmaya ve kullanılmaya müsait bir durumdaydı. İngiliz ajanları her yerde cirit atıyordu. Bunlardan biri de Şeyh Abdullah Mansur'du. Kuş araştırmaları bahanesiyle bölgeyi dolaşıyor, saf Yemenlilerin beynini yıkıyor, yanına gelen İngilizlerle kirli planlar yapıyordu. Onun peşinde ise, ateist rolünde bir kahramanımız, Üsküplü Osman vardı. Üsküplü Osman, Şeyh Abdullah Mansur'la bir oyunla irtibata geçti ve güvenini kazandı. Onun dergahında kaldı ve olan biteni rapor etti. Birgün, İngilizlerin ve diğer işbirlikçilerin dergahta şeyhle birlikte plan yaptıkları sırada, Üsküplü Osman, dergahı ateşe verdi ve hepsini cayır cayır yaktı!

Yemen'de ajanlar, hastalıklar ve türlü belalarla birlikte isyanlar da eksik olmuyordu. İsyana başladığında türlü noktalardan silah atılıyor, ordu alarma geçiyordu. Bu defa isyanı çıkaran İmam Yahya idi. Şehre giden telgraf tellerini kesti ve irtibatı koparmış oldu. Dışarıdan kuşatmayı yarma girişimleri sonuçsuz kalıyordu. İsyana uzadıkça su, gıda, silah gibi temel ihtiyaçlar da karşılanmıyordu. Nihayetinde bir taarruz ile isyan kırılıyor, ancak yeni isyanların ne zaman çıkacağını ise kimse bilemiyordu.

Yemen'de askeri açıdan en zor görev, nakil meselesiydi. Çölde veya sarp dağlarda, sıcak veya soğukun kısıracındaki aç susuz askerlerin sevkıyatı çok zor ve hazin oluyordu. İsyana sebebiyle de bu sevkıyat hiç bitmiyordu. İsyanların önüne geçmek için, türlü tedbirler yanında, şeyh ve imamlarla irtibatı koparmayan Osmanlı Devleti, onların gönlünü hoş etmek için elçiler ve hediyeler yolluyordu. Ancak bütün kabileler, devletin yanında yer almıyor, isyanlar bir türlü sona ermiyordu.

Mülazım Celaleddin, nişanlısı Hatice'yle mektuplaşıyor, git gide kavuşmaya dair umutlarını tüketiyordu. Yemen'de işler düzelmediği gibi ölüm kol geziyordu.

İtalyanlar, Osmanlıyı Trablusgarb'da zayıf düşürmek için Yemen'i karıştırmak istiyorlardı. Bunun için, deniz yoluyla bir çıkarma yapabilirlerdi. Denize kadar süren çileli bir yolculuk sonunda, susuzluğun ve ishalin pençesinde denizden düşman beklemeye başladılar.

Beş ay süren çileli bekleyişte koleradan birçok asker kaybettiler. Bu zulüm, Uşi Anlaşmasıyla sona erecekti.

Yemen'in önemli bölgelerinden Aden'i kısmen İngilizler ele geçirmişlerdi. Bilhassa su kaynaklarının olduğu kısımlarda büyük çarpışmalar veriliyor, Osmanlı askerleri günden güne zayıf düşüyordu. Püskürtme gerçekleşse de Mülazım Celaladdin de hastalanmış iyice zayıflamıştı. Garip rüyalar görüyordu.

Yemen artık kuşatma altındaydı. Yemen'e yardım götürmeye çalışan Eşref Bey, pusuya düştü ve birkaç askerle birlikte kendisi esir, geri kalanlar şehit oldu. Şeyh İdrisi'nin kuvvetleri, Yemen'i ele geçirmek için İngilizlerin desteğiyle bütün gücüyle harekete geçti. Çarpışmalar esnasında beklenen acı son, Mülazım Celaleddin'i de buldu. Mülazım Celaleddin, can dostu Mehmet Paşa'ya nişanlısıyla evlenmesini vasiyet ederek can verdi.

Osmanlı Devleti, savaşın sonucu gereği Yemen'den çekilme ve teslim olma emri verdi ve türlü acılara, canlara mal olan Yemen direnişi böylelikle son buldu.

Esirlik son bulup evine dönen askerleri hazin tablolar bekliyordu. Bu askerlerden Avni, eşi Hüsniye'nin yanında yatarken, annesi Avni'yi yabancı biri sandı ve onu vurdu. Kendi oğlunun katili olan anne, yıkıldı.

Mehmet Paşa ise vasiyete uyarak türlü düşüncelerle Hatice'ye gidiyordu. Eve vardığında Hatice'nin komşuları acı gerçeği söylediler. Hatice'ni evi yanmış, o da bu yangında can vermişti.

1.2.7. Daha Dün Yaşadılar

Olay, Sakarya'nın Akyazı ilçesinde geçmektedir. Hacı Ziya, ilçede sözü dinlenen, sevilip sayılan, yardımsever biridir. Küçük yaşta, refakat için Hacca gittiğinden Hacı lakabıyla anılmaktadır. Otobüs işletmeciliği ile başlayan mesleğini, bir durak sahibi olarak sürdürmektedir. Bir yazıhane açmıştır. Bu yazıhanede araba lastiği satmaktadır. Ancak burası, Akyazılılar için bir sosyal mekan olma özelliği taşımaktadır. Hastalar, yardıma muhtaçlar, her türlü sıkıntısı olanlar burada Hacı Ziya'dan yardım dilemektedir. O da imkanı sınırlı da olsa kimseye hayır diyememektedir.

Hacı Ziya'nın yazıhanesi, sohbetin, siyasetin, mizahın da eksik olmadığı bir yer durumundadır. Yazıhaneye her seviyeden insan gelmektedir; ancak buranın müdavimleri

vardır. Akli dengesi yerinde olmayan Abdurrahim, çılgın çapkın ruhlu Deli Fazlı, ilçe siyasetinin önemli simalarından Diplomat Sadi bunlardan birkaçıydı.

Abdurrahim, annesiyle yaşamaktaydı. Bir gelirleri yoktu, Hacı Ziya ona sık sık para verirdi. Aynı zamanda sürekli kavga çıkaran Abdurrahim'e Hacı Ziya, bir boya sandığı yaptırdı. Yazıhanenin karşısında boyacılığa başladı. Hacı Ziya, onu himaye etse de, bazen kontrolden çıkıp kavgaya başlıyordu.

Siyasetten bir şeyler kapmak isteyen Diplomat Sadi, Hacı Ziya'dan yardım isterdi. O da, sabırlı, ölçülü olursa bir şeyler yapabileceğini söylerdi. Ancak Diplomat Sadi hiç de sabırlı davranmayacaktı.

Akyazılıların boş bırakmadıkları bir mekan da kahveydi. Burada çalışan Cevat, bu işi sevmiyor, bu durumdan dolayı da babasını suçluyordu. Sürekli yakınırdı ve sonra: "Sür cezveyi!" deyip işine devam ederdi.

Deli Fazlı sık sık İstanbul'a çapkınlığa giderdi. Bu gitmelerde başından kavga gürültü eksik olmazdı. Bir gidişinde, kadınları rahatsız eden iki turisti pataklamıştı. Onu karakoldan kurtarmak da elbette Hacı Ziya'ya düştü.

Deli Fazlı'nın, ilçeye gelen şampiyon bir güreşçiyle olan macerası da dillere dolanmıştı. Kendine çok güvenen Deli Fazlı, yenilince çamur atmaya başlamıştı. Onun biraz uslanması için Hacı Ziya, ilçenin spor kulübüne Deli Fazlı'yı başkan seçtirdi. Başlangıçta hiç ilgilenmediği futbol, bir süre sonra, Deli Fazlı'yı sardı. Bu defa maçlarda kavga çıkarıyordu. Günler gelip geçerken, Hacı Ziya, insanların dert babası olmaya devam ediyordu. Hasta olan, parasız kalan, kocası cezaevine düşen, başı derde giren herkese yardım elini uzatıyordu.

Yıllar içinde Hacı Ziya birkaç kez daha Hacca gitti. Onun gidiş gelişlerinde ilçede bayram havası esiyordu. Hacı Ziya, sevilen, arabulucu, saygın kişiliğiyle gönülleri fethetmişti. Oysa o da bir faniydi. Gün gelip çattı, hakkın rahmetine kavuştu. Bütün ilçe yasa büründü. Cenazesinde mahşeri bir kalabalık vardı. Cenazeye Vali de gelmişti. Valinin şu sözleri her leyi özetliyordu: "... Ben ilin valisiyim, başında ağlıyorum. Akıl hastanesinde yatan Abdurrahim, annesine: "Hacı Niye ziyaretime gelmiyor? O gelmeyince kendimi garip hissediyorum." diyormuş. Bir valiyi ve bir akıl hastasını aynı sevgiyle kendisine bağlayan bir başka insan tasavvur etmek mümkün mü?"

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN ROMANLARINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI

I. Anonim Edebiyat

A- Manzum Olanlar

1. Mani

Düğünlerde, kadın topluluklarında, iş yerlerinde, tarlalarda vb. söylenen mani umumiyetle hece vezninin 7 veya 8'lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir (Elçin: 2001, 281). Maniler, düz mani ve kesik mani olmak üzere iki başlıkta toplanır (Güzel-Torun 2003, 154–156).

Mehmed Niyazi'nin romanlarında, birçok halk bilimi unsuru gibi manilere de rastlanmaktadır. Bu maniler, roman kahramanlarının duygu yoğunluğu yaşadığı anlarda dudaklardan dökülür. Yazar, romanlarında yer verdiği iki maniyi kesik ve düz maniye örnek olacak şekilde seçmiştir. Bu durum onun, halk bilimi unsurlarını yakından tanıdığını ve bunlara bilinçli bir şekilde yer verdiğini ortaya koymaktadır.

*Bazen bir gariplik içine çöküyor, bazen de gönlünde sevinç bulabiliyor, ince sesiyle türkü
tutturuyordu[†]:*

Kara koyun kuzulu

Kara dağa dizili

Neler geldi bu başa

Neler daha yazılı (VK/11)

*Bir duyarlık salıverdi onu. Sık sık söylediği ağıtlardan biri dudaklarından gene dökülüyordu:
Su da yandı*

[†] Burada türkü olarak adlandırılan nazım biçimi, “mani biçimindeki türküler” grubuna girmektedir.

Sel geldi su dayandı

Aşk odu beni yaktı

Su serptim o da yandı (ÖDG/10)

2. Türkü

Bir ezgiyle söylenen halk edebiyatı nazım çeşidine türkü diyoruz. “Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atalar sözü, masallar, bilmeceler ve maniler gibi yaygın mahsullerdir. Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen “yır” veya “cır” adını vermişlerdir. Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi (melodi) manasına gelen “türkü”yü kullanmaktadırlar. Bu kelimeden icat etmek manasına gelen “türkü yakmak” deyimini türemiştir (Elçin: 2001, 195)”. “Türküler, ezgilerine göre uzun hava, kırık hava; konularına göre kahramanlık, aşk vb.; yapılarına göre mani kıtalarından kurulu, dörtlüklerle kurulu vb. şekilde gruplandırılır (Güzel-Torun 2003, 168-169)”.

Mehmed Niyazi, roman kahramanlarına zaman zaman türkü söyler. Bu durum genellikle, askerlik tasviri yapılan bölümlerde hasret çeken askerler tarafından canlandırılır.

İlk rastladığımız türkü ifadesi, meşhur Yemen Türküsü’nde geçtiğini bildiğimiz: “Burası Huş’tur/Yolu yokuştur” dizelerine telmihte bulunmaktadır.

Dünyadan kopuk Huş’a sadece bulunduğumuz yerden gidilebilirdi; türküde vurgulandığı üzere yolu da yokuştu (YY/57).

Bir komutanın (Mihrali Bey) ölümü üzerine askerlerden biri duyulan acıyı şu şekilde ifade etmektedir.

Kırkinci Hamidiye Alayı’ndan bir er yanık yanık söylüyordu:

Mihrali Bey indi m’ola Yemen’e

Çadırını kurdu m’ola çemene

Od, düştüğü yeri yakar; kime ne?

Şehitler serdarı Mihrali Bey’im

Devlet emektarı Mihrali Bey’im (YY/66).

Mehmed Niyazi'nin romanlarında geçen diğer türküler de askerlerin bir çeşit hasret ifadesi olarak görölmektedir.

Bazen de bir Anadolu çocuğu yanık bir türkü tuttururdu:

Evimizin önü çifte pınarlar

İçerler suyunu, beni anarlar

Yemen'e gideni ölü sayarlar

Yemen çöllerinde kaldım ağlarım (YY/424)

Kara yağız bir delikanlı olan Muşlu Sabahaddin'in sesi güzeldi. "Bir türkü söyle." isteğiyle karşılaşınca kendisini naza çeker: "Neşem yok; şu anda mümkün değil!" der, pek söylemezdi. Kimi zaman efkârlanır, külahını yere vurur, kendiliğinden bir türkü tutturur, çevresinde toplananlara hiçbir konserde bulunamayacak kadar duygulu anlar yaşatır, gurbetteki acılarını onlara daha derin duyururdu:

Kışlanın önünde redif sesi var

Bakın çantasında acep nesi var

Bir çift kundurayla bir de fesi var

Adı Yemen'dir, gülü çemendir

Giden gelmiyor, acep nedendir (YY/238–239)

Çanakkale Cephesi'nde kurşun sesleri susarken bir askerın söylediği türkü işitiliyordu:

Yükseğinde nemli nemli dağlar var

Eteğinde ala gözlü yârim var

Yardan ayırana intizarım var

Yol ver dağlar ben sılama gideyim

Bugün çay bulandı yarın durulmaz

Gurbette ölenin gözü yumulmaz

Anadan ayrılır yardan ayrılmaz

Yol ver dağlar ben sılama gideyim (ÇM/517)

3. Ağıt

Türk dilinin bütün lehçe ve şivelerinde ölüm merasimini ve ister bu merasim sırasında olsun ister merasimden sonra söylensin ölüm hadisesini ifade eden bir kelime vardır. Bu durum daha çok “yuğ” ve “sagu” kelimeleri ile karşılanmaktadır. “Sagu” kelimesi giderek yerini “mersiye” ve “ağıt” kelimelerine bırakmıştır (Bali: 1997, 14).

Ağıt söyleme geleneği oldukça eskidir. Orhun Abideleri’nden öğrendiğimize göre “yasçı”, “ağlayıcı”, “mâtem” ve “yas töreni” gibi ifadeler çok eskiye dayanıyor. Bu törenlere değişik bölgelerden “ağıtçı”lar gelmektedir (Şimşek: 1993, 2-3).

Günümüzde, “ağıt yakma” geleneği profesyonel “ağıtçı”lar tarafından değil, yüreği yanık anneler, nineler, babalar veya âşıklar tarafından sürdürülmektedir. Edebiyatımızın ve kültürümüzün en canlı örneklerinden sayabileceğimiz ağıtlar, Yemen’i, Çanakkale’yi romanlarında en canlı şekilde yaşatan Mehmed Niyazi’nin romanlarında tabii olarak yer etmiştir. Bu ağıtlardan bir kısmı, anonimleşmiş, herkesçe bilinen ağıtlar olduğu gibi bazıları da askerlerin o anki acıyla söyleyiverdiği farklı içeriklere sahip olan ağıtlardır. Bilinen ağıtlardan ikisi şu şekildedir:

Bazen de bir Anadolu çocuğu yanık bir türkü tuttururdu:

Evimizin önü çifte pınarlar

İçerler suyunu, beni anarlar

Yemen’e gideni ölü sayarlar

Yemen çöllerinde kaldım ağlarım (YY/424)

Kara yağız bir delikanlı olan Muşlu Sabahaddin’in sesi güzeldi. “Bir türkü söyle.” isteğiyle karşılansınca kendisini naza çeker: “Neşem yok; şu anda mümkün değil!” der, pek söylemezdi. Kimi zaman efkârlanır, külahını yere vurur, kendiliğinden bir türkü tutturur, çevresinde toplananlara hiçbir konserde bulunamayacak kadar duygulu anlar yaşatır, gurbetteki acılarını onlara daha derin duyururdu:

Kışlanın önünde redif sesi var

Bakın çantasında acep nesi var

Bir çift kundurayla bir de fesi var

*Adı Yemen'dir, gülü çemendir
Giden gelmiyor, acep nedendir (YY/238–239)*

Yemendeki ordunun sevilen bir komutanı olan Mihrali Bey'in ölümü askerleri derinden yaralamıştır. Bu acının ifadesi ise bir askerın seslendirdiği ağıtta görölür.

*Kırkınıcđ Hamidiye Alayı'ndan bir er yanık yanık söylüyordu:
Mihrali Bey indi m'ola Yemen'e
Çadırını kurdu m'ola çemene
Od, düştüğü yeri yakar; kime ne?
Şehitler serdarı Mihrali Bey'im
Devlet emektarı Mihrali Bey'im (YY/66).*

B- Mensur Olanlar

1. Destan

Yeryüzünün ve kainatın oluşumuna kaostan kozmosa dönüşüm sürecine dair geleneksel dünya görüşlerinin ilk verileri olarak tanımlanabilecek mitlerden sonra ve çoğunlukla onların gölgesini ve çizgilerini bir çerçeve olarak taşıyan, kahramanların ve tarihi olayların hikaye amacıyla sözlü ortamda oluşması “epik destan”dır (Çobanoğlu: 2003, 16).

Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “kahraman-bilge” şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir (Elçin: 2001,72).

Mehmed Niyazi'nin Yemen Ah Yemen romanında, bir roman kahramanı konuşurken, bir milli destanımız olan Ergenekon Destanı'nı hatırlatarak mesaj vermektedir. Ergenekon Destanı, savaşta yenilen ve iki aileden ibaret kalan insanların, çok sarp dağların arasına sığınmaları ve uzun zaman sonra buraya sığamadıkları için demir dağı eriterek çıkışlarını

anlatır (Sakaoğlu-Duymaz: 2002, 208–209). Roman kahramanı, milletimizin yeniden gelişeceği, yükseleceği yer olarak Anadolu’yu Ergenekon’a benzetmektedir.

Evet, sizi Anadolu’da kesinlikle boğacağımızı unutmayınız, orası bizim için ikici Ergenekon olacaktır (YY/386).

Romanın bir başka yerinde, Çanakkale’nin destanlaştığını ifade için dünya destanları örnek gösterilmektedir.

Elbette bu hatıralar yazmayı düşündüğü Çanakkale Zaferi’nin destanına renk katacağı. Belki de o destan Çanakkale savaşından daha meşhur ve uzun ömürlü olacak; İlyada, Odesa, Niebelungen, Kalavela’ya benzer bir şekilde yüz yıllar boyu elden ele, dilden dile dolaşacaktı (ÇM/94).

2. Fıkra

Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükteler, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikayelere fıkra adı verilir (Elçin: 2001, 556). Fıkralar, içeriğine göre değişik adlarla anılmaktadır. Mehmed Niyazi’nin romanlarında üç yerde, fıkra türünün üç farklı örneği görülür.

2.1. Bektaşî Fıkraları

Bektaşî’nin biri namaz kılmıyormuş. Arkadaşı: “Neden namaz kılmıyorsun?” diye sormuş. Bektaşî: “Zor.” diye cevap vermiş. Arkadaşı: “Kırk gün kıl, sonra kılma.” demiş. Bektaşî de “Kırk gün kılma, sonra kıl bakayım.” karşılığını vermiş (VK/229).

2.2. Karadeniz Fıkraları

–Senin gibi bir Karadenizli Newyork’ta saatlerce otel aramış; boş bir yatak bulamamış. En sonunda bir otelci ona demiş ki: “İki kişilik odada boş bir yatak var; fakat o odada çok yaramaz, ne yapacağı belli olmayan bir Zenci yatıyor.” Karadenizli umursamamış: “Sen yatağı ver; Zenci bana ne yapacak? Yeter ki beni saat yedide uyandır.” Zenci’nin yanındaki yatağa uzanan yorgun Karadenizli derin uykuya dalmış. Bir ara uyanan Zenci, bakmış ki yanında beyaz bir adam yatıyor. Karyolanın altından boya kutusunu çıkarmış; fırçayla

Karadenizlinin yüzünü siyaha boyamış. Sabahleyin dediği saatte otelci Karadenizliyi uyandırmış. Uyku sersemliğiyle merdivenden inerken Karadenizli kendisini aynada görünce: “Vay anasını, otelci beni kaldıracığına Zenci’yi kaldırmış.” demiş. Sen de sakın öyle yapma (DDY/268–269).

2.3. Karatepe Fıkraları

Bir bölgeye mahsus olan fıkralar arasında Karatepe fıkraları önemli bir yer tutar. Deliler ve Dahiler’de, bir kabadayı ile şoför arasında ilginç bir olay cereyan etmiştir. Söz konusu olay aslında, “Yassı Tavuk” adıyla anlatılan bir Karatepe fikrasıdır (Kaynak kişi: Elif Koluçolak [65], Kadırlı). Ancak fıkra, anonim bir tür olduğundan başka bir bölgede de karşımıza çıkarsa, buna şaşırmayız.

Yoldan geçen araba bir tavuğu ezdi. Akyazılıların sağı solu belli olmaz diye endişelenen İzmitli adam fren yapıp arabadan indi. Tekerin tam üzerinden geçtiği tavuğun pestili çıkmıştı. Tipine pek ender rastlanan, iri yarı Deli Fazlı’yı da görünce adamcağız bu beladan bir an önce kurtulmak istedi. Deli Fazlı ağzını açmadan, parasını ödeyeceğini söylemek için tavuğu alıp heyecanla yanına koştu.

–Bu tavuk kimin beyefendi; parasını fazla fazla ödeyeceğim; bir talihsizlik oldu.

–Bilerek ezmedin ya; kaza ile adam ölüyor; git işine.

–Yok, beyefendi; parasını ödemek istiyorum.

–Tavuğun parası mı olurmuş?

–Niçin olmasın? Rica ediyorum Beyefendi; bu tavuğun kimin olduğunu lütfen komşulara sorun; belki bir fakirindir.

Tavuğu eline alan Deli Fazlı evirip çevirdikten sonra gözlerini adama dikti.

–Bu tavuk yabancı; bizim Akyazı’da böyle yassı tavuk yok. Kim bilir nereden geldi (DDY/214)?

C- KALIPLAŞMIŞ İFADELER

1. Atasözleri

Atasözlerimizi Ömer Asım Aksoy, atasözlerini: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler.” şeklinde tarif etmektedir (Aksoy: 1988,37). Mehmet Niyazi, halk kültürünün zaman zaman aynası sayılabilecek eserlerinde, atasözlerine de yer vermiştir. Genel olarak atasözlerini kullanmak, roman kahramanlıklarının haklılıklarını ispatlama çabasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu romanlarda atasözü kullananlar, bilgelik yanı ağır basan kişilerdir.

Akıl yaşta değil baştadır

İlim yaşta değil, baştadır (DD/136).

Akılın yolu birdir

–Gördünüz mü? Akıl yolunun bir olduğunu boşuna söylememişler (YY/256).

Allah’ın bildiği kıldan saklanmaz

Harp gördüm, darp gördüm; ne yalan söyleyeyim, Allah’ın bildiğini kıldan ne saklayayım; Fadime Bacı’nın becerdiği elimden gelmez (VK/19).

Armut dalının dibine düşer

Atalar: “Armut dibine düşer.” sözünü boşa söylemişler. Gençliğimizde yaramazlık yapardık; rahmetli babası bizi jandarmanın, savcının elinden kurtarmak için uğraşırđı. Şimdi de oğlu uğraşıyor (DDY/44).

Borç yiyen kesesinden yer

–Bende para çuval işi, Akyazı’da ne yapacaksın?

.....

Şefik:

–Biliyorum, dedi; fakat “Borç yiyen, kesesinden yer.” sözünü unutmayalım (DDY).

Can çıkamadan huy çıkmaz

–*Vay zampara vay! “Can çıkmadan, huy çıkmaz.” sözünü boşa söylememişler (DD/79).*

Elçiye zeval olmaz

Elçiye zeval olmaz Hacım; Faruk Bey ağır hasta; Hacı Ziya’yı dünya gözüyle bir görsem diyor (DDY/244).

Garip kuşun yuvasını Allah yapar

–*Fadime Bacı, “Garip kuşun yuvasını Allah yapar.” derler. Murad’ı imam hatip okuluna kabul etmişler (VK/19).*

Görünen köy kılavuz istemez

Masada oturan hemşerisi Abdullah Özcan itiraz etti:

–*Estağfurullah Osman ağabey.*

–*Yok Abdullah, görünen köy kılavuz istemez (DD/15).*

Her gülün dikenini vardır

–*Her gülün dikenini olduğu gibi, yazarlık güzel, ama çok yorucu (DD/29).*

Her koyun kendi bacağından asılır

Burak kabarsın, kurumlansın. Bunlar seni niçin çileden çıkarıyor? Her koyun kendi bacağından asılır mı denmiyor mu (DDY/91).

–*Vah, onun ne suçu var.*

Atalarımız: “Her koyun kendi bacağından asılır.” derler (VK/163).

Kara haber tez duyulur

Mehmet de kuşkulanmıştı; yaşlılar “kara haber”in çabuk yapılacağını sık sık tekrar ederdi (YD/22).

Birisi duyarsa, kara haber çabuk yayılır (YD/33).

Kefenin cebi yoktur

–Kefenin cebi yok; parayı nereye götüreceğim?

–Çoluk çocuğun var, onların durumu ne olur (DDY/24).

Annemin yardıma ihtiyacı varsa, hizmetçi tutsun. Kefenin cebi yok; kim bu dünyadan ne götürdü; o ne götürecektir (DD/35)?

Korkunun ecele faydası yoktur

–Bir kere korkunun ecele faydası olmadığını bilelim, inşallah orada kalan şehitlerimizden bizi teşhis etmezler (ÖDG/30).

Sayılı gün tez geçer

Ah oğlum, sayılı günler ne tez geçiyor (VK/52-53).

Su uyur düşman uyumaz

–Elbette var; ama “Su uyur, düşman uyumaz.” dememişler mi? Az önce aramızın bozuk olduğunu öğrendim (DDY/128).

Ummadık taş baş yarar

Ataların: “Ummadık taş baş yarar.” sözünü kulağına küpe yapsaydın, “Yumruk kadar adam.” demez, hor görmez, işte böyle olmazdın (DDY/48).

Yanlış hesap Bağdat’tan döner

–Buna mı üzülüyorsun Muradcığim? “Yanlış hesap Bağdat’tan döner.” derler (VK/103).

Yerin kulağı vardır

Bariş yapıldı yapılacak şaiyaları dolaşmaya başladı; sanki yerin kulağı vardı; başkentte konuşulanları, düşünenleri ahali yiyordu (YD/36).

Yılanın sevmediği ot deliğinin ağzında birer

–Ne demişler? Eşeğin sevmediği ot, burnunun dibinde bitirmiş. Ben de bu adamı hiç sevmem, gelip masama oturur; insanı zıvanadan çıkaran sözler söyler, sorular sorar (DD285).

1.1. Nazım Biçimindeki Atasözleri

Atasözleri, halkın belleğinde yıllardır oluşmuş bilgi, nasihat ve genellemelerin kalıplaşmış ifadelerle dile getirilmesiyle oluşur. Bir şiir, fıkra vb. şekillerden kalıplaşarak oluşmuş, kendine özgü durak, ölçü ve kafiyesi olan sözler, manzum biçimindeki atasözleridir (Gönen: 2006, 115).

Hemen hemen hiçbir halk bilimi unsurunu atlamadan eserlerinde yer veren Mehmed Niyazi, manzum atasözlerine de üç farklı örnekle değinmiştir.

Hayvanın ağız var dili yok, ona merhamet göstermek lazım. Atalarımız ne demiş:

Düşman ararsan öldür zehirli yılanı

Cennet ararsan incinme hiçbir canı (DDY/10).

Ne diyor merakıyla kulak verdim kendi kendine:

“Evliya aradım türbe kurmuş dediler

Eşkiya aradım hükümet kurmuş dediler” sözünü takırtılar arasında nakarat halinde tekrarlıyordu (DDY/124).

Kısmetse gelir Hint’ten Yemen’den,

Kısmet değilse ne gelir elden (ÇM/397).

2.Deyimler

Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirtilen ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (Aksoy: 1988, 52) şeklinde tarif edilen deyimler, Türkçenin övünç kaynağı olan geniş bir yelpazede teşkil eder.

Mehmed Niyazi, anlatımını güçlü kılmak adına romanlarında deyimlere oldukça sık yer vermiştir. Deyimlere çok fazla yer vermesine rağmen, bunları cümleler arasında eritmeyi başarmıştır. Üstelik deyim kullanırken roman kurgusu ve kişilerini dikkate de almıştır. Yani deyim kullanmak, Mehmed Niyazi için bir kurtarıcı değil; sıcak üslubuna kattığı bir renk olmaktadır. Eserin konusuna göre deyimlerin kullanım sıklığı değişmektedir. Almanya’da geçen İki Dünya Arasında adlı romanda hemen hemen hiç deyim görülmezken, Çanakkale Şehitleri’nde ise 307 deyim yer almıştır. Elbette köyde başlayıp cephede devam eden bir içerikte deyimlere yer vermek doğal bir süreçtir.

Ablukaya almak

Oyun başlar başlamaz Güneşspor’un üstünlüğü belli oldu; Akınspor’un kalesini ablukaya aldılar (DDY/191).

Açığa vurmak

Akıl bilgi gizlenemez, kendilerini açığa vururlar dememişler mi (DD/237)?

Adamdan saymak

Deli Fazlı, Kabadayı Kemal’i hor görür, adamdan saymazdı; fakat yüzüne karşı fazla bir şey söylemezdi (DDY/24).

Adı çıkmak

Bu iş ya olu, ya olmaz. Elin kızının adını çıkarmaktan korkuyorum (DD/33).

Ağır basmak

Bu yorumlar arasında Avrupalı olduklarından, yapılan anlaşmalarla yurtlarına döndükleri ağır basıyordu (ÖDG/127).

Ağrına gitmek

İki çakalın tehditleri ve tavırları, Sefer Bey'in zavallılığı çok ağrıma gitti (DDY109).

Ağzı durmamak

Necati'nin ağzı hiç durmuyordu (DDY/57).

Ağzı kulaklarına varmak

Hilmi Oflaz'ın yüzündeki derin çizgiler iyice karıştı; ağzı kulaklarına varıyordu (DD/103)

Tabancasını belinden sıyırdı; kolunu camdan dışarı çıkardığında kornalar başladı; tetiği çekince kornalar sustu; üç mermi daha sıkıp tabancasını içeriye çekince, kornalar şiddetlendi; ağzı kulaklarına varırken (DDY/145)...

Ağzına geleni söylemek

İlk önceleri Farfara Mustafa garajda top oynayanlara camı çerçeveyi kıracaklar diye kızıyor, ağzına geleni söylüyordu (DDY/60).

Ağzından bal akmak

Faruk Beysiz biz ne yaparız!.. Ağzından bal akan insan nereden buluruz (DDY/246)?..

Ağzından çıkanları kulakları duymamak

Ağzından çıkanları kulakların duysa, ne dediğinin farkında olursun Mister Lawrence (YY/383,391)!

Ağzından düşürmemek

Uzun bir süre Komünist Eşber o sesi ağzından düşürmedi ve onunla uyudu (ÖDG/64).

Ağzından kaçırmak

- Cevat senden rica ediyorum; boş buldum, Boztepelî'nin dükkânını almayı düşündüğümü ağzımdan kaçırdım (DDY/118-119).

Ağzından kaçırmak

Aman dikkat et; hiçbir yerde ağzından kaçırma (YY/287).

Ağzından yel almak

Bazen değiştiğine inanıyor, bazen de, ağzından yel alsın, ama yakında sapıtır diye endişe ediyorum (DDY/253).

“Ağzından yel alsın Hanım, işi gücü vardır; bir daha tekrarlama.” diye bana tembih etti(DD/74).

Ağzını açmamak

Kabadayı Kemal’in korkulu rüyası Tevfik Amca idi; onun kadar değilse bile Nizam’dan da çekinir, yanında pek ağzını açmazdı (DDY/125).

Paşa konuşmayınca, diğerleri de ağızlarını açmıyordu (YY/127).

Hilmi Oflaz:

- Yakında ağzımızı açamayız, söyleyeceğimiz her şeyin patentini Ayhan almış olur, dedi (DD/103).

Akşam namazına doğru köye gelmiş, Muhtar da onu Murad’ın odasında ağırlamıştı. şimdiye kadar hiç ağzını açmamıştı (VK/204).

Ağzını bıçak açmamak

Kışladaki öğlen yemeğinde kimsenin ağzını bıçak açmıyordu (YY/168).

Yüzlerine üzüntünün zift gibi sarıldığı bu insanlardan hiç birisinin ağzını bıçak açmıyordu (YY/61).

Pencerenin önündeki köylüleri korku ve soğuktan titriyorlardı. Hiç birinin ağzını bıçak açmıyordu (VK/ 212).

Murad ve Muhtar’dan başka kimsenin ağzını bıçak açmıyordu (VK/138).

Ağzını bozmak

Menderes’i astırdı; suçsuz bir adamı astırmak katilliktir; o bir katildir; ağzını bozdurma (DDY/197)!

Ağzını burnunu dağıtmak

Deli Fazlı hemen Akyazı'ya gitmek istemiyordu, belki bir yerde yakalar, Turhan Bey'in ağzını burnunu dağıtırdı (DDY/211).

Ağzının suyu akmak

Çokları gibi Kabadayı Kemal'in de ağzının suyu akardı. O da anlatılanları yazmak, yaşadıklarını anlatmak isterdi (DDY/23).

Ağzı sıkı

- İzmir ve Salihli'ye ağzı sıkı bir kişi göndereceğiz (YD/211).

Yemen ve çevresinde ticaret yaparak zengin olan Yahya Basahi, Osmanlı Şeyh İdrisi'yi yendiği takdirde malını mülkünü güvence altına almak için gizlice Kaymakam Galip'le temas kurmuştu; bilgileri ağzı sıkı adamlarıyla intikal ettiriyordu (YY/417).

Ağzı var dili yok

Geçen gün bir adam, eline kalın bir sopa almış, öküzüne hışımla vuruyordu. Hayvanın ağzı var dili yok; ona merhamet göstermek lazım (DDY/10).

Aklı bir karış havada olmak

Fakat senin aklın iki karış havada; sana bir şey anlatmak zor oğul (DDY/222).

Aklı ermek

Koskoca Osmanlı medeniyetinin şalvarı çıkarmakla yıkılacağına akli ermeyen Niyazi, gülmemek için kendini zor tutuyordu (DD/252).

Aklı ermek

Alçak, toprak damlı, ahırlarla iç içe evlerde nasıl yaşadıklarına akıl erdiremiyordu (VK/120).

Aklından geçmek

Makinenin çalınmasıyla ilgili olabileceğini Hüseyin aklının ucundan bile geçirmedi (DD/159-160).

Aklını başına getirmek

Ve bir de insanı asmak için aklını başına getirmeye çalışmazlar mıydı (ÖDG/66).

Aklını başına toplamak

Onlara akıllarını başına toplamalarını salık veririm (DD/179)

Aklının köşesinden geçmemek

Kadın oğlunu okula yerleştirdi. Hangimiz yaptık? Aklımızın ucundan bile geçmedi (VK/19).

Aklını peynir ekmekle yemek

- Ah Hacı, sende bugün aklını peynir ekmekle yemişsin (DDY/218).

Aklı yatmak

Murad'ın bakışları ışıldadı; Muhtar'ın aklı yattığına göre bu iş olabilirdi (VK/179).

Alacağı olsun

Ecelinden ölse acımazdım. Ah kâfir alacağın olsun (ÖDG/32).

Alıcı gözüyle bakmak

Aksakallı, siyah bereli bir ihtiyar, öküzlere yaklaştı. Alıcı gözüyle bakıyordu; fakat Fadime Bacının duruşu cesaretini kırıyor, rahatsız etmek istemiyordu (VK/12).

Altını üstüne getirmek

Kaldığım yeri bilseler, çoktan altını üstüne getirirlerdi (DD/342).

İşte bu noktayı tam çözebilirse, edebiyat dünyasının altını üstüne getirecek eserini yazabilirdi (DD/178).

Ana baba günü

Polis merkezi ana baba günü gibiydi (DD/312).

Polis, Jandarma birlikleri, itfaiyenin su sıkması, cankurtaranların sirenleri kısa sürede Adapazarı'nı ana baba gününe çevirdi (DDY/208).

Bakanlığa geldiğinde ana baba günüyle karşılaştı. Okulların açılması; oradan oraya koşanlardan başka kapılarda kalabalıklarda birikmişti (VK/100).

Tren istasyonlarında, vapur iskelelerinde ana baba günü yaşıyor (YY/241).

Orası ana-baba gününe dönmüş; Camlara, tavanlara ateş başlamış(isyan baskın var) (YD/42).

Arasından su sızmamak

Nasıl Filozof Cemal ile Reşat'ın arasından su sızmiyorsa, Hilmi Ofla zile Niyazi'nin arasından su sızmiyordu (DD/156-157).

Bu aynı zamanda Filozof Cemal'in arasından su sızmadı (DD/132).

Arka çıkmak

Bir de aynı kolordunun kumandanı Hurşit Paşa yürekten arka çıkardı; elinden başka bir şey gelmezdi (YD/116)

Askıya almak

- Aslan, sen bu sıra dersleri askıya almak zorundasın. Ah şu cemiyet seçimleri bir bitse diyorsun (VK/69).

Aslan kesilmek

Gümülcine'yi nizami birliklere bırakarak yıldırım hızıyla Dimetoka'ya yöneldiler. En yaşlısından en gencine herkes aslan kesilmişti (YD/228).

Aslı astarı olmamak

Belki o gençler yanlış duymuşlardır; ben de aslı astarı olmayan bir şeyi aktarıyor, olabilirim (DDY/154).

Bazı hazırlıkların yapıldığına dair haberler alıyordu; fakat bunlar vehimde olabilirdi; çünkü birkaç yıl önceki feci isyanın etkilemediği insan yok gibiydi; aslı astarı olmayan küçük bir şeyden pekâlâ ürkütücü sonuçlar çıkabilirdi (YY/83).

Aşka gelmek

Göğüz göğse çarpışmayı yıllardan beri bir sevda gibi içinde saklayanlar, bu sesle aşka gelip tepelere saldırıyorlardı (ÖDG/28).

At başı

O zaman kadar neredeyse at başı giden savaşı lehlerine çevirme imkanına sahiptiler (YY/425)...

Ateş olsa cirmi kadar yer yakar

Bunları duyan Hüsameddin'in, "Cürmü kadar yer yakar ." demesi Diplomat Sadi'yi can evinden vurmuştu (DDY/223).

Avucuna düşmek

Ülkenin avucuna düşmesini kim engelleyebilirdi (DD/296).

Avucuna almak

Hüsameddin bir taşla iki kuş vurmanın peşindeydi; avucuna aldığı Diplomat Sadi'yi Necati'yle de karşı karşıya getirmeliydi (DDY/149).

Ayağa kaldırmak

- Kim olursan ol, mahalleyi ayağa kaldırma yürü (DD/311)!

Ayağa kalkmak

Çünkü kendini bulan millet ayağa kalkacak; bütün mazlum milletlere eskisi gibi kol kanat gererken insanlık onu selamlayacak (DD/249).

Ayağa kalkmak

Müslümanları saflarımıza katınca mı büyük devletler ayağa kalkıyor (YD/171).

Ayağının tozuyla

Rica ederim, ayağınızın tozu ile vatani u dertten kurtarınız (YD/65).

Ayak bağı

Konuşursa, senden bir Şey istemeye yüzü kalmaz; beni Şuraya getir, buraya getirle ayak bağı olmaktan çıkar (DDY/227).

Bir Müslüman olarak bana düşen görevler de vardı. Merak etme, ben size ayak bağı olmam (YY/347-348).

Ayak basmak

Bugüne kadar Murad'ın odasına ayak basmamışlardı (VK/153).

Ayak basmak

Kışlaya ayak bastıktan beri daha bir gün doymamışlardı (YD/51).

Ayak işi

Duvarcı salim. Necip Fazıl'ın evinde yatıp kalkar, ekmek almak, elektrik su parası yatırmak gibi ayak işleriyle Necip Fazıl'ın vakit kaybetmemesini sağladı(DD/87-88).

Ayaklarına kara su inmek

Gün doğmadan gece yarısına kadar ocağın karşısındasın. Ayaklarına sarı su inecek ama cezveyi ocağa süreceksin (DDY/195).

Ayakları yerden kesilmek

Oku mektubu; ayakların yerden kesilmesi için seninkini yeterli bulmazsam, ben söylerim tekrar yazarsın (DDY/155).

Ayak oyunu

Birbirimize ayak oyunu yapmayacağımıza dair yemin etmeliyiz (DDY/87).

Ayakta kalmak

Herkesin diz bağının çözülüğü yerde ayakta kalmasını onlar kadar kim bilebilir (DD/263/264)!..

Ayakta tutmak

Sıkma canını Tevfik Bey, o düşmez; bizim dualarımız onu ayakta tutar (DDY/28).

Ayak uydurmak

Feyzullah Hoca'nın bakışları Tahir'e kaydı; başını önüne eğmiş, diğer mahkûmlara ayak uydurmaya çalışıyordu (ÖDG/77).

Onun hayatına ayak uydurmaya çalışan Meral bitap düşmüştü (DD/49).

Ayıkla pirincin taşını

Birisi ananın yatağına girmek isteyip, yanlışlıkla senin yatağına girerse, pirincin taşını nasıl ayıklarız oğlum (DDY/34).

Ne söyleyeceğimi ben bilirim, sonra da Ankaradakiler pirincin taşını ayıklarlar (DDY/224).

Babasının çiftliği gibi

Hüsameddin, partilikle uzaktan yakından ilgisi olmayan dayısının oğlunu dile dolayıp partiyi babasının çiftliği gibi kullandığını her yerde işliyordu

Bağrına taş basmak

Bağrına taş basıp, yalnız yaşamayı göze alarak onu askeri okula göndermişti (YY/412).

Sen gidince büsbütün yalnız kaldı; dul bağrına karataş bastı (VK/49).

Bana mısın dememek

Karşıdan karşıya Şehare'yi bombardıman ettik; toplarımız küçük olduğu için taştan yapılmış binalar bana mısın demiyorlardı (YY/59).

- Çok üşüdün galiba? Kayseri de soğuk olmalı. Baksana Aslan'a, Elazığ'dan nasıl da belli oluyor. Bana mısın demiyor (VK/68).

Bardaktan boşanırcasına

Dışarıya çıktıklarında bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu (DD/56).

Başa çıkmak

- Bu zamanda çocuk okutmak zor, nasıl başa çıkacaksın (VK/20)?
- Vallahi hocam, mantığınla başa çıkamayacağım gibi hoşgörünü de kavramakta güçlük çekiyorum (VK/225).

Arkan tahmin edilemeyecek kadar kuvvetli, kökün çok derinlerdeymiş; hükümetler bile seninle başa çıkamazlarmış (DD/83).

Baş başa kalmak

Talat Bey, İbrahim Bey, Edirne Valisi Adil Bey, onları ağırlayan İmam Hüsrev'le camiye doğru yürüyünce, Enver Bey'le, Eşref Bey baş başa kaldılar (YD/207).

Hayaliyle baş başa olmaktan doyumsuz bir zevk alıyor; şimdiye kadar varlıklarından habersiz oldukları dünyalara dalıp dalıp çıkıyordu (VK/75).

Tenha yeri kendisiyle baş başa kalmak, nefis muhasebesi yapmak için seçmişti (DD/17).

Baş etmek

Üzerinde konuştuğumuz zekâ, büyük bir zekâ, polis onunla baş edemez (DD/239).

İçinde uyanan yalnızlıkla baş edemiyordu (VK/55).

Şehir daha sert ve ısrarcıydı; onunla baş edemeyen Niyazi iki masa önlerinde kitap okuyan Filozof Cemal'i gösterdi (DD/60).

Tam kökleşmeden boğmak istiyorlar; aksi takdirde fişkırان ormanlarla baş edemez, kendileri (DD/328).

Bu anlarda Tahir hiçbir düşmanın onlarla baş edemeyeceğine inanıyor, kendisini rahatça hayallerine bırakıyordu (ÖD/22).

Baş şişirmek

Kabadayı Kemal de saatlerden beri Hacı Ziya'nın başını şişiriyordu; zaten onu her görüşünde aklı yerinden oynuyordu (DDY/50).

Başına buyruk

Yenilirsek, biz yenileceğiz, biz zaten kendi başımıza buyruğuz (YD/109).

Sende bilirsin ki, beyne çare bulmak kolay, sözden anlar; fakat yürek öyle değil, çocuk gibidir; onun konuşması da susması da bize bağlı değildir; kendi başına buyruktur; kaderini kendi çizer (ÖDG/134-135)...

Başına gelmek

Başına gelen senin için ne kadar üzücü ise, benim içinde o kadar sevindirici oldu (VK/104).

Başından geçmek

Başından geçenler an an hafızasında canlanmaya başladı (VK/223).

Başından kaynar sular dökülmek

Üsküplü Osman'ın başından sanki kaynar sular döküldü; kalbinin ritmi değişti; anlamıyormuş tavrını sürdürmekte güçlük çekiyordu; fakat başka çaresi yoktu, sürdürecekti (YY/223).

Başından savmak

Hacı Ziya'yı takip etmek için merdivenden koşarak inen Samet Siyahçizmeli onu başından savmak istedi (DDY/201).

Başını bağlamak

Başını bağlarsak, iyi olur, diyorum, sen ne dersin (DD/33)?

Başını çekmek

Her şeyde olduğu gibi milli bir günün kutlanmasında da onların başı çektiğini dost ve düşman bilmeliydi (DDY/15).

Başının etini yemek

Fazlı da haklı olarak bir an önce satmamız için başımın etini yiyor (DDY/54)

Başının üstünde yeri olmak

Alındığını fark eden Eşref Bey:

- Başımızın üstünde yerin var; nasıl istersen, öyle yap, dedi (YY/348).

Baş kaldırmak

Ancak bizden sonra kalacak bir şey yapmakla zamana baş kaldırabiliriz (YY/79).

Baş koymak

Dış görünüş olarak birbiriyle hiç uyum sağlamayan bu iki insanın ruh dünyaları birdi, ikisi de aynı yüce ideale baş koymuştu (DD/27).

Baş vurmak

Ancak pek çaresiz kalınca mermiye baş vuruyorlar, genellikle tehlikeleri süngüyle savuşturmaya çalışıyorlarmış (YY/37).

Bundan dehşete düşen âlimler, değişik yorumlara baş vurmuşlardır (DD/45).

Belini doğrultmak

- Dürzî isyanından eser kalmadı. Bir daha kolay kolay bellerini doğrultabileceklerini de zannetmiyorum (YY/325).

Belini kırmak

Milletimizin kadersiz talihinin belini kırmak ümidi ve aşkıyla millete hizmet gayretlerinde başarılar diler, hasretle kucaklar, Allah'a ederim aziz kardeşim (YY/79).

Beş para etmez

Ama o fikirleri yakından tanıyınca, beş para etmeyecekleri, sadece cilalarının çekici olduğu anlaşılıyor (DD/145).

Beterin beteri

Tahammül çaresizce bir katlanmadır; sabırda şükür gizlidir; çünkü insan için her zaman beterin beteri söz konusudur (DD/183).

Beti benzi kalmamak

Beti benzi solmuş, yüz çizgileri değişmişti (YD/44).

Beyninde (aklında) yedi (kırk) tilki dolaşır, kuyrukları birbirine değmez

İkinci Dünya Savaşı'nda bizi kenarda tutmasını becerdi. Boş yere mi "Beyninde yedi tilki dolaşır, kuyrukları birbirine değmez." demişler (DDY/120).

Bıçak vursan (soksan) kanı akmamak

Yüzleri acının her çeşidi bulunan bu iki insana bıçak sokulsa kanları akmayacaktı.

Bıçak kemiğe dayanmak

Bıçak kemiğe dayandı Hacı; Küçücek yolundaki köprünün açılışını, yapılacak mitingi son şans görüyorum (DDY/224).

Bildiğini okumak

Merak buyurmayınız canım Üstadım. Biz bildiğimizi okuyacağız. -Eliyle işaret ederek- Müsaadenizle gönüllülerinizi karşı tepeye taarruz etmek istiyorum (YD/58).

Bin dereden su getirmek

İzzettin Şadan'ın söylediği birkaç söz etkili olmasına rağmen, Reşat onu iyice yatıştırmak için yedi dereden su getirmeye devam ediyordu (DD/255).

Bini bir para

Bayiden gazeteleri alırken, Filozof Cemal'in küfürlerinin bini bir para idi (DD/133).

Bir arpa boyu

Bunların kökü kazınmadıkça memleketimiz bir arpa boyu yol alamaz (DDY/133)ç

Bir sıkımlık canı olmak

Bir sıkımlık canı olan Diplomat Sadi'nin sandalyede böbürlenerek oturması Azmi'yi gülümsetti (DDY/123).

Bir taşla iki kuş vurmak

Hüsameddin bir taşla iki kuş vurmanın peşindeydi; avucuna aldığı Diplomat Sadi'yi Necati'yle de karşı karşıya getirmeliydi (DDY/149).

Abdullah Mansur bir taşla iki kuş vurmak istiyordu; onda kendisine dair doğacak şüpheyi Mehmed Ali ile silerken sıkı bir Osmanlı dostu olan Sultan Saliğ'i de hedefe oturtuyordu (YY/106).

Bit yeniği

Fakat bu işte bir bit yeniği olduğuna inanıyor (DD/279).

Boğazından geçmemek

Boğazından bir lokma ekmek geçmedi; bir bardak çay içebildi (DD/32).

Boş bulunmak

Aslında söylememem lazımdı; fakat boş bulundum (DDY/248).

- Cevat, senden rica ediyorum; boş bulundum, Boztepe'nin dükkanını almayı düşündüğümü ağızımdan kaçırdım (DDY/118-119).

Boy atmak

Bugünün medeniyeti gözyaşı ve kanla beslenerek boy atmıştır (VK/242).

Boy göstermek

Bu toprağın çocukları da, yine bu toprakları, yine bu topraklar için eşit şartlarda hayat yarışında boy göstermelidirler (VK/112).

Boynu bükük

Mehmed'in boynu bükük kaldı (YD/29).

- Derslere yönelirken beriki konuları da öksüz çocuklar gibi boynu bükük bırakma (VK/72).

Kendisi bir imkâna kavuşmuştu; ya bu kış kıyamette duvar diplerinde el açan çocukların, boynu bükük kadınların hali (VK/68)...

Yeni elbisesi ona yakışmıştı; ne yazık ki boynu büküktü; gözlerini önünden ayırmıyordu (VK/23).

Boynu kıldan ince

“İrade-i Seniyye” diyorsunuz; ona boynumuz kıldan incedir (YD/240).

Burası da vatanımız; şartları nasıl olursa olsun, boynumuz kıldan incedir (YY/53).

Boyun bükme

- Ben de “Niçin boyunlarını bükmüş duruyorlar?” diye düşünüyordum (ÖDG/86).

Boyundan büyük işlere girişmek

Yalnız kalınca Binbaşı Hüsrev işin dehşetini bütün boyutlarıyla kavradı. Boyundan büyük, korkunç işlere girişmişti (DD/329).

Boyun eğmek

Topları kayaların arasında o tepelere çıkarmak hemen hemen imkansızdı; fakat askerdik, elden gelen her şeyi yapmada engele boyun eğebilir miydik (YY/58)?

- Haklısın kızım, haklısın, dedi bir kere kapana kısıtıldık; isteklerine boyun eğeceğiz (ÖDG/13).

Boyunun ölçüsünü almak

Tabiatın en vahşileştiği yerde, “ Al boyunun ölçüsünü!” dercesine kendi güçleriyle baş başa bırakılıyorlardı (ÖDG/103).

Dağların alçağını da, yükseğini de ben yarattım dercesine caddelerde dolaşan Necati de boyunun ölçüsünü alır (DDY/153).

Burnundan fitil fitil gelmek

- Size gösterilen hoşgörüyü acizlik sanıyorsunuz. Burnunuzdan fitil fitil getireceğim (VK/76).

Burnundan solumak

Eşref Bey atların yanına geldiğinde Selim Sami burnundan soluyordu (YD/123).

Burnundan solumak(öfke)

Burnundan soluyan Mülazım-ı Sani Mehmed Paşa homurdandı: “Ah İngiliz alacağın olsun!” (YY/406).

Burnundan soluyan Ali Saib bir süre gözlerini sabit bir noktaya dikti (DD/285).

Deli Fazlı'nın burnundan solumasına az kaldığı anlaşılıyordu (DDY/67).

Avukat Osman masalarına oturdu; burnundan soluduğu belliydi, ama Niyazi hiç oralı değildi (DD/158).

Burnunun dibinde

Düşman gelip, burnumuzun dibine karargâhını kurdu (YD/65).

Burunlarının dibindeki Zukur ve Hanis adalarından gözetleme ihtimali bulunduğundan o takımla beraber Kızıldeniz'i biraz daha içerden takip ederek güneydeki Muha'ya dopru yürüdüler (YY/177-178).

Burnunun ucunu görememek(Cahil)

Şahsınızın fazilet ve ilmine güvenimiz sonsuzdur. Bizi bırakın; bizler burnumuzun ucunu göremeyecek insanlarız (YD/175).

Burnu sürtülmek

Durumun kötü olacağını anladım; fakat Kaptan'ın burnu sürtüleceğinden işime geliyordu (DDY/126).

Burun buruna gelmek

Parmak uçlarına basarak sessizce yaklaştı; duvarı siper edinerek kapıdaki anahtarı çevirdi; kısa bir süre bekledi; sol eliyle kapıyı birden çekip sağ elindeki tabancayı doğrultunca, Fahrettin Paşa'nın yaveriyle burun buruna geldi (YY/342).

İnsan ölümle burun buruna gelince canın ne kadar tatlı olduğunu, yaşayabilmek için nasıl mücadele edilebileceğini işte o zaman anlıyor (YY/159).

Burun kıvırmak

Ona burun kıvırmamış, can yoldaşı olmuşlardı; onun varlığı her an sırtını dayadığı bir kaya idi sanki (YY/193)...

Buyurun cenaze namazına

- “Buyurun cenaze namazına.”
- Ciddiye alma, sadece bir tanıdığıdır (İDA/108).

Can alacak nokta

Ona dikkatli bakan Hâkim kanunun can alıcı noktalarını tekrar etti:

- Gece silah patlıyor ve siz kaçıyorsunuz (DD/319).

Can atmak

Aynı anda bunu rüya olduğunu biliyordu; uzun sürmesi için can atarak oda kollarını açtı (ÖDG/132).

Cana yakın

- Kadın milleti cana yakındır mekteplim; ama onları bizler kendimizden uzaklaştırıyoruz (İDA/81).

Annesi bana samimi davranıyordu; gerçekten de cana yakındı(İDA/165).

Can çekişmek

Kimsesizlerin yardımına koşar, can çekişen evladının başında oturan anneyi teselli eder (DD/39-40).

Gurubda can çekişen güneşin rengârenk ışıkları çölün erginliğinde özgürce uçuşuyordu (YY/125).

Can çekişen Nafiz Bey ateş edip Mustafa Necip Bey’i öldürmüş (YD/42).

Önümüzde bir insan can çekişiyor. Sen niçin telaşlanmıyorsun (İDA/22).

Can damarı

Eşref Bey de ona doğru yürüdü; biri Başkumandan vekili, fiilen orduların başkumandanı, diğeri devletin can damarı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın Başkanıydı; bunların da ötesinde birbirlerini iki dost olarak kucakladılar (YY/308).

Onu unutmam ise mümkün değildi; aslında tam unutmakta istemiyordum; hayatımın can damarı haline gelmişti (İDA/128).

Can derdine düşmek

Yıkılıp gidene hiçbirisinin bakacağı yoktu. Herkes can derdine düşmüştü (ÖDG/77).

- Sonradan düştüm can derdine (ÖDG/85).

Can derdine düşmek

Doğan güneş çevredeki ormana hayat saçarken, yağmurla can derdine düşen kuşlar, tekrar neşelerini bulup dal aralarını, vadileri canlandırmaya başladılar (YY/130).

Can derdine düşmeleri tarihe, ecdada ihanet değimliydi (DD/107)?

Can dostu

Can dostu da ona medet umarcasına bakıyordu (YY/310).

Can evinden vurmak

Bunları duyan Hüsameddin'in, "Cürmü kadar yer yakar." demesi Diplomat Sadi'yi can evinden vürmüştü (DDY/223).

Yapabilecekleri bir şey yoktu; sevinçten kedere dönüşen o yüzler insanı can evinden vuruyordu (YY/227).

Bu bağışlar peykedeki adamı can evinden vürmüştü (ÖDG/43).

Can havliyle

Can havliyle bir hamle yaptığı anda, altına rastlayan bir kurşunla devrilirken orada beliren Çallı Hüseyin Beyle, Berzenç'in emirlerindeki bir avuç kahramanla, aşağıdan saldıran insan dalgasına karşı süngü hücumuna kalkmaları Eşref Beyin gözüne çarpınca heyecanlandı (YY/362).

Uyuyanları rahatsız etmemek için can havliyle kendisini salon atar, soğuk duvar diplerinde iki büküm kıvrılarak dakikalarca öksürdü (VK/244).

Nöbetçi can havliyle çırpınıyor, Feyzullah Hoca, onu suyun derinliklerine çekiyordu (ÖDG/154).

Öğleden sonra kışladan bir kişi fırladı; arkasından mermi atılıyordu; ama entarili, sarıklı adam can havliyle yatıp kalkıyor ve kaçıyor, bir türlü isabet ettiremiyorlardı (YY/42,47).

Can havliyle tüfeğimi çekerek havaya iki el sıktım (YY/165).

Canına tak etmek

Canına tak etmiş olacak ki bir gün istedikleri reddedilince, “Oğullarımızla beraber askerlik yapıyoruz, utanmıyor musunuz?” feryadıyla isyan ettiler; Kungide'yi yağmalamak için harekete geçtiler (YY/226).

Ama kafama koydum; mikrofonu kapıp ağzıma geleni söyleyeceğim. Artık canıma tak etti; inceldiği yerden kopsun (DDY/224)

Canını dişine takmak

“Dikkat koşuyoruz! Dikkat koşuyoruz!” yattıkları yerlerden fırladılar; canlarını dişine takıp, hem koşuyorlar hem de çevreye ateş ediyorlardı (YY/362,411)

Bu kadar anında Mihmandarlılar'ın eli silah tutan her insanı canını dişine takmış, boşalan tüfeğine yeni bir şarjör takıyordu (ÖDG/28,84).

Dilim, rengin ayrı demiyor, dinleri, medeniyetleri, devletleri için aynı kaderler paylaştıklarına inandıklarından Türklerle Irak'ta, Filistin'de, Sarıkamış'ta diğer cephelerde omuz omuza bir Osmanlı olarak canlarını dişine takmış, savaşıyorlardı (YY/252).

Bazen bizde Batı emperyalizmine karşı İslam âlemini korumak uğruna canımızı dişimize takarak mücadele ediyoruz, buradaki Müslümanlarda sırtımızdan hançerliyorlar diye düşünüp, öfkeye kapılıyor, lüzumsuz sertliklere başvuruyoruz (YY/158).

Kuzeydeki vadilerde kanlı boğuşmalardan sonra, asiler canlarını dişlerine takarak Nukum Dağı'nın arkalarına çekilmeye çalışıyorlardı (YY/133-134).

Ama stratejik tepelere, ele geçirdikleri mevzilere sımsıkı sarılan gönüllüler buna mani olmak için canlarını dişlerine takmış, saldırıyorlardı (YD/85).

Canını dişine takmak

Karşı vadiden aynı yöne akan düşman kuvvetlerini görünce, canlarını dişlerine takarak binbir güçlükle yürüyüşlerini hızlandırdılar (YD/10).

Dört yüz otuz iki topla gece gündüz Plevne'yi dövdüler, halkı Türk olduğu için, Plevneliler kadın, erkek, çoluk, çocuk canlarını dişlerine takıp, destanlık bir gayret göstererek ordumuza yardımcı oldular (DD/170).

Canı sıkılmak

Gündüzleri canınız sıkıldı mı, Sen Nehri'nin kenarında gezersiniz; oradaki sessiz sakin bir kahvenin önünde oturur, kitap veya gazetenizi okursunuz (DD/25).

Binbaşı Hüsrev, sabahleyin çorba içerken radyo haberlerinde Milli Türk Talebe Birliği ile Teknik Üniversite Talebe Birliği arasında cereyan eden olayları dinledi, henüz tam hazır değillerken ortalığın karışmasına biraz canı sıkıldı (DD/235).

Niyazi okuyor, Ali Saib dinliyor, Binbaşı Hüsrev hayaller kuruyor, Eskişehir'deki karargahtan haber çıkmamasına da canı sıkılıyordu (DD/284-285).

Canı sıkkın olan Mülazım Celaleddin, öğleden sonrası için bölük kumandanı Yüzbaşı Hilmi'den izin aldı (YY/168-169).

- Şimdi bırak bunları; arkadaşının canı sıkılacak (İDA/113).

Hacı Ziya'yı bulaştıracaklarından endişelenen Tefik Amca sikkın bir halde makamına doğru yürürken arkasından sesini duydu (DDY/17).

Can kulağıyla dinlemek

Hilmi Oflaz, her konferansına yetişiyor, çeşitli kereler dinlediği sözleri, kesinlikle kimse onun kadar can kulağıyla dinlemiyordu (DD/264).

Camın önündeki birleştirilmiş iki masada Muzaffer Ozak Hoca Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı seyahatten söz ediyor, müridleri ve muhipleri can kulağıyla dinliyordu (DD/335).

“Üstadım” dediği Necip Fazıl'ı şimdi can kulağıyla dinliyordu (DD/87-88).

Mehmed arkadaşlarına, bir anlamda dert yanarken Murad da can kulağıyla dinliyordu (VK/41).

Her an imtihan endişesiyle onlar da çalışıyorlar, can kulağıyla dinliyorlardı (VK/97,154).

Konuşulanları can kulağıyla dinleyen Ayşe bir yandan da sofrayı hazırlıyordu (YD/214).

Canla başla

Habib Yusuf yine halifelikten bahsetti; imamların Kureyş'ten olacağına dair bir hadis bulunduğunu, her Müslüman'ın Hz. Peygamber'in sözünün uygulanması için canla başla çalışması gerektiğini uzun uzun anlattı (YY/288).

Ömrünün bu safhasında milletine, hatta insanlığa karşı görevini yerine getirmek için canla başla hazırlanmasından da derin bir mutluluk duyuyordu (DD/123).

Can pazarı

Gemideki herkes panter yürekli bir insan olduğumu biliyor, can pazarı yaşanan bir ortamda kurtuluş sende dercesine bütün gözler bana dikiliyordu (DDY/127).

Ne de olsa can pazarı; insan ölümle yüzleşirken telaşlanır, ne yaptığını da fazla bilmez (DDY/21).

Can pazarına adım atmak üzereyken bile karamsar düşüncelerden kendini alamıyor, bilgi seviyemiz ve mevcut şuurumuzla milletçe, ümmetçe işimizin çok zor olduğunu görüyor, daha kötü durumlara düşmemizin endişesini duyuyordum (YY/45).

Can yoldaşı

Telaşından tüfeğini düşürecek olan Tahir'e bu sözler bir can yoldaşı gibi geldi (ÖDG/28).

Bizi sağa sola taşımaktan başka hiçbir değeri olmayan devenin paha biçilmez bir can yoldaşı olduğunu idrak ettim (YY/161).

- Hüseyin'den sonra bununla yaşıyorum, İnsanlar yanında bir can yoldaşı bulunması iyidir (İDA/188).

Ceremesini çekmek

Bir bakıma bunlar işine geliyordu; çünkü en büyük ceremeyi Kaptan çekecekti; ama biz de can taşıyorduk (DDY/127).

Ciddiye almak

Uzaktan onları tanıyan Binbaşı Hüsrev, ne partilerini, ne de kendilerini ciddiye alıyordu (DD/113).

Cinleri başına üşüşmek

Arkasından dik dik bakan Abdurrahim'in cinler başına üşüşüyor, hayalinde odunu kafasına indirerek onu kaldırıma seriyordu (DDY/30).

İktisat Fakültesi'nde öğretim üyesi olmasına rağmen, daha çok İslami konularda haşır neşir olan, İslamiyet'ten bir taviz verilince, adeta cinleri başına üşüşen Erdinç Beyler, emekli edebiyat hocası Osman Akkuşak ve cilt cilt kitapları bulunan yazar Cemal Anadol da masada idi (DD/187).

Çakır keyif

Çakır keyifti, ağır ağır yürüyordu (DD/310).

Lokantadan çıkarken ikisi de çakır keyifti (DD/80).

Çam yarması

Develerin yükleri indirilirken, durgun yüzlü, çam yarması gibi bir zenci, Ahmet Tevfik Paşa'nın dikkatini çekti (YY/392).

Çan devirmek

- Felsefe'nin ilimlerle ilgisi yok, desek bir çam devirir miyiz (DD/308)?

Çanak tutmak

Her sinirlendiği andaki gibi Cevat sık sık bıyıklarını düzeltmeye başladı. Ayhan da Azmi'ye çanak tutuyordu (DDY/35).

Ayhan onu dinleri hatta konuşması için çanak tutardı; o da büyük bir iştiaqla anlatırdı.

Çanına ot tıkamak

Yüzünde telaşlı bir bayram cümbüşü beliren Diplomat Sadi, ahizeyi Hacı Ziya'ya uzatırken "Çanına ot tıkadım" dedi ve bir sigara yaktı (DDY/160).

Çeki düzen vermek

Yemekten sonra odasına çeki düzen verdi (VK/68).

Senin de kendine çeki düzen vermen için Manav Ahmed Efendinin namuslu, terbiyeli kızı Ayşe'yi sana almaya karar verdik (DD/35).

Herkes yol hazırlığı yapıyordu; atlarına, heybelerine, kendilerine, sırtlarındaki çocuklarına çeki düzen verirken Azim'in sözü dilden dile dolaşıyordu (ÖDG/26).

Pardösülerimizi vestiyere teslim ettik. Salehaddin kendisine çeki düzen verdikten sonra bana döndü (İDA/28).

Çetin ceviz

Çok girift hesaplar yapıyoruz; istemeyerek de olsa, zihnimizi bulandırabilirsin. Abdürrahim düşündüğümünden de çetin cevizmiş (DDY/107).

Çırasını yakmak

- Hiç değilse, o Türkçü; enteresan, sevimli görüşleri de var. Ama Sahir'in çırasını yakacağım (DD/118).

Çiğ yemedim ki karnım ağrısın

“Sadi oy verseydi, kazanırdım; ilçemize hizmeti engellemek için yaptı.” demesinden de fazla endişe etmiyorum; çiğ yemedim ki karnım ağrısın... (DDY/38).

Çiğ süt emmek

Bu onu ölümsüzlüğe götürürdü; nankör, unutkan, çiğ süt emmiş denen millet yapılan iyiliği unutmaz, heykelini dikerdi (DDY/150).

Çileden çıkmak

Gaflette olduğu iddiası Avukat Osman'ı çileden çıkardı; bakışları değişti, açık renk yüzünü bir alev sardı (DD/63).

Azmi, Diplomat Sadi'nin kalbini gereksiz yere kırmak istemiyor, ama başkalarından kaptığı böyle iddialı sözleri de onu çileden çıkarıyordu (DDY/32).

Bu cümle Kaymakam Galib'i çileden çıkardı (YY/403).

Birisi ölünce, yanında yatanlar onda kısa bir zaman sonraki kaderlerini görüyor, bu da onları çileden çıkarıyordu (YY/191).

Dağ başında, her şeyden mahrum yaşayan, aynı alın yazısını paylaşan bu insanları çileden çıkararak ne olabilirdi (VK/137).

Çil yavrusu gibi dağılmak

Akyazılı geçlerin pek çoğu çil yavrusu gibi dağılmış, polisler yirmiden fazlasını yakalayıp kelepçelenmişlerdi (DDY/209).

Damgasını vurmak

Giyimiyle de dikkat çekmek isterdi; genellikle mevsimle ters düşen şeyleri tercih ederdi, zira okuduklarına göre sanatta, bilimde yüzyıllara damgasını vuranlar kılık kıyafetlerini önemsemezlerdi (DD/7).

Defterden silmek

Bunları yazmak belki bir subaya hiç yakışmıyor; Allah korusun bizim Mehmed Paşa duyarsa beni kesinlikle defterden siler (YY/157).

Defterini dürmek

- Ulan kertenkele defterini dürdüm (DDY/158).

Delik büyük yama küçük

Zamanında ek çıkarmak ayrı bir derti; geri kalmış ülkelerde delik çok, yama kıttı (DDY/150).

Deliksiz uyku

Yorgundu; odasına çıktı; deliksiz bir uykuya daldı (YY/322).

Demir atmak

Evlat acısı Topal Ali'nin yüreğine demir atmıştı (YD/35).

Dert yanmak

Girişteki ikinci masada Osman Akkuşak bir gazeteye edebiyat makalesi yazarken Cemaleddin Server, İbrahim Kalkan'la Ferhat'a dert yanıyordu (DD/336).

Şimdi buraya gelip dert yanıyorsunuz; Hacı Bey'i de getirmişsiniz (DDY/186).

Yanıdaki gençlere dert yanmayı da ihmal etmiyordu (DD/227).

Hayat bütün acımasızlığıyla üzerine binip altında un ufak olsa da, yaralı bir kaplan gibi halinden şikâyetçi olmayan, bir kimseye dert yanarak onun huzurunu kaçırmamayı ilke haline getiren Hilmi Oflaz durumunu şöyle formüle etti (DD/183).

Dert yanmak

Sohbet ettiği odanın kapısına yaklaştığı sırada karşısındakine dert yanıyordu (YY/255).

Mehmed arkadaşlarına, bir anlamda dert yanarken Murad da can kulağı ile dinliyordu (VK/41).

Didik didik etmek

Sedirlerin altlarını, yatakların içlerini, her yeri didik didik ediyorlar (ÖDG/38).

Dırdır etmek

Ne laftan anlamaz insansın. Dırdır etmeyi ne kadar çok seviyorsun (DD/160).

Dikkat çekmek

Giyimiyle de dikkat çekmek isterdi; genellikle mevsimle ters düşen şeyleri tercih ederdi, zira okuduklarına göre sanatta, bilimde yüzyıllara damgasını vuranlar kılık kıyafetlerini önemsemezlerdi (DD/7).

Dilden dile dolaşmak

Herkes yol hazırlığı yapıyordu; atlarına, heybelerine, kendilerine, sırtlarındaki çocuklarına çeki düzen verirken Azim'in sözü dilden dile dolaşıyordu (ÖDG/26).

Kaptan Rosso, Bulgarlar'ın yenilmezlik sembolüydü, ona yakılan türküler dilden dile dolaşıyordu (YD/242).

Nasıl tedbir alınırsa alınsın, bu feryatlar dilden dile dolaşıyor, şehirdeki karamsar havayı daha da ağırlaştırıyordu (YY/113).

Trablusgarb'da yaptıkları; Kırklareli, Tekirdağ, Edirne'nin geri alınışındaki kahramanlıkları dilden dile anlatılmış, adeta muhayyilelere sığmaz hale gelmişti (YY/379).

Necip Fazıl'ı ziyaret etmek “geçmiş olsun” demek arzusu dilden dile dolaşıyordu (DD/257).

Dilden düşünerek

Merhametin doldurduğu yürekler son günlerde başka türlü çarpıyor; “Ya kısmet bir daha!” sözü ihtiyarların dilinden düşmüyordu (VK/174).

Dile dolanmak

Selehaddin ve köşe başında dikilen arkadaşlarım beni dile dolamadan homurdanmaya başladım (İDA/97).

Haberli gelseydim, kapıya gazeteciler toplanırdı; beni sevmeyenler, bana hücum ederlerken sizleri de dillerine dolarlardı; bu da sizi üzerdi (DD/129).

Kapıdan girer girmez:

- Beni çekemediklerinden dillerine doladılar, dedi (DD/44):

Şefik'in, milletvekilliğine adaylığını koymayı düşündüğünü hisseden Hüsameddin, particilikle uzaktan yakından ilgisi olmayan dayısının oğlunu dile dolayıp partiyi babasının çiftliği gibi kullandığını her yerde işliyordu (DDY/52).

Dile düşmek

Erkeğin biraz yaşlı olması normaldi, fakat kadının yaşlı olması dikkat çekiciydi. Bu da onu, tanıyanların diline düşürürdü (DD/28).

Ama kendini elden bırakmamalıydı; iş gerçekleşmezse mahallenin diline düşmemeliydiler (DD/33).

Dile getirmek

Necip Fazıl dev sancılarına kaynaklık eden meselelerini dile getirmez miydi (DD/228)?

Savaşta Ahmet Tevfik Paşa en sorunlu mevkide bulunduğu için diğerlerine oranla daha tedirgindi; bu tedirginliği de "İnşallah maniple bir daha işlemez." cümlesiyle dile getiriyordu (YY/249).

Vapurda, otobüste, aynı heyecanı, aynı endişeyi dile getiren karşılıklı espriler yaparak döndüler (DD/263).

Ayrıca sizin genel başkanlık ve başbakanlık yapamadığınızı her yerde dile getiriyor, partimizin kurultayında karşınıza aday çıkarmanın çalışmasında bulduklarını da söylüyor (DDY/182).

Suluk soluğa olan Zaptiye Ahmet, hemen merakını dile getirdi (DD/300).

Dile kolay

- Eh dile kolay, evden tam on yıl on bir ay önce çıktım (YY/453):

Üçü de heyecanlıydı; ama Hilmi Oflaz'ın duruşu yayından fırlamak üzere bulunan oku andırıyordu; üç yıl, dile kolaydı (DD/300).

Dilinin ucuna gelmek

Dilinin ucuna gelen kötü sözleri zoraki yutabildi (VK/207).

Dillerde dolaşmak

Dillerde dolaşan bu olay bir kartopu gibi yuvarlanarak büyümüş, atmosferini oluşturmuştu (YY/377).

Dillere destan olmak

İçini okşayacak, dillere destan olacak bir sevgili bulmalıydı (DD/11).

Diş bilemek

Ferhad'la uzun zamandır konuşmalar, hatta birbirlerine diş bilemeler bile, dostluklarının yıllara uzanan eksikliğinin, şimdi de aynı atmosferi teneffüs etmelerinin, bir gün, birbirlerinin tabutuna omuz vermek zorunda olmalarının üzerinde uzun uzun durdu (DD/255).

Marksist ideolojiyi benimseyen Duvarcı Salim, Mu Mehmed'e ve çevresindeki gençlere diş biliyor, ülkeyi karanlıklara sürükleyeceklerinden endişeleniyor, polis de onları yakından izlediğine kani olduğundan, onlara karşı mesafeli davranıyordu (DD/203).

Dişe dokunur

Yazdıklarında diş dokunur bir husus yoktu; fakat bunları ciddiye alıp okuyan dergilerde, gazetelerde eleştiri yayınlayanlar az değildi (DD/17).

Dizini dövmek

Tahrikle kitlelerde oluşturulan ortamda halim selim kişilerin nasıl canavarlaştıklarını pek çok kitapta okumuştum. Hatta okuduğu sayfalarda ortalık durulunca, “O işleri ben mi yaptım? Nasıl bir canavarmış!” deyip ürken, dizini döven tiplere az mı rastlamıştı (YY/21)...

Dizinin bağı çözülmek

Dizlerinin bağı çözülüyor, yürüyordum (İDA/145).

Gözleri karardı; diz bağları çözüldü, yüreği göğüs kafesini delip çıkacaktı (ÖD/628).

Herkesin dizinin bağının çözüldüğü yerde ayakta kalmasını onlar kadar kim bilebilir (DD/263-264)!

İçeriye girmek için Babu’s-selam’a doğru yürürken diz bağlarının çözüleceğini zannetti (YY/339).

Dolmuşu binmek

Ramiz Aydoğdu da cahil bir insan; garibimin bir menfaati olduğunu zannetmiyorum; birisinin dolmuşuna binmiş, aferin almak için iki defa oy kullanmıştır (DDY/95).

Dosta düşmana karşı

Partimizin sahipsiz olmadığını dostu düşmana karşı ispat etmeyecek misiniz (DDY/102)?

Dört gözle beklemek

Kahire’de Arapça, Türkçe yayınlanan gazete ve dergileri dört gözle bekliyorlardı; ne yazık ki onlar da çok ender ellerine geçiyor, günlerce koğuştan koğuşa dolaştırıyorlardı (YY/446).

Eskiye oranla iyice seyrekleşen postayı dört gözle beklerlerdi; yakınlarından birisi İstanbul’dan mektup alırsa, “Dünyanın durumundan, savaşın safhalarından ne yazıyor?” diye sorarlardı (YY/253).

Anne ve babalarından, eşlerinden, hısım ve akrabalarından haber getirecek mektubu herkes dört gözle beklerdi (YY/148).

Dudak bükme

- Toplumda da yeri yok “öğretmen” deyip dudak büküyorlarmış (VK/62).

Gençler dudak büküyor, moral bozmayı asla düşünmeyen Hilmi Oflaz gözlerini, biraz şakınca gezdiriyor, Avukat Osman anladığını sezdiriyordu (DD/68).

Dumura uğramak

Ama kızımızın yaşmakları sordu; şairimizin kalemi sustu; düşünürümüzün beyni dumura uğradı (VK/238).

Dünya başına yıkılmak

- Bırakır beni, dünyayı başınıza yıkarım! Bela mı arıyorsunuz (DD/311)?..

Dünya gözüyle

Güneşin son ışılarında parıldayan kanlı süngüleri sallayan bu yiğitleri dünya gözüyle bir daha görecekti miydi (YY/362)!..

Dünyalar onun olmak

Necip Fazıl'ı görünce dünyalar onun oldu (DD/226).

Dünyayı dar etmek

Büyük bir ihtimalle bu kanunsuz bir işin başlangıcı, üzerinde ciddi durursa, Vehbi'ye dünyayı dar ederdi (DD/177).

Dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak

Onlar Osmanlı yönetimini kaybedince, dünyanın kaç bucak olduğunu anladılar; ama iş işten geçti (YY/88).

Hacı, Diplomat'ın bana nasıl pösteki saydığını biliyorsun; şimdi o da biraz sürünsün; anlasın dünyanın kaç bucak olduğunu (DDY/219).

Düşman başına

Kara Hoca duyup küsecek, ölülerimiz kapıda kalacak! Buralar hep leş kokacak düşman başına (VK/124-125).

Ekmek parası

- Canımızı bağışla ya kumandan! Biz kervancılık yapıyoruz, ekmek parası peşindeyiz (YY/236).

Ekmek parası uğruna çalışıyorsunuz, size kıymayacağım (DDY/66).

El açmak

Kendisi bir imkâna kavuşmuştu; ya bu kış kıyamette duvar diplerinde el açan çocukların, boynu bükük kadınların hali (VK/68)...

Ey ilah-ı âlemin, senden başka sığınacağımız, senden başka el açacağımız yok (VK/175).

El altından

Milletvekilliğinde gözü bulunduğu için İl Genel Meclisi'ne aday olmayan Şefik ince siyasetini göstererek el altından il teşkilatını ayarlamıştı (DDY/83).

El atmak

- Öyle bir ülkede yaşıyoruz ki, hangi konuya el atsak elimizde kalıyor (DD)

Devletimiz Yemen'in yönetimine el atmadı; idaresini ülkenin sakinlerine bıraktı (YY/76).

Batı'nın Haçlı zihniyetine el attıktan sonra saatlerce sipahileri, yeniçerileri cepheden cepheye koşturdu (VK/71).

Murad'ın kişiliğine saygı duyduğundan özel durumuna el atamıyor, ama sezdirmeden ona nasıl yardım edeceğimi düşünüyor (VK/65).

El ayak çekilmek

Yollardan el ayak çekileli çok olmuş, derin bir sessizlik Akyazı'ya çökmüştü (DDY/201).

El ayak çekilmek

Yatsıdan sonra el ayak çekilir, sokakların hâkimi bekçiler olurdu (DDY//).

Akşam karanlığı basıp, sokaklardan, bahçelerden el ayak çekilince, sadece bu iki mahallenin gençleri birbirlerinin peşlerine düşerlerdi (DDY/59).

Ortalıktan el ayak çekilmiş, evler, yollar sükûta gömülmüştü (YY/287).

El ayak çekilince Şerare Meydanı sanki gerçek anlamına kavuşuyor (YY/70).

Şehirden el ayak tamamen çekilince arka sokaklardan o hana geldi (YY/341-342).

Güneşin batmasıyla meydandan el ayak çekilir, evler de karanlığa gömülürdü (YY/395).

El ayak çekilmiş, cadde ıssızlaşmıştı (DD/80).

Elde avuçta bir şey kalmamak

Yeteneği yerindeydi; Michelangelo kadar değilse de iyi çalışıyordu. Fakat elde avuçta bir şey yoktu (DD/305).

Ancak kıt kanaat geçinebiliyorlardı; elde avuçta bir şeyleri yoktu (DY/44-45).

Elde etmek

Gönüllülere yeni katılanların talimi, düşmandan elde edilen malzemelerin kontrolü, tamiri, ele geçirilen beldelerin teşkilatlanması sayıları bir elin parmaklarına ulaşabilen insanların gayretine bağlıydı (YD/205).

Bir bakışıyla elde edeceğim mutlu bir an bütün acılarımı silerdi (İDA/91).

Bu duyarlılık hayretini de mucip olurdu; dağ başının insanlarındaki inceliğin nereden kalabileceğini, onu nasıl elde edeceğini sık sık düşünür, onlara daha yakın olmanın yollarını arardı (VK/171).

Gençleri heveslendirmek için Eşref Bey, elde edilecek ganimetlere ödül de koymuştu (YD/63).

Bu gücü, bu cesareti, bu kendine güveni nasıl elde ettin (DD/84)?

Yabancı sermaye: memleketinde elde edeceği kârdan daha büyük bir kâr elde etmek peşin de olduğu için genellikle zengin ülkelere akar (DD/114).

Hiçbir hayır elde etmeden, ciddi bir gaye taşımadan bu sisteme karşı tavır almış olacağım (DD/148).

O gün kuru bir dere üç defa el değiştirmişti; iki tarafta da can kalmamıştı; aralarında epeyce mesafe olduğunu zannediyorlardı (YY/401).

Hangi kadın elinden kurtulabilmişti!.. İşte bir çırpıda elde etmişti (DD/22).

El değmemiş

Bir karışıklık, bir tıkırtı bir sızıltı hissediyor musunuz? Sanki el değmemiş su sesi (DDY/56)!

Elden bırakmamak

Allah bilir ya, senin başına gelenler de bu mendebur zihniyetin ürünüdür. Ama mücadeleyi elden bırakmamamız lazım (VK/147).

İhtiraslarına, alınganlığını sevgisinin ateşinde eritip merhameti, soğukkanlılığı elden bırakmamalıydı (VK/222-223)

Elden çıkarmak

Bir cahillik edilerek güzelim tarlalar elden çıkarılırsa, çoluk çocuğun hali ne olurdu (VK/21)?

Uçsuz bucaksız topraklarımız bir solukta elden çıktı (YD/64-65).

Elden ele dolaşmak

Doktrin kitabı yazdınız, ne oldu?

- Ne mi oldu, elden ele dolaşıyor (DD/290).

Elden geçirmek

Kâğıtların tamamını elden geçirdikten sonra başını kaldırdı (YD/23).

Elden gelmek

Bu görevi üstlenen Said Nursi, onları eksiksiz hazırlamak için elinden geleni yapıyordu (YD/67).

Elden gitmek(askeri kontrolünü yitirmek)

İttihatçılar Trakya'nın, Edirne'nin elden gidişini bahane ederek ayaklandılar (YD/43).

Elden gitmek

Bulgarlara öyle bir korku ve yılgınlık yerleşmişti ki nasıl olsa elden gidecek diye şehri fazla direnmeden teslim ettiler (YD/234).

Ele almak

Kişileri yalnız beyinle değil, yürekle de ele alıp, kendinize mal ediyorsunuz (İDA/137).

Ordu içindeki anlaşmazlığı gidermek, sonra da düşmana taarruz etmek üzere Başkumandan-ı Azamımız Padişah Efendimiz hazretlerinin Kumandayı bizzat ele almalarını istiyoruz (YD/73-74).

Onlar topları belerken, bizim bölgemizde kumandayı alan Muhyiddin Paşa, Müşir Ahmet Fevzi Paşa'nın ihtiyacı olabilir düşüncesiyle riski göze alarak taburumun da içinde bulunduğu bazı birlikleri o yöne sevk etti (YY/33).

Müşir Ahmet Paşa kumandayı ele aldıktan sonra bu feci isyan bütün ayrıntılarıyla İstanbul'a yansıtılmıştı (YY/49).

Kumandayı ele alan Kaymakam Galip, isyanı belli sınırlarda tutmalıydı, ufak bir çözümlenmeyle saman alevi gibi Tehame bölgesinin tamamına yayılabilirdi (YY/402).

Kartal onu ele almıştı, kolay kolay bırakır mıydı (DD/39)?

- Hangi konuları ele alıyorsunuz (DD/115)?

Ele avuca sığmamak

Ahmet Hamdi Bey heyecanlandı; ele avuca sığmaz bir insanla karşılaşacaktı; nasıl bir tavır takınması, onunla yakınlık kırabilmek için nelerden söz etmesi gerektiğine karar veremiyor, ama her halükarda heyecanını yenmesinin şart olduğunu biliyordu (YY/98).

Süleyman Askeri Bey ve emsali kurmay subayların da yardımlarıyla burada uğraştığımız dertlere girmemiş bir devleti Batı Trakya'da kurarlarsa, alimallah bir müddet sonra ele avuca sığmaz hareketlere kalkışlırdı (YD/235-236).

Acaba ele avuca sığmaz çetelerini ne zaman geri çekeceksin de hudut tayininde bizi serbest bırakacaksın (YD/206).

Ele düşmek

Domuzcuyef çetesinin eline düşmemek için sığındıkları yerden çıkamıyorlar (YD/189).

Ele geçirmek

Aynı anda ele geçirilecek birkaç silahla başlayacak hareketin nasıl alevleneceğini, nasıl sonuçlanacağını kestirmek gücü (ÖDG/105).

Bir gün oraları ele geçirme imkânımız da devam edecekti (YD/43,54,63,65,78,80,81,84,85, 88,98,106,116,118,133,136,140,146,158,162,163,165,166,167,186,195,205,225,229,247, 249).

İra'ya hakim olan asiler San'a'nın iki saatlik kuzeyine düşen Cedir Köyü'nü de on yedi teşrin-i sanide ele geçirince, Tevfik Paşa'nın etekleri tutuştu; Miralay Ali Said Bey'den tehlikeyi bertaraf edebilecek kadar bir kuvveti o tarafa sevk etmesini istedi (YY/25,26,27,36,46,48,87,90,107,117,119,168,171,226,227,253,257,264,269,277,306, 318,363,377,386,400).

Kütüphanenin önünden geçen caddenin kenarında dikilmiş her şeyini yitirmiş ve bir daha ele geçirmek ihtimali olmayan insanın ruh halini yaşıyordum (İDA/15,54).

Vakit kaybından ziyade, karşımızdakilerin bütün kaleleri ele geçirmeleri bizleri üzüyor (DD7105).

Aynı günlerde Balkan Dağları'nı birbirine bağlayan Şıpka Geçidi'ni ele geçirmekle de, ordumuzun Balkan Dağları'nın kuzeyinde kalan bölümüyle, güneyinde kalan bölümünü birbirinden kopardılar (DD/168,169,217,223,228,234,242).

Ele güne karşı

- Sadi, ele güne karşı birbirinize girmeyin (DDY/224).

El ele vermek

Bütün köylü el ele verirse on beş gün bile sürmez (VK/179).

İki günlük bir dünyadır; başımızda kim olursa olsun deyip, el ele versek ne olur (YD/43).

Ele vermek

Hemen içeriye girmek istiyordum; fakat acele etmekle zaafımı iyice ele verecek, belki de uzaklaşmasına yardımcı olacaktım (İDA/54).

Zekice gülümseyen Selahaddin “Dikkat et; kendini ele veriyorsun” dercesine bana baktı (İDA/123).

Fakat bakışım beni iyiden iyiye ele vermiş olmalı ki ısrar etti (İDA/132,190).

Akrabalarının tamamını ele vermiş oluyor muydu (GDG/45)?

Çok değerli vatan evlatlarını ele verdi; nice ocakları söndürdü (GDG/179).

Gerçekten son ziyaretinden beri uzunca bir zaman geçmiş, bu da taşıdığı sırrı ele vermek kuşkusundan ileriye gelmişti (VK/83).

Fakat rengi, tavrı durumunu ele veriyor, Seyit'i derinden yaralıyordu (VK/106).

Kadro genişledikçe, sırrı ele vermek riski de yükselir (DD/219).

Eli açık

Sabahleyin hapishanenin kapısına gelen, yağmur kar demeden akşama kadar orada bekleyen Hilmi Oflaz'ın eli çok açıldı; tezgâhın parası fazla dayanmadı (DD/246).

Eli ayağı birbirine dolaşmak

Sesini tanıdı; eli ayağı bir birine dolaştı; bir yanlışlık yapmaktan korkuyordu (YY/458).

Eli ayağı dolaşan Selim bardağı zor buldu (VK/247).

Eli boş dönmek

Cemal Paşa'nın ittifak arayışı için gittiği Fransa ve İngiltere'den eli boş dönmesi çeşitli yorumlara, karamsarlıklara sebep oluyordu (YY/248-249).

Eli cebine gitmemek

“Cimrisin” diye yüklenenlere Yurdakul “Abdullah Ağabeyin de eli cebine gitmiyor, az mı zengin? Ona niye cimri demiyorsunuz?” diye çıkıştı (DD/257).

Eli kolu bağlı kalmak

Selim Sami, Cihangiroğlu İbrahim ve Süleyman Askeri, Eşref Bey'i her gördükleri yerde, “Eli kolu bağlı mı duracağız?” diye soruyorlardı (YD/183).

Eli kolu bağlı olmak

Şeyhim biz de onu söylediklerine inanmıyoruz Devletimizin eli kolu bağlı (YY/89).

Eli koynunda kalmak

Hasso'nun da yapacağı bir şey yok. Zavallının eli koynunda kaldı (VK/165).

Eli kulağında

Artık taciz başlamış, savaş ilan edilmesinin eli kulağındaydı (YY/250).

Eli silah tutmak(savaşabilecek kabiliyete sahip)

Onlardan yardım istemiyoruz; Allah'a şükür mücahitlerimiz değişik beldeleri kurtarıyorlar, sayımız eli silah tutan kardeşlerimizle artıyor (YD/173).

Elinde kalmak

- Öyle ülkede yaşıyoruz ki, hangi konuya el atsak elimizde kalıyor (DD/88).

Elinden düşürmemek

Çünkü Hilmi Oflaz ölçülerine değer verilmeyecek insan değildi; işportacıydı, ama kitabı elinden düşürmezdi (DD/94).

Elinden gelmek

Köyde elinden iş gelen erkek kalmamıştı (VK/181).

Eline bakmak

Fakat aradan uzun zaman geçmişte; yine yağ, yumurta satıp harçlık vermesi için eşinin eline bakıyordu (DDY/121).

İşporta tezgâhını devreden Hilmi Oflaz'ın herhangi bir yerden geliri yoktu; kartpostal satan on beş, on altı yaşlarına gelmiş iki oğlunun ve temizliğe giden hanımının eline bakıyordu (DD/272).

Eline düşmek

Susuz, yiyeceksiz, mermisiz kalanlar İmam Yahya'nın disiplin tanımayan kuvvetlerinin eline düşecek, cembiyelerinde can vereceklerdi (YY/114).

Elini çabuk tutmak

Elini çabuk tutmak zorundaydılar; zira sonbahar çok kısa sürer, apansızın kış bastırabilir, harmanlarda yığılı yıl emeğini çürütürdü (VK/185).

Biz de elimizi çabuk tutmalı, kozlarımızın tamamını oynamalıyız (DDY/154).

Elini çekmek

Seni suçlamanın milletin kaderinde elini çekmeni sağlamaktan başka gayesi olabilir mi (DD/325)?

Eli varmak

Alın teriyle tarlalarından aldıkları buğdaylarda fakirlerin de hakkı vardı. Murad uzun uzun bu konu üzerin de durmuştu. Kimin eli varırdı (VK/186)?

Eli yatkın

Belirli saatlerde dükkânı açıyor, alışveriş yapıyordu. Bu işe de eli yatkındı (VK/192).

El kaldırmak

Belki gizli bir yerde punduna getirse beni vurur; fakat yabancıнын yanında bana el kaldırmaz (DDY/165).

El koymak

İş başına geldiğimizde, kapital stokunu tamamlamak için bütün malına el konulacak bir kapitalist; sonra da yıllarca taş kıracak bir amele (DD/148)!

El üstünde tutmak

Annesi de onu uyandırmazdı; iki aylık gelin iken oğlu askere gitti; yıllardan beri namusuna toz kondurmadığı için onu el üstünde tutardı; hatta onun uyanmaması için sessizce hareket ederdi (YY/459).

El yordamıyla

Düştüğü yerde bir süre kaldıktan sonra el yordamıyla doğrularak ayağa kalktı (ÖDG/53).

Orada küçük bir azınlık da el yordamıyla hakikatin peşindedir (VK/242).

Fadime Bacı el yordamıyla kibriti buldu ve kandili yaktı (VK/22).

“Oooh! Vakit geçiyor!” diyerek yatağından kalktı; el yordamıyla giyindi (VK/135).

Es geçmek

Çevredeki simitçileri, içecek satanlar, ekrana getirdikleri halde, nu es geçtiler (DD/146).

Etekleri tutuşmak

İra'ya hâkim olan asiler San'a'nın iki saatlik kuzeyine düşen Cedir Köyü'nü de on yedi teşrin-i sanide ele geçirince, Tevfik Paşa'nın etekleri tutuştu (YY/25).

Etlıye sütlüye karışmamak

Sessiz sakin, etlıye sütlüye karışmaz, nalburiye dükkânıyla meşguldü (DDY/53).

Zaten hiç kimse etliye sütlüye karışmak istemiyor, herkes birbirinden korkuyor (ÖDG/159).

Feleğin çemberinden geçmek

Onlar gibi kim talim yapabilirdi; kılıkları sivil ve birbirinden farklıydı, ama ya geç subay, ya da feleğin çemberinden geçmiş zıpkın gibi delikanlılardı (YY/337).

Felekten bir gece çalmak

Şefik dönünce, yalnız kaldım; canım sıkıldı. İstanbul'a gelip de felekten bir gece çalmak bana yakışmazdı (DDY/63).

Fırsat kollamak

Biraz sonra tekrar önümden geçerlerken Hildegard ve Katerina bakışlarını bana çevirerek selam vermek için fırsat kolladıklarını açıkça belli ediyorlardı (İDA/138).

Fırsat kollamak

Bunu yaparken de ölümcül darbeyi vurmanın, onları çil yavrusu gibi dağıtmanın fırsatını kollamalıydı (YY/402).

Fikir yürütmek

Eline geçen her türlü kitabı okuyor; akla hayale sığdıramayacağımız konularda fikir yürütüyor (DD/267).

Film çevirmek

Sonra öyle bir film çevirmeliydi ki Sakarya'da partinin has evladı olarak Genel Başkan'ın zihnine çakılmalıydı (DDY/148).

Fin hamamı

Yaprak kımıldamıyor, temmuz güneşiyle ortalık yanıp tutuşuyordu. Bu saatte kahve Fin hamamı gibiydi (DD/90).

Gafil avlamak

Bir sabah karanlığında değişik yerlerden Mor'a gelen asileri gafil avlayıp, olanca gücüyle bir darbe indirecek, sonra imha etmenin yollarını arayacaktı (YY/407).

Düşmanı gafil avlamalıyız. İlk baskını mümkün olduğu kadar az insanla yapmalıyız (YD/78).
Cihangiroğlu İbrahim hücum ettiği birliği gafil avlamış, bir anda ateş çemberine almıştı
(YD/236-237).

Türk aileler son isyanda çok yokluk çektiklerinden bu kere gafil avlanmamak için gaz, tuz,
şeker, un gibi ihtiyaçlarını uzun süre yetecek kadar evlerinin bir kenarına yığmak istiyorlardı
(YY/108).

Galebe çalmak

Ne zaman hakkı kuvvete hâkim kılarırsak, savaş o zaman sona erer. Bu da içimizdeki
canavarlara galebe çalmamız demektir (YD/158).

Rabbime şükürler ediyordum; mayamızdaki bütün çirkefliklere galebe çalan bir aşkı bana
bahsetmişti (İDA/66).

Galeyana gelmek

“Allah! Allah!” sesleriyle insan galeyana gelir (YD/24).

Galeyana getirmek

Birliğiyle Eşref Bey’in savaş alanına girişı gönüllüleri iyice galeyana getirdi (YD/166).

Gam yememek

- Artık ölsem gam yemem, yüce ecdadımıza layık bir nesil yetişti (DD/238).

Köyün içine süzülürken arkasından bakan Zeynep Ana, “artık ölsem gam yemem”
düşüncesiyle gülümsedi (ÖDG/16).

Gayya kuyusu

İçine sürüklediğimiz gayya kuyusundan nasıl çıkacağımızı bilmezken şimdi de din
kardeşlerimizle boğuşuyoruz (YY/44).

Gece gündüz dememek

Gece gündüz demeden Jandarmalar onu arıyorlar (ÖDG/38).

Gelen ağam, giden paşam

Gençliğinin en güzel günlerini hayal ve kuruntuyla mahvediyorsun. “Gelen ağam, giden paşam” demiş atalar. Vur tekmeği gitsin (İDA/76).

Gemi azıya almak

- Ali İhsan Hoca gemi azıya aldı. Hiç düşünmüyor ki karşısında oturan uçağın herhangi bir konusunda doktora yapmış, uçak mühendisliği kürsüsünde asistan (DD/267).

Gemileri yakmak

Ben Tarık Bin Ziyad gibi gemileri yakıp, otele çıktım (DD/280).

Gemini kısmak

Bu bir anlamda isyancıların gemini gevşetmek, yayılmalarına imkân hazırlamaktı (YY/25).

Gına getirmek

Yüreklerle ürküntü veren, uzay gibi derinleşen uçsuz bucaksız bir sessizlikte, boz renkli yeknesaklığı insana gına getirten bir çölde tozu dumana katarak gidiyorlardı (YY/10).

Gıpta etmek hüznünü unutmak için koridorlarda koşuyor, bahçeye çıkıp Eylül’ün dost ışıklarıyla kucaklaşıyor, geçen yılın ilk gününde gıpta ettiği hayatı yaşamak istiyordu (VK/54).

Göğüs geçirmek

Zeynep Ana ise arkada bıraktığı evinin, barkının sızısıyla göğüs geçirdi; hiçbir zaman gözlerinin önünden gitmeyen kocasının mezarından her adım onu biraz daha koparıyordu (ÖDG/23).

Göğüs germek

Büyük zorluklara göğüs gererek, yığınların iniltisini dindirecek kaç kişi varsınız (VK/26-27).

“Bütün gücümü toplayıp, her türlü fedakârlığa göğüs gererek söz konusu ihtimali gerçekteştirmeliyim” diye kendisine telkin ediyordu (YY/315).

Gölge düşürmek

Geçen gün kütüphanede beni görmezlikten gelerek bir masaya oturdular (İDA/135).

Mutluluklarına gölge düşürmemenin insani bir görev olduğuna inanıyordum (İDA/135).

Namerde açılan elimizi kır Tanrım! Kır ki Tanrım tarihimizin haysiyetine gölge düşürmeyelim (VK/175).

Gönül koymak

Bu konuda senin sert tutumundan dolayı etkisiz duruma düşebilirim; o zamanda bana gönül koyma (DDY/225).

Görmüş geçirmiş

Yaşı yetmiş, devirmiş, görmüş geçirmiş, sııklı bir kadın olan Asiye Teyze, kimseye hatır etmez, lafı alınının çatına yapıştırırdı (DDY/222).

Göz açıp kapayınca kadar

İlk günler benim için çok zor olmuştu; ama kısa zamanda okuluma, öğretmenlerime, arkadaşlarıma alışmıştım ve onları çok sevdim. Göz açıp kapayınca kadar yıl sonu geldi (VK/28).

Göz açtırmamak

Kış kudurmuştu sanki; tipi, fırtına günlerce göz açtırmıyordu (VK/169).

Göz alıcı

Saçlarını sık sık yaptıırıyordu. Makyajını da daha göz alıcı hale getirmişti (DD/43).

Göz atmak

Karşısındaki masaya göz attı; orası yükünü almıştı (DD/100).

Sabahleyin büyük bir arzu ile kalkıyor, yedi-sekiz mütealasında öğrendiklerine göz atıyor, gönül rahatlığıyla derse giriyor, dersi amansızca uzatan korkuyu tanımiyordu (VK/55,60,65).

Le Monde Hasan, günün yorgunluğunu atmak için kahvesini içiyor, Le Monde gazetesinin kıyısında köşesinde kalmış haberlere göz atıyordu (DD/333).

Saatine göz attı, vakit tamamdı (VK/125).

Raşit saatine göz attı; onu yirmi geçiyordu (DD/224).

Masama göz atarsa, onlardan kaçmadığımı anlardı (İDA/125).

Göz boyamak

- Onları da korktuğu Avrupalının gözünü boyamak için yapmıştır(DDY/197).

Gözden çıkarmak

- Seni gözden çıkarmasa, onunla gezmez (İDA/95).

Gözden geçirmek

- Karinelerde bir insanın oynanabiliyorsa, bu hukuk sistemi kendini gözden geçirmelidir (DD/320).

Otelin altındaki kahvede gazeteleri gözden geçiriyordu (VK/113).

“Neden böyle oluyor?” dememiz için yeni bir konu hazırlayacağınız zaman dikte ettirdiğim özeti gözden geçirirseniz, bilgileriniz tazelenir, yeni konu ile ilişki kurmakta güçlük çekmezsiniz(

Şöyle resimlerinizi gözden geçirirsem, sizi rahatsız etmem ya (DD/77)!

Tevfik Amca eline aldı, lehim yaptığı yeri gözden geçirdi (DDY/12).

Bunun için köyün durumunu gözden geçireceğiz; muhtaç olduğu halde hakkını almayan aileler veya yeterinden az olan varsa, yeteri kadarını biz takdir edip vereceğiz (VK/187).

Gözden kaçırmak

Sessizlik ve süratle sınırlar yerlerini alıyorlar, boy sırasını da gözden kaçırmıyorlardı (VK/25).

Gözden kaybolmak

Çakır Efe daha gözden kaybolmadan Kıyık ve Kafkas tabyalarında düşmanın çekildiği haberi geldi (YD/143).

Göz dikmek

İl Genel Meclisi'ne gözünü dikmişti; ama ne ilkokulu bitirmiş, ne de okuryazardı (DDY/17).

Bütün cihan ve bilhassa vatanımıza göz dikenler unutmamalıdır ki her şeyin bir bedeli vardır. Toprağın bedeli de onu elde etmek ve korumak için sarf edilen emek ve dökülen kandır (YY/135).

Göze almak

Fakat Murad kararlıydı; her ne pahasına olursa olsun gitmeliydiler; bir can uğruna göze alınmayacak fedakârlık olmazdı (VK/197).

Bu kutsal görev daha büyük tehlikeleri göze almaya değerdi (YY/314-315).

Esmer çekik gözlü bir delikanlı olan Murat onun için bu tehlikeleri göze almıştı; bundan sonra da ömrünü başkaları uğruna tehlikelerle geçirecekti (ÖDG/161).

Sonraki günler çok merakta idim; varlığımdan anneni haberdar etmeyi göze alamıyor, telefon edemiyordum (İDA/49,83).

Önceki nesiller bunları göze alamadıkları için millet ve ülke bu duruma düşmemiş miydi?

Kardeş kavgasını göze alabilir miyiz (YD/117)?

“Fakat bu mahrumiyete üzölmek değil, onurunu duymak gerekir.” Cümlelerinin üzerinde duruyor, bunları “Ben de oraya gelebilirim” diye yorumluyor, Hatice'nin kendisi için mahrumiyeti göze almasından da derin bir mutluluk duyuyordu (YY/145).

Bulgarlar'ın yeni bir savunma hattı oluşturmaları için gönüllüler her türlü fedakârlığı göze alıp ileri atıldıklarından cephenin her noktasında, gün boyunca kanlı savaş sürüyordu (YD/85).

Bağrına taş basıp, yalnız yaşamayı göze alarak onu askeri okula göndermişti (YY/412).

- O zaman tehlikeyi değil, hatta ölümü göze alıp, çöl aşmayı denemeliyiz (YY/335).

Aramızda sosyal, ekonomik büyük farklılıklar bulunduğundan bir insanı buradan alıp ÷lkeme götürmeyi göze alamıyordum (İDA/133-134,159).

Göze batmak

Çalıştın mı göze batar, felakete uğrarsın (VK/107).

Göze çarpmak

Her yerde bir fanilik göze çarpıyor, belli belirsiz bir rüzgar sararmış yaprakları okşuyor, kimisini düşürüyordu (YY/455).

Akşam güneşinde caminin çatısı ışıllı ışıllı yanıyor; eski ve yeni kiremitlerin siyah, kırmızı karışımı renkleri göze çarpıyordu (VK/129).

Göze girmek

Onu bu tutumu isyanın yayılmasını arzuladığı, büyük bir isyanı bastırmakla da Erkan-ı Harbiye'nin, Hükümet'in, hatta Padişah'ın gözüne girmeyi düşündüğü şeklinde yorumlanıyordu (YY/24).

Ama ne pahasına olursa olsun köprünün açılışında veya sonraki mitingde bu partinin büyüklerine kendini göstermeli, gözlerine girmeli, vatandaşlara da emeklerini hatırlatmalıydı (DDY/220).

Göz gezdirmek

Çayını yudumlarken Mustafa Bey, garsonların verdikleri hesapları, günlük ihtiyaçların alınıp alınmadıklarını kontrol etti; kısa bir süre gazetesinde göz gezdirdi; saatine baktı; namaz vakti yaklaşıyordu; hatırlatma gereği duydu; kalkıp, yanlarına geldi (DD/224).

Fadime Bacı gözlerini hayvanlarda gezdiriyordu; zayıftılar, kıştan yeni çıkmışlardı, belki sütleri biraz artardı (VK/9).

Sıhhiyelerimiz sedyelerle sağa sola koşup yaralıları toplarken ben gözlerimi şehitlerimizde gezdiriyordum; kimisi sırt üstü düşmüş, kimisi tüfeğinin üzerine kıvrılmıştı (YY/45).

Öğrencilerde gözlerini gezdirip tek tek hatırlarını soruyor; soruyu yönelttiği öğrenci, başını öne eğerek, ancak duyulabilen sözlerle saygısını sunuyordu (VK/25).

Göz göze gelmek

Ölüme vakarla yürüyen bu insanların yüzlerinde kutlu bir hüznün, göz göze gelince de bakışlarında dile getirilmeyen helalleşme arzusu vardı (YY/348).

Genellikle köylü çocuklarıydılar; birbirleri ile göz göze gelmekten çekiniyorlardı (YD/50).

Göz gözü görmemek

Sisli bir gece idi; göz gözü görmüyordu (YD/220).

Göz gözü görmüyordu (YD/11).

Sanki gelen cehennemdi. Ortalık göz gözü görmez hale düşüyordu (YY/192).

Yağmur damlacıklarına bulanmış sis çökmüş, göz gözü görmüyordu (VK/7).

Her şey zifiri bir karanlığın altında kaybolmuştu; göz gözü görmüyordu (ÖDG/70).

Artık Sibiryâ'nın bu bölgesinde tipi hakimdi. Her şey onun zulmüne göre düzenleniyor, göz gözü görmüyordu (ÖDG/109).

Göz kırpmak

Devletin ona sağladığı imkanlar çok düşük seviyeydi; Şeyh İdrisi'ye veya Yemen'de hesabı bulunan bir batılı devlete göz kırpsa, mukayese edilemeyecek kadar dünyalık elde edeceğine gayet iyi biliyordu (YY/407-408).

Göz kulak olmak

Çocukların küçük; onlara göz kulak olabilirsiniz çok makbule geçer (YY/351,357).

Gözlerine inanmamak

Rakamı görünce gözlerine inanmamış; kontrol etmiş, yanlışlık yokmuş; kağıtta bir ıspanak belirtilmiş, karşısına da fiyatı yazılmış (DDY/135).

Göz önünde bulundurmak

Öğrenci olmaları göz önünde bulundurularak cezaları tecil edildi (DD/243).

Onlardan birisi kitap yayınladı mı içeriğini, düzeyini göz önünde bulundurmadan sen onu öveceksin, sen yayınladın mı onlar seni övecek (DD/40).

Akşam karanlığı basarken batımızda bulunan Mihrali Bey'in Hamidiye Alayı ve diğer gönüllü memleket taburlarıyla kuzeydoğu yönüne yol alıyor, pusuya düşmek ihtimalini devamlı göz önünde bulunduruyorduk (YY/39-40).

Zira siyasete atılacağı kulaktan kulağa fısıldanıyordu; Niyazi de subaylıktan gelmesinin avantajlarını göz önünde bulundurarak, onun aksiyonda liderleri olması lazım geldiğine inanıyordu (DD/214).

Muhtar yapabilecekleri işleri de göz önünde bulundurarak gruplara ayırdı (VK/181,187).

Göz önüne sermek

Tuttuğu notlar isyanı, getirdiği açlığı ölümleri ayrıntılı bir şekilde gözler önüne seriyor (YY/23).

O topları götürmek uğruna toz toprağı soluyan askerimizin gayretini tasvir edip gözler önüne sermek mümkün değildir (YY/50).

Her an feci ihtimalleri gözler önüne seren bir korkuydu bu (ÖDG/137).

Göz ucuyla

Eşref Bey göz ucuyla üçünün kulaklarını diktiğini görüyordu; şık bayanın rengi de atmıştı (YY/327).

Zati Bey, tabloya yaklaşıp uzaklaşıyor, gazeteyi okurmuş gibi tavır takınan Meral onu göz ucuyla gözetliyordu (DD/78).

Yine bir gün postacı mektup sahiplerinin adlarını sesli okurken Adil'in durumu Avni'nin dikkatini çekti; belli etmeden göz ucuyla ona bakarken yüreği sanki bölünüyordu (YY/149-150).

Üstün İnanç göz ucuyla o masayı da dikizliyordu (DD/101).

Fadime Bacı göz ucuyla Murad'a baktı; yüzünde ter damlaları birbirini kovalıyordu (VK752).

Kulak kabartarak göz ucuyla onları izlemeye koyuldum (İDA/36,123).

Göz ucuyla ona bakıyordum; birisini arıyordu (İDA/158).

Gözü doymamak

- Değeri yüksek olmayan birkaç dairem var. Ne gariptir ki malım karşımda durmayınca gözüm doymuyor (DDY/118).

Gözü dönmek

Bir süre önüne diktiği bakışlarını Hüsameddin'e çevirdi; yüz çizgileri birbirine karışmış, gözleri dönmüştü (DDY/151).

Gözü kan çanağına dönmek

Birisi sıcacık kalorifer peteğinin bir yanına, diğeri öbür yanına oturdu; ikisinin de gözleri kan çanağına dönmüştü (DD/224).

Muhtar yerinden fırlayıp Murad'ın boynuna sarıldı; gözleri kan çanağına dönmüştü (VK/224).

Tosun bakışlarını ona çevirdi; gözleri kan çanağına dönmüştü (VK/197).

Gözü kara

Kurmaylarımız büyük bir ustalık ve gözü karalık gerektiren bir plan hazırladılar (DD/169).

Gözü kara insanlardan oluşan bu alayın ünü çok yaygındı (YY/38).

- Sizin gözü kara ve yetenekli bir gerillacı olduğunuz yaptığımız işlerden anlaşılıyor (YY/317).

Gözü kararmak

Gözleri karadı; diz bağları çözüldü; yüreği göğüs kafesini delip çıkacaktı (ÖDG/48).

Gözünden kaçmak

Tavrındaki eziklik Murad'ın gözünden kaçmadı (VK/129).

Gözünden kaçmamak

Köylüler de ona gönüllerinde yer vermişlerdi; hiçbir eğitimden geçmemiş bu insanların onu incitmemek için olağanüstü dikkatli olmaları Murad'ın gözünden kaçmıyordu (VK/171).

Gözünde tutmek

Yatağı gözünde tutüyor, yorganın altına bir girerse, dünyanın en mutlu insanı olacağına inanıyordu (YY/280).

- Doğru söylüyorsun; hasret ne kötü şeymiş! İstanbul gözümde tutüyor! (YY/224).

Gözünü ayırmamak

Nizam, “Şükrü Ağa'yı nasıl konuştururum?” diye düşünürken Azmi gazeteden gözünü ayırmadan bir çığlık attı (DDY/196).

Hedefe dikilirken mahkûmlara yürüme emri verildi; fakat hiç kimse hedefe dikilmiş Hasan Dede'den, Komünist Eşber'den gözünü ayıramıyordu (ÖDG/134).

Gözünü budaktan sakınmamak

Fakat Müşir Ahmet Fevzi Paşa'nın mahareti, askerimizin gayreti, Mihrali Bey'in emrindeki Hamidiye Alayı'nın akıl sır ermeyecek şekilde darbe indirişleri, gönüllü memleket taburlarının gözlerini budaktan sakınmadan, yiğitçe mücadele etmeleriyle sinsice, ustalık ve büyük imkânlarla hazırlanmış isyanın tahmin edilenden daha kısa zamanda ve az kayıpla bastırılması Erkan-ı Harbiye Reisliği'nde, Hükümette, belki Sarayda da bu işin kökten çözülebileceği fikrini uyandırdı (YY/49).

Soyunma odasına girdi; gözünü budaktan sakınmayan Küpçünün İbrahim'i bir kenara çekti (DDY/191).

Gözünü dikmek

Bunun için aynı makama Necati'nin de gözünü diktiğinin, aday olursa (DDY/149)...

Hiç kıpırdamadan kapıya gözlerini dikerek bekliyordu (YY/447).

Başını çevirip gözlerini dikince, Tahir yüreği oklanmış gibi sendeledi (ÖDG/67).

Gözünü kırpmadan

Açe yardım isteyince, Osmanlı gözünü kırpmadan gönderdi (DD/27).

Azrail'in tırpanının savurduğu yerlerde gözlerini kırpmadan göğüs göğse savaşmışlardı (YY/321).

Hayat ve tarih sahnesinden gözümüzü kırpmadan çekilebiliriz; fakat unutmayın ki değişen sadece devlet olacaktır; belki onun da bir tek adı değişecektir (YY/386).

Gözünün önünden gitmemek

Bu kuşkunun pençesinde emri beklerken milletimizin son dönemdeki tarihi seyri de gözlerimin önünden gitmiyordu (YY/44).

Annesi gözünün önünden gitmiyordu (VK/55).

Azim'in yiğit bakışları, kararlı yüzü, sır vermeyen dudakları, kalın kaşları gözlerinin önünden gitmiyordu (ÖDG/29).

Gözü olmak

Osmanlı'nın Yemen'i elinde tutması, bu bölgelerde gözü olanları rahatsız ediyor (YY/22).

- Dünden beri ikisi de kayıp. Zaten Mirza'nın onda gözü olduğu önceden de söylenirdi (VK/163).

Son derece kurnaz olan Hüsameddin, belediye başkanlığında gözü olduğunu fark ettiği Diplomat Sadi ile başkanlarına sezdirmeden alttan alta dirsek temasını sürdürüyor(DDY/53).

Rusya'nın Ortadoğu'ya yerleşmesini, oralarda gözü olan İngiltere ve Fransa istemezler; dolayısıyla ittifak yapamayabilirler (YD/172).

Gözü pek

Yemen'deki teşebbüs başarılı olursa, Sina Çölüne demiryolu döşeyen İngilizlere sabotajlar, baskınlar yaparak korku salmayı düşündüğü için ordu vasıtasıyla değişik yerlere dağılmış Teşkilat-ı Mahsusa'nın gözü pek silahşörlerinin adreslerini tespit etmişti (YY/324).

Gözü tutmak

Sabahleyin Eşref Bey'in ilk işi Şerif Müzeygir ile Ahmed Mücahid'i buldurmak oldu. İkisini de gözü tuttu; yaman insanlara benziyorlardı (YY/319).

Elini kaldıranlardan gözünün tuttuğunu o barakanın sorumlusu tayin ediyor, deftere adını yazıyor; sonra şu sözlerini tercüme ediyordu (YY7438).

Gözü tutmak

Fakat Eskişehir'den gelen adamı hiç gözüm tutmadı; insana sırtlan gibi bakıyor (DD/165).

Göz yummak

Ama o bazı akşamlar çalardı; nöbetçiler ızdırıp dolu hülyalara dalmak için kamp kumandanı ve diğer yetkililer olmadığı zamanlar kaval çalmasına göz yumarlardı (ÖDG/143).

Sırtı gevretecek kadar ısıyla yılda ancak birkaç kere görünen güneş bir Pazar gününe rastlayacak; suyun ısıtılmasına gerekli odun bulunacak; gerek ateş yakmaya, gerekse bir barakanın kenarında yıkanmaya o günün nöbetçileri göz yumacaktı (ÖDG/136).

- Mor kayalar üzerinde dört nala uçarken, rüzgardan gebe kalan kısrak kadar hassas olan benim hizmet aşkıma bigane kalmak, yeşermekte bulunan diriltici medeniyeti kırağı çalmasına göz yummak gibidir (DD/266).

Babasız olduğundan serbest büyümesine göz yumdum (DD776).

Gül gibi geçinmek

Mutluydular, geçinecek kadar toprakları, üç odalı evleri, bir boyun öküzleri vardı. Çalışıp gül gibi geçiniyorlardı (VK/8).

Güllük gülistanlık

Rotterdam'dan Avustralya'ya doğru yola çıktık; güllük gülistanlıktı; ama yük çok ağırdı (DDY/126).

Gün doğmak

Ayhan yazıhanede yalnız ise Kabadayı Kemal'e gün doğardı (DDY/125-126).

Gün görmemek(sıkıntılı bir yaşam sürmek)

Gencecik kadıncağız bu güne kadar hiç gün görmemiş, kendisi cepheden cepheye koşarken her an dul kalmak korkusuyla sabretmişti (YD/203)!..

Gündüz gözüyle

Yaklaştıkları Sukulhamis'te geceyi geçirip ertesi gün gündüz gözüyle San'a'ya gireceklerini bilmeleri enerjilerini kamçıliyordu (YY/16).

Gün görmek

Hapishanelerde çok gün gördüğü her halinden belli oluyordu (VK/221).

Gün ışığına çıkmak

Varlığımızı gün ışığına çıkarabilmemiz için değerlerimizi terlerimizle yeşertmeliyiz (VK/62).

Haddini bilmek

Herkes haddini bilir, büyüklere saygısızlık yapmayı kimse aklının ucundan geçirmezdi (DD/14).

Haddini bildirmek

Devletimiz onları durdurdu, sonra da bu bölgeden söküp attı. Onunla işbirliği yapan İran'a da haddini bildirdi (YY/77).

Haddi hesabı olmamak

Düşman durdurulmuştu; ama şehit sayısının haddi hesabı yoktu (YD/12).

Hafife almak

Üstün İnanç doktrinlerini hafife alan espriler yaparak Reşat'la Niyazi'yi kızdırmaya çalışıyordu(DD/160-161).

Reşat'ın hafife alışı Özer'in dikkatinden kaçmadı(DD/174).

Meral'i işyerinde hanım arkadaşları hafife alırlardı(DD/43,52).

Zaptiye Ahmet, hırsını Yusuf'un hafife aldığına anlayınca elini ona uzatarak devam etti(VK/70,94).

Arkadaşlarımın arasında hafife alınmama da sebep oluyordu (İDA/86,98).

Hakkından gelmek

Gerekli imkân, yeteri kadar silah bulunabilirse, Yemen'den temin edilecek kuvvetlerle Şerif Hüseyin'in hakkından gelinebileceği kanaatinde olduklarını, birkaç adamla seve seve iştirak edeceklerini söylediler (YY/319).

- Hacı kaç! Bunların hakkından gelirim (DDY/169).

Bir insanı öldürmek, o insanın hakkından gelememek anlamını taşır (DD/315).

- Demek ki Edirne'ye güçlü mukavemet oluşturulmuş

- Ne yapalım efendim? İnşallah onunda hakkından geliriz (YD/129).

Haklı çıkmak

- Eşref Beyciğim, Şerif Hüseyin ve çöl konularında haklı çıktınız (YY/323).

Hal hatır sormak

Hal hatır sorduktan sonra hemen konuya girdi (YY/243,323).

Hallaç pamuğu gibi atmak

Kalk diyorum sana! Son yüzyıllarda insanlığı hallaç pamuğu gibi atan bir medeniyeti patatesle izah etmene izin veremem (DD/251).

İssız bucaksız dünyayı hallaç pamuğu gibi atan çölün gazabına, bütün hayatı tehdit eden çılgınlıklarına ne kadar dayanabilirdim Tanrım (YY/161).

Hangi rüzgâr attı

- Hoş geldiniz, Safalar getirdiniz benim aziz kardeşim, dedi. Sizi hangi talihli rüzgar attı buralara; ah bizim için ne bahtiyarlık (YY/93).

Harekete geçmek

Ankara'ya kurye gönderdik; cumartesi akşamı, yani yarından sonraki akşam harekete geçeceğiz (DD/106).

Harfiyen uymak

Yönetmeliğe kim harfiyen uyarsa, görevini kim dürüst yaparsa, o buradan ayrılmakta güçlük çekmez (ÖDG/140).

Hasret gidermek

Çoktan beri ziyaretimize gelemedim, baş başa olalım; biraz hasret giderelim (YY/85).

Haşır neşir olmak

Nevzat kitapla haşır neşirdi, estetik zevki de gelişmişti (DD/263).

Hesaba katmak

Hiçbir aile, kızının bir yabancıyla ilişki kurmasını istemez; ailesinin baskısını da hesaba katmak gerekir (İDA/136).

Gene de temkini elden bırakmadı, Meral'in izin alabileceğini hesaba katarak, Çarşamba günü Hacer'in oğlu Yunus'u yanına alıp serginin bulunduğu caddenin başına geldi (DD772).

Hesap sormak

Senaryolar dışarıda yazılıyor, bizde oyuncu buluyor. Bunların hesabı sorulmazsa, sonsuza kadar oyuncu bulur (DD/152).

Böyle saçma sapan, mantığa, ilme aykırı iddialardan dolayı, insanları tutukla; içerde aylarca yatır, hiç kimse, hangi akla hizmet ederek bu insanları tutukladın, bu davayı açtın diye hesasormasın (DD/17).

Hayal kırıklığı

Yaklaşan farların sağa sola saptığını yahut da köprüden geçen bir taksiye ait olduğunu görünce hayal kırıklığına uğruyorlardı (DD/109).

Heder etmek

Kütüphaneleri; yurtları ve işleyişiyle mükemmeldi. Bu imkânı heder etmemek aynı ülkenin çocukları olarak ortak emelimizdi (İDA/15).

Hilkat garibesi

Necip Fazıl aynı sinirlilikle devam etti:

- Yaklaşan hilkat garibesi dikkatimi çekti (DD/283).

Hor görmek

Deli Fazlı, Kabadayı Kemal'i hor görür, adamdan saymazdı; fakat yüzüne karşı fazla bir şey söyleyemezdi(DDY/24).

Hacı Ziya hiç kimseyi hor görmez, yüreğinde herkese yer verir, incinmelerine dikkat ederdi(DDY/125).

Kimse kimseyi hor görmezdi; bazen dünya bilim literatürüne girmiş emekli bir öğretim üyesi veya ünlü bir şair, bir gençle, hatta kahvenin sakini bir meczupla saatlerce sohbet ederdi(DD/14).

Hoşuna gitmek

Onun durgun, saygılı tavrı Rıza İslamzade'nin de hoşuna gitmişti; onunla konuşmak istiyordu(ÖDG/81).

Hüküm sürmek(etkili olmak)

Bize ulaşan haberlere göre Edirne'de ve Bulgarlar'dan diğer bölgelerde açlık hüküm sürüyormuş(YD/177).

İç etmek

O da kötü bir komplonun ortaya çıkmaması için mektubu iç edebilir(DDY/

İçi açılmak

Tahminlerinden önce bitirdikleri cami göze hoş görünüyordu. Tavana, döşemeye, mimbere bakınca Murad'ın içi açılıyordu(VK/139).

Şimdi ise kutu gibi camimiz var, Ramazan dolayısıyla da kilimlerle, tatarlarla iyice donatıldı. Girince içim açılıyordu(VK/169-170).

İçi kaynamak

- Belki dışardan pek fark edilmiyor; ama üniversitenin içi kaynıyor(DD/231).

İçi içine sığmamak

İçi içine sığmıyordu. Hâlbuki buralarda bir kızla buluşmak, bir kız tarafından ziyaret edilmek gayet tabii idi(İDA/17).

İçim içime sığmıyordu. Hildegard'a sevdiğimi söyleyecektim; zaten halimden anlıyordu(İDA/57).

İçi içine sığmıyor, bir şeyler sormak için sabırsızlanıyordu, fakat fırsat bulamıyordu(ÖDG/159).

“Heyecana gerek yok!” der gibi takındığı tavrını da anlamıştı; ama içi içine sığmıyordu; duyguları alevlenmişti bir kere(ÖDG/168).

İçi içine sığmayan Topal Ali eve gidemiyor, ne olup bittiğini anlamak istiyordu(YD/19).

Diplomat Sadi'nin içi içini yiyordu; köprü'nün bitirilişinde partinin ilçe başkanı Hüsameddin'di(DDY/220).

İçi kan ağlamak

Ne yazık ki bütün duygularım kilitlenmişti; içim kan ağlıyordu(İDA/

İçi kan ağlayan Eşref Bey gülümsedi(YY/382).

Bakışlarını pencerelerde birikmiş kadınlarda, çocuklarda gezdirirken içi kan ağlıyordu, ama bir askere gözyaşı yakışmazdı(YY/433).

İçine işlemek

Başını kaldırdı; çatık kaşlarının altındaki delici, çakır gözleri Tahir'in içine işliyordu(ÖDG/499).

İçi kaynamak

Bugüne kadar ağabeyimden ve senden başka herkesin bana içten pazarlıkla yaklaştığını, bilmem sana söylemiş miydim(İDA/132).

İçine kurt düşmek

Ayşe'nin içine kurt düşmüştü(YD/17).

Rüyasının etkisiyle içine bir kurt düştü(YY/4025).

Hata yaptığını anlayan Sarı Fethi'nin içine bir kurt düşmüştü(DD/110).

Kartal'ın içine bir kurt düştü, emekli bir binbaşı buralara niçin gelirdi(DD/227).

İçini kemirmek

Gece gündüz içini kemiren bu rahatsızlık görünüşüne, hareketlerine yansiyordu(YY/431).

İçli dışlı olmak

Boş bir masaya oturan Kartal, kahvenin diğer sakinlerinin birbirleriyle oldukları kadar kendisiyle içli dışlı olmamalarını seviyesine bağlardı(DD/15).

İğne atsan yere düşmemek

İğne atılsa düşmeyecek kalabalıklardan, nereye bakılsa göze çarpan, göğe tırmanan minarelerden, cennet gibi camilerden, İmam Hatip okulundan Muhtar devamlı anlatıyordu(VK/193).

İhale birine kalmak

İlim adamı o gün dinlediği haberleri naklederken, yüzünden yumuşak gülümsemelerin eksik olmadığı Sabri Özpala “Şimdi ihale bize kaldı” diyerek ağarmış sakallarını sık sık kaşıyordu(DD/335).

İki eli yakasında olmak

Sizler, tehlikeli bir görevden kaçmak bahane ararsanız, dünya ve ahirette iki elim yanınızda olacaktır(YD/72).

İki gözü iki çeşme

Sabahleyin hanımı Hasibe Bacı bana geldi; ne yapsın garibim; düşmüş bir delinin ocağına, evde çocuklar var; iki gözü iki çeşme(DDY/64).

İki paralık etmek

Yapacağım her şey beni iki paralık ederdi(İDA/125).

İleri sürmek(iddia, fikir)

Cemal Paşa'nın etrafında toplanan politikacılar, yüksek rütbeli subaylar Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kuvvetlenmeden dağıtılması gerektiğini ileri sürüyorlardı(YD/235).

İnceldiği yerden kopsun

Ama kafama koydum; mikrofonu kapıp ağzıma geleni söyleyeceğim. Artık canıma tak etti; inceldiği yerden kopsun(DDY/224).

İpe sapa gelmez

Nasıl sessiz, sakın oturabiliyor, mıymıntı insanların ipe sapa gelmez sözlerini saatlerce dinleyebiliyorsun(DD/85).

İpini çekmek

Dili ağırlaşan, bakışları mayhoşlaşan Diplomat Sadi'nin hayali de artık sınır tanımıyordu.

- Şu Necati saftiriğinin ipini çekelim(DDY/151).

İstifini bozmamak

Diz üstü oturan Bakkal Hüseyin hiç istifini bozmadı(DD/225).

Hanım kız hiç istifini bozmadı; yüzüme sigarasının dumanını üfleyerek, ne istediğimi sordu(DD/74-75).

Hiç istifini bozmadı.

- Böyle güzel bir kızla gezmek her gence nasip olmaz(DD/12).

Bunlardan mutlaka haberdar olan Ahmet Fevzi Paşa hiç istifini bozmamış, kimsenin fark etmediği çalışmasını sürdürmüştü(YY/31).

Hayati Bey önce hiç istifini bozmadı; gözlüğünün üstünden Murad'ı bir süre süzdükten sonra yaşından beklenmeyen çeviklikle yerinden kalktı(VK/83).

O hiç istifini bozmadı. Hiçbir işaretle de bulunmadı(ÖDG/46,54,56).

İş başa düşmek

İş başa düştü diyerek biz yapıyoruz(DD/114).

“İş başa düştü” diyerek Hilmi Oflaz Mahmutpaşa'daki işporta tezgâhını sattı; yanında iş yapan Rıfkı da memleketine dönmek mecburiyetinde kaldı(DD7246).

İşi düşmek

Bu kişiler sözüm ona tarafsız İsviçre'nin Hudeyde Konsolosluğunda çalışıyorlar. Belki bir işin düşebilir(YY/314).

İşine gelmek

- Neyi göstermediler Binbaşı?

- Mitingin gerçeğini değil, işlerine gelen yerleri verdiler(DD/146).

Durumun kötü olacağını anladım; fakat Kaptan'ın burnu sürtüleceğinden işine geliyordu(DDY/126).

Bu toplantıda Miralay Ali Said'in, "İngilizlerin işine gelseydi, bize saldırırlardı; buralarda bir kapışma işlerine gelmiyor ki Aden'de sessiz sedasız oturuyorlar, onların işine gelmeyen bizim işimize gelmelidir." gerekçesini herkes ikna edici buldu(YY7260).

Bunların hepsini biliyorsunuz; fakat İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yapmak işinize geliyor(YY/377).

- Alman imparatoru II. Wilhelm şimdiki başkentlerinin Bulgarların olacağını ilan etmiş, dedi. Bu bizim işimize gelmez(YY/233).

İşin içinden çıkmak

Şimdi bu işin içinden nasıl çıkacağız, diye söyleniyordu(DD7236).

İşin içinden çıkamamak

Tabii sorum orada kalmıyor, ilânihaye sürüp gidiyor. İşin içinden çıkamıyor, bu soruları bir tarafa iterek kendimi başka işlere veriyorum(YY/213).

İşini görmek

Diğer tosunlarda büyümüştü; işini görürlerdi(VK/11).

İş işten geçmek

Onlar Osmanlı yönetimini kaybedince, dünyanın kaç bucak olduğunu anladılar; ama iş işten geçti(YY/88).

Sinirime hâkim olacağım yerde, sinirimın oyuncağı oluyor, o anda her şeyi yapıyorum. Sonra da iş işten geçiyor(DDY/44).

İşi sarpa sarmak

İşler sarpa sararsa, yaptığı işler bizi ilzam etmez; “Asidir” der, mahkemeye sevk ederiz(YD/91).

Kabak başında patlamak

Düşman bilinmeyince iş çatallaşıyor. Kabak bir garibin başında patlıyor(DDY26).

Kabına sığmamak

Niyazi'nin hiç uymadığı bir atmosfere büründü, o yiğit, kabına sığmaz Mehmed Efe'nin sırlıklam âşik olduğu her halinden varmıştı(DD/48).

Sanki ruhum kabına sığmıyordu; uzun bir süredir unuttuğum sevinci yaşıyordum(İDA/93).

Kabuğuna çekilmek

Tatlı bir güneşin altında Kadınhanı seslerden, canlılıktan alınmış, sanki kabuğuna çekilmişti(YY/454).

Kabuğunu kırmak

O bir kere şartlanmış! Kabuğunu kırıp aklının seyyalietini kullanamaz(VK/206).

Kaçın kurası

O acemilik döneminde idi, geldi geçti, kaçın kurası olduğumu bilmiyorsun(DDY/122).

Kaderin cilvesi

Akyazılılar bunu kaderin bir cilvesi olarak yorumlardı; ne hitabette, ne de bir politikacıda bulunması gereken diğer özelliklerde hiçbirisi Hüsameddin ve Necati ile mukayese edilemezdi(DDY/52).

Kafası bozulmak

- Kafam bozuk Hacım, Adapazarı'ndaki baş komiser(DDY/108)...

Kafasına kaynar sular dökülmek

Sefer Bey'in zavallılığı çok ağrıma gitti; sanki kafama kaynar sular döküldü(DDY/109).

Kafa ütölemek

Profesörü kitap okumuyor, işportacısı okuyor, gelip burada kafa ütölüyor(DD/63).

Kafaya koymak

Arapça bir gazetede Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması üzerine, Anadolu'da kıpırdama başladığını okuyan Mülazım-ı sani Mehmet Paşa kamptan kaçmayı kafasına koydu(YY/446-447).

İl Genel Meclisi üyesi olmayı yemek için değil, hizmet için kama koydum(DDY/31).

Kafaya takmak

Büyük halkadaki sohbet dikkatini çekti; ama o başına gençleri toplamış olan Le monde Hasan'ın masasına oturmak mecburiyetini hissetti, çünkü zehirli fikirler saçtığı için Le Monde Hasan'ı kafasına takmıştı(DD/183).

Kafa yormak

Azıcık beyni olan Eritre'ye İtalyanların, Cibuti'ye Fransızların hangi mantıkla yerleştiklerine kafa yormaz mı(YY/77).

Bize lüzumlu olan nedir diye kimse kafa yormamış(DD/114).

Kalbini kırmak

- Diplomat ermişlerin izinden gidiyor mu?
- O gitmiyorsa, sen gitmeye çalış; kimsenin kalbini kırma.

Kaleme almak

Dostluğumuzu, geçirdiği trafik kazasını, bendeki etkisini, dertli günlerimizi kaleme almaya başladım; bu suretle de zihnimi Hidegard'dan iyice ayıklayacaktım(İDA/77).

Kan beynine sıçramak

Kan beynine sıçrayan Deli Fazlı'nın narası bütün sahaya gök gürültüsü gibi düştü(DDY/193).

Ayı yanı başında dolaptan boş tencereyi devirince kan beynine sıçradı(DD/254).

Kemikli geniş alnında, derin çizgili yüzünde ter damlacıkları süzülen Hilmi Oflaz'ın kan beynine sıçradı(DD765).

Herif kulağımın dibinden “Ver bir komposto” diye bağırılmaz mı? Kan tepeme sıçradı(VK/70).

“Öyleyse Navarin baskınından bahsedin” deyince kan tepeme sıçradı(VK/36).

Kan gövdeyi götürmek

Kafalar yarılmış, kollar kırılmış, kan gövdeyi götürmüş(DDY/200).

Gelibolu yarımadasının dağında, taşında kan gövdeyi götürüyordu(YY7259).

Korkarım ki bunun fenzahlığından yüzlerce insan birbirine girer, kan gövdeyi götürür(DDY/38).

İngilizlerle, onları ön siperden çıkarmak için üzerlerine atlayan Osmanlı askerleri arasında amansız bir süngüleşme başladı; havada alev gibi dolaşan süngüler feryatla vücutlara saplanıyor, çılgın bir boğazlaşmada kan gövdeyi götürüyordu(YY/276-277).

Kanı donmak

Azizim bu milletin kanı donmuş(VK/70).

Kanı kaynamak

Cumhuriyet kutlanıyor. Kasap Hasan'ın oğlu evleniyormuş bir davulcu, bir zurnacı bulmuşlar; hâlbuki halkın kanı kaynatılmalı(DDY/16).

Kanına dokunmak

Şarabı çekiyorlar, gelip geçen kadınlara elle sarkıntılık ediyorlar. Kanıma dokundu(DDY/39).

Kan kusmak

Rahmetli babasına ve diğer askerler kan kusturan, milletin içine olmadık fitneyi sokan işte bu idi(DD/81).

Arkalarından gelecek Bulgarlar soydaşlarına kan kusturacaktı(YD/229)!

Kantarın topuzunu kaçırmak

- Ama bir önceki kaymakamın dairesinde kapısını kesip, telefon direğini göstererek seni şuraya asarım demişsin.

Hacı ziya hafifçe kızardı.

- O gerçekten ayıp oldu; kantarın topuzu biraz kaçtı(DDY/97).

Kan tazelemek

Sanki iki yıl önce, Balkan Savaşı'nda bozguna uğrayan ordu bu değildi; kan tazelemiş, geçmişteki ihtişamına kavuşmuş gibiydi(YY/253).

Kan ter içinde kalmak

Arklarının içinin dikenlerle, ağaç kökleriyle dolu olması da yol almalarını güçleştiriyordu(ÖDG/170-171).

Kapı dışarı etmek

Bu huzursuzluğa sebep olan Sadi Soylutürk ile Necati Temelli'yi kapı dışarı edelim(DDY/177).

Kara haber

Mehmet de kuşkulandı; yaşlılar “kara haber'in” çabuk yayıldığını sık sık tekrar ederlerdi(YD/22).

Belki Selahadin'i devreye sokabilirdim, ama bir kara haber beni hepten perişan etti(İDA/88).

Kara kara düşünmek

Bütün bunlar Tehame'nin çöllerinde atını mahmuzlayan Ahmet Hamdi Bey'i kara kara düşündürüyordu(YY/107).

Birinci yılda geçen uzun özlem dolu günlerin, ayların yine başında olduğunu sanarak kara kara düşünüyordu(VK/93).

İçinde bulunduğum günler beni kara kara düşündürüyor, geleceğim ise bir umut ışığı taşııyordu(İDA/

O, güneşin altında terlerken Zeynep Ana da gölgede kara kara düşünüyordu(ÖDG/18).

Karara varmak

Biliyorsun, yalnız değilim; yönetim kurulumuz var; seçim yaklaşınca arkadaşlarla konuşup karara varırsak, niçin olmasın(DDY/122).

Karşı çıkmak

Hangi vicdandan gelen ses insanın evladı için çalışmasına karşı çıkar(VK/112).

Karşı karşıya gelmek

Köklü, kalıcı tedbirler almaya kalktık mı, buraya dair hesapları bulunan güçlü devletlerle karşı karşıya geliyoruz(YY7127).

Karşı koymak(direnç)

Çocukluğunu Arap Yarımadası'nda geçiren Eşref Bey Lisanlarını bütün lehçeleriyle bildiği gibi, o diyarlarda sayısız dostları da bulunuyormuş. Şeyh Sünusi , onlara sahip çıkınca karşı koymaya başlamışlar(YD/45).

Ne zaman düşman mermilerine karşı koyan Anadolu insanını görmüş, şaşırmış ve hatıralarında “Galiba bu topraklarda iki türlü insan yaşıyor.” demek zorunda kalmış(VK/81).

Güçlü, zengin nüfusu kalabalık devletlere karşı koymaları zordu; fakat başlarını uzatıp, “buyurun” demeleri de mümkün değildi(YY791).

Kasıp kavurmak

Güneş, gün boyunca ortalığı kasıp kavurduktan sonra bahçelerde, ağaç altında bir sessizlik bırakarak karşıki tepenin ardına çekilmişti(ÖDG/7).

Gözün alabildiği yerlerde hiçbir canlı görünmüyor, ıssız, gölgesiz bir dünyada dipsiz maviliklerde kaynayan alev kazanından dökülen şualar her şeyi kasıp kavuruyordu(YY/171-173).

Kelleyi koltuğa almak

Adam kelleyi koltuğa almış, mücadele ediyor(DD796).

Kendinden geçmek

Selim Paşa kapıdan girdiğinde Muzaffer Ozak Hoca ile Ziya Nur Aksun tasavvufi konulara dalmışlar, çevrelerindeki de kendilerinden geçmişçesine dinliyorlardı(DD/105).

Kendine yedirememek

Ali İhsan “gâvur” kelimesini kullandığına pişman olmuştu; fakat özür dilemeyi de kendine yediremiyordu(DD/209).

Kendini tutamamak

Caddelerde deli divane dolaşamaz, eve de gidemezdi; habere biraz alışırca, belki kendini tutabilirdi, fakat karısına nasıl söyleyecekti(YD/9).

Kendine pay çıkarmak

Diplomat Sadi, bu olaydan kendisine pay çıkarmak istiyor, o da delikanlı bulmak için gayret ediyordu(DDY/203).

Kesenin ağzını açmak

O eskisi gibi emanetleriyle her turistik otele dalamıyor, bahşiş verirken de kesenin ağzını biraz daha açmak zorunda kalıyordu(DDY/170).

Keyif çatmak

- Sigara içip keyif çatmak yok! Burası sayfiye yeri değil(ÖDG/100)!
- Üstad Necip Fazıl'ın mahkemesi var; siz de burada oturmuş keyif çatiyorsunuz(DD/298).

Kılıfına uydurmak

- Tabii böyle söylerseniz olmaz; işi kılıfına uyduracağız(DDY/70).

Kıl payı fark

Hedefi kıl payı kaçırmanın kiniyle yanan kılıç gibi keskin bakışlarını kahvede gezdirip Kartal'a çevirdi(298).

Kırıp geçirmek

Onun yerinde kendisi olmalıydı; oraya o yakıştırdı, davetlileri kırıp geçirirdi(DD/54).

Kırk yılın başı

Kırk yılın başı şehre ineceğiz; efendinin birinden bir çift söz dinleyeceğiz(VK/49).

Kıt kanaat

Ancak kıt kanaat geçiniyorlardı; elde avuçta bir şeyleri yoktu(YD/44).

Kızılca kıyamet koparmak

Kerpiçten evler, ahırlar toprak yığını halinde çöküyor, o köylerde kızılca kıyamet kopuyor(YY/406).

Kim öle kim kala

Ne olur, bizden de bir adam çıksa! Zararı mı olur?

- O vakte, kim öle kim kala?

Kolaçan etmek

Yol genişleyince, çevreyi kolaçan ettikten sonra üç el ateş edecekti; biz de ikişer kişilik sıralar halinde yola koyulacaktık(YY/57-58).

Çevreyi keşif kollarıyla temkinli bir şekilde kolaçan ettikte sonra Luhye'de kimsenin kalmadığını anladılar(YY/418).

Kol gezmek

Sıtma kol geziyordu(YY/185).

- Evet, sıtma kol geziyor; her gün taburdan yedi sekiz kişi viziteye çıkıyor(YY/282).

Kol kanat germek

Çünkü kendini bulan millet ayağa kalkacak; bütün mazlum milletlere eskisi gibi kol kanat gererken insanlık onu selamlayacak(DD/249)...

Ancak onlara kol kanat germekle aydın olmanın, hatta insan olmanın şuuruna varırız(YY/78).

Kolan vurmak

Dinimizde ve milletimizde bir eksiklik bulunsaydı, ardımızda çil çil medeniyetler bırakıp eski dünya kıtalarında kolan vurmazdı(YY/78).

Korktuğu başına gelmek

Böylece Diplomat Sadi'nin korktuğu başına gelmiş oluyordu; tek başına kabine girse ne yapacaktı(DDY/37).

Kozunu oynamak

Biz de elimizi çabuk tutmalı, kozlarımızın tamamını oynamalıyız(DDY/154).

Kozunu paylaşmak

- Lütfen Abdürrahim'le şu arkadaki sandalyelerde kozlarınızı paylaşınız; size iki soğuk gazoz göndereyim dedi(DDY/107).

Kök söktürmek

Doksan üç Osmanlı-Rus savaşı'nda orduya katılması şartıyla Rus Hükümetinin affedişini, ama onun Osmanlı'yı tercih edişini, Kars'ta, Erzurum'da Ruslara kök söktürüşünü anlatırken hepimiz çok duygulandık; hatta çoğumuz sık sık gözlerimizi kurulamak zorunda kaldık(YY/63-64).

Kökünü kazımak

Resim yaparsın, can ver derler; makine satın alırsın, gâvur icadı gerekçesiyle karşı çıkarlar. Bunların kökü kazınmadıkça, memleketimiz bir arpa boyu yol alamaz(DDY/133).

Kör dövüşü

Kırk üç kişiyle yirmi beş bin kişinin kanlı boğuşması kör dövüşüne dönmek üzereydi(YY/360).

Kulağına alınmak

Bir süre önce komşular konuşurken kulağıma alındı(YD/22).

Mustafa Aydın’la, Hasan Karabaş’ın mark bastıkları kulağıma alınmıştı(DDY/71).

Kulağına arpmak

Pasaportların, dövizlerin sahiplerine teslimleriyle uğraşan Kenan’ın sık sık kulağına arpan Hacı Ziya’nın sesi bir ara dikkatini çekti(DDY/139).

Kulağına kar suyu kaçmak

O anda Hüsameddin’in kulağına kar suyu kaçırmayı ihmal etmedi(DDY/175).

Kulağına küpe olmak

Ataların; “Ummadık taş baş yarar.” sözünü kulağına küpe yapsaydın; “Yumruk kadar adam” demez, hor görmez, işte böyle olmazdın(DDY/48).

Kulak asmamak

O sadece kuşlar, bazı taşlarla, bir de İslam’ın tebliğiyle ilgilenir; baēka konulara kulak asmaz(YY/209).

- Bulgaristan ve Yunanistan’ın sizi tanınmaları geçicidir. Büyük devletlerin sinyallerine de kulak asmayın, mutlaka bir hesapları vardır(YD/239).

Kulak kabartmak

Konuşmalarını dinlemek için kulak kabarttıklarını sezdi(YY/326).

Develerin yanında bulunalar veya sambukları boşaltanlar zaman zaman dikilip Sera dağlarına doğru kulak kabartarak dikkatli bakıyorlar, ama gümüşi renge bürünmüş tepeciklerde, vadilerde bir kımıldanma göremiyorlardı(YY/236).

Saçları dağınık, çizgili gmlekleli birisi Hidegard’a eğildi, bir şeyler söyledi; bekledikten sonra yanına oturdu. Kulak kabartarak göz ucuyla onları izlemeye koyuldum.(İDA/36).

Kulak kesilmek

Meral iēyerinde alıēıyordu. Arkasındaki kıkırdamayı duyunca, kulak kesildi(DD/44).

Dağların, taşların kulak kesilip, dinleyeceği adam, Sümsük'ün partisinde bir kenarda oturmaya mahkûm(DD/56).

Murad'a kapısı vuruluyormuş gibi geldi; kulak kesildi; derin bir sessizlik vardı; günlerden beri devam tipi akşamüstü azalmış, gece de dinmişti(VK/195).

Kulak kesilmek

O, bu mücadeleyi burada değil, İslam'a karşı peşin hükümlü ve düşman olan, fakat kültürü bir belli seviyeye ulaşmış bulunan soğukkanlı insanların ülkesi İngiltere'de yapsaydı, insanları bir yana herhalde taşı kukla kesilirdi(DD/302).

Bir ara çığlıklar duyulur gibi oldu; Murad kulak kesildi; çığlıklar, bağırılmalar çoğalıyordu(VK/135).

Hüsniye nefesini tutup kulak kesildi, yüreği lastik bir top gibi göğsüne vuruyordu(YY/458).

Babası ile Tunç, ziraat meselelerine dalmışlardı; ben ise içerideki konuşmalara kulak kesilmiştim(İDA/106).

Kulak kesilmeme rağmen Kurt'un ne dediğini anlamıyordum; ama Hildegard'ın tavırları yüreğimi dolduruyordu(İDA/130).

Bir fısıltı kulağına çarpar gibi oldu. Kulak kesildi; hiçbir şey uymadı(ÖDG/18,29).

Birkaç metre süründükten sonra kulak kesildiler; onlardan başka bu güzel tablonun içinde bir canlı daha solumuyordu(ÖDG/152,161).

Kulaklarına inanmamak

Kulaklarına inanamayan Ayhan'ın "Bunlar ne diyor?" anlamında gözlerini çevirdiği Kbadayı Kemal onları tanıtmak ihtiyacını duydu(DDY/84).

Kulak misafiri olmak

- Merhabalar beyefendi, tanışalım; geçen gün şu masadaki konuşmalarınıza istemeyerk kulak misafiri oldum(DD/9).

Kulaktan kulağa

Gümölcine'ye Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir Hoca efendi gelmişti. Kulaktan kulağa İstanbul'dan kaçtığı fısıldanırdı(DD/204-205).

Kulak vermek

Şu sese hassasiyetle, bütün ayrıntıları duymak isteyerek kulak veriniz, dedi(DDY/56).

Size ilettiğim ilahi buyruklara kulak verdiniz(VK/180).

- Şu kavalın sesindeki hüzne kulak ver, diye söze başladı yerde oturan ihtiyar(ÖDG/143).
Masanın havasına alışıyor, konuşulanlara kulak veriyordu(VK/30).

Az konuşan kendi dünyasının dışına pek kulak vermeyen, sözüne güvenilir bir insan olduğu kanaatini onda uyandırdı(YY/93).

Ne yazık ki hiçbirisinde tabiattaki bu uyanışa kulak verecek, duvak duvak büründüğü sevinci ruhunda duyacak güç kalmamıştı(ÖDG/32).

Günbegün artan ilkbaharın canlılığı beni de etkiliyor, duygularım tabiata kukla vererek daha da gürbüzleşiyordu(İDA/61).

Kurban gitmek

Bir oyuna kurban gitmeyelim(DDY/81).

Kurda kuşa yem olmak

Şehitlerimizin cesetlerini de kurda kuşa yem etmeyin(Defnedin)(YY/372).

Kurt yürekli

Makineli tarrakaları kesintisiz uzuyordu; piyade tüfeklerinin namlularından alevler görünüp kaybolurken Çallı Hüseyin Bey'in emrindekilerden kurt yürekli bir delikanlı olan Giritli Hüseyin Hulki tepenin kenarından sürünerek ileri çıkıp, süvarilerin üzerine şemsiyeli bir el bombası fırlattı(YY/356).

Kuş uçurtmamak

İngilizlerin oradan kuş uçurtmadıklarını zannediyorum(YY/319).

Kuyusunu kazmak

Diplomat Sadi her fırsatı Hüsameddin'in kuyusunu kazmak için değerlendirdiyordu(DDY/274-275).

Küçük dilini yutmak

Çezar'ın rüzgârı küçük dillerini yutmaya yetiyordu; şu anda ise başlarındaydı(ÖDG/100).

Küçük düşürmek

Hacı Ziya, Diplomat Sadi'nin neye gücü yeteceğini biliyordu; ama o da insandı; onu küçük düşürmek vicdani bir tavır olmazdı(DDY/224).

Külahları değiştirmek

Bana haber vermezsen, külahları değiştiririz(DDY7163).

Küplere binmek

Bu kitabı görünce küplere bindi, fakat ne yapabiliyordu(DD/52)?..

Bir ara Yusuf, Kanuni'nin François'e yazdığı mektupta gurur bulunduğunu öne sürünce Zaptiye Ahmet küplere bindi(VK/71).

Laf küpü

Eski mahkûmların hepsi laf küpüdür(VK/233).

Lafın gelişi

- Beni delirtme! "Puşluğa kurban gittim." dediysen, lafın gelişi; sen telefon et; bizimkilere dünyada olduğumu söyle; hadi çabuk(DD/134)!

Lafı yapıştırmak

Yaşı yetmiş; devirmiş, görmüş geçirmiş, sııklı bir kadın olan Asiye Teyze, kimseye hatırlanmaz, lafı alınının çatına yapıştırdı(DDY/222).

Makbule geçmek

Çocukların küçük, onlara göz kulak olabilirsiniz çok makbule geçer(YY/351).

On beş gün sonra, yani önümüzdeki değil, onu takip eden cumartesi günü, bu meselelere ilgi duyan arkadaşları evine davet etsem, yazdıklarınıza vakıf bir arkadaşınız gelse, sorularımıza cevap verse, anlamadığımız yerleri aydınlatsa, çok makbule sürer(DD/161).

Mal etmek

- Biz ilmin ışığında fikir üretip, önce aydın zümreye, sonra da geniş kitlelere mal etmek istiyor, demokratik bir sistem içinde düşüncemizin iktidar olmasını arzuluyoruz(DD/152).

Mal etmek

Sinirinize dokunan her olayı veya her kişiyi İslam Enstitüsü'ne mal ediyorsun(VK/78).

Eğer bir hoca yanlış bir hükme varmış veya yanlış bir yapmışsa bunu hemen İslamiyet'e mal etmenin gereği yok(VK/205).

Kişileri yalnız beyinle değil, yürekle de ele alıp, kendinize mal ediyorsunuz(İDA/137).

Mal olmak

Nasıl olsa yakında kitlelere mal olacak, kalabalıkların hücumuna uğrayacaktı; her halükarda o sayısız güzellerin arasında bir tane seçerdi(DD/12-13).

Fikirlerin aydınlara ve halka mal olması zaman ister(DD/296).

Fakat böyle bir hareketin bütün posta başlarının, nöbetçilerin hayatlarına mal olacağı açıktı(ÖDG/105).

Masaya oturmak(Anlaşma)

Bulgarlar da ister istemez bizimle masaya otururlar(YD/209).

Maval okumak

Avukat Osman, "Bana maval okuma" dercesine bakıyordu(DD7159).

Mavi boncuk dağıtmak

İngilizler herkesi kendi yanlarına çekmek için mavi boncuk dağıtıyorlar(YY/335).

Bu şefik herkese mavi boncuk dağıtıyor.(Umut dağıtmak) bununla ne yapacağız(DDY/18).

Maymun gözünü açtı

- O eskidendi, maymun gözünü açtı. Sen kim oluyorsun da beni çarşıya sokmuyorsun(DDY/125).

Merdiven dayamak

Bu iyice oynattı galiba; sakalına kır düşmüş, ellisine merdiven dayamış bir insan utanmadan o topun peşine nasıl koşar(DDY7195)?

Metin olmak

Topal Ali kendini metin olmaya zorluyordu; çünkü karsının ve çocuğunun tek dayanağıydı(YD/16).

Meydana gelmek

Harekâtı yönetecek Miralay Ali Said sıcak bir çatışmaya meydan vermeden operasyonu bitirmek istiyordu(YY/230).

Meydan okumak

Az önce Cumhurbaşkanına meydan okuyan bir telgraf çektim(DD/328).

Ya Deli Fazlı, yiğitlerin olduğu yerde meydan okumak, tabanca ile efelik yapmaya benzemez(DDY/48).

Musallat olmak

Onlara Hollanda donanması musallat olunca, Osmanlı'dan yardım istemediler mi(DD7185)?

Muzır fikirler çocuklarımıza musallat oldu(DD/62).

Naz çekmek

Kara yağız, yakışıklı bir delikanlı olan Muşlu Sabahaddin'in sesi güzeldi; "Bir türkü söyle" isteğiyle karşılaşınca kendisini naza çeker " Neşem yok, şu anda mümkün değil!" der pek söylemezdi(YY/238).

Ne idiğı belirsiz

Böyle ne idüğü belirsiz bir garipliğe para yatırsam, ilimden irfandan nasibini almışlar, bana gülmezler mi(DD/147)?

Nuh der peygamber demez

Zeki akıl almaz ölçüde inattı; Nuh der peygamber demezdi; bir kere karar vermesindi, bir daha değiştirmek mümkün değildi(DD/110-111).

Ocağına incir ağacı dikmek

Ormancı Hadi'nin ocağına incir ağacı dikeceğim(DDY782).

Olduğu yere çivilemek

Tahir'in içine bir korku düştü; oradan uzaklaşmak istedi; ama sihirli bir el onu olduğu yere çivilemişti(ÖDG/102).

Oralı olmamak

Usta alaycı bakışlarını Murad'a çevirdi, o ise hiç oralı değildi(VK/125).

Ortadan kalkmak

- Ama orda darbe yapıldı; meşru hükümet ortadan kalkınca, müdahale hakkımız doğdu(DD/187).

Ortalıkta görünmemek

Vadileri, orman aralarını kollayarak evlerine varırlardı. İki-üç günlük ortalıkta görünmemelerini tutarlı bir gerekçeye bağlamalıydılar(ÖDG/33).

Ortalığı velveleye vermek

Sessizliğin en yoğun olduğu bir sırada sağ taraftaki ağaçlık tepeden bir bağırış yükseldi ve kayboldu; biraz sonra benzer bağırışlar çoğalıp ortalığı velveleye verince, Binbaşı Kadem'in sesi duyuldu(YY/262-264).

Ortaya çıkmak

Sonra sen doktrinin yazılmasını önleyeceklerinden korkuyordun. Şimdi yazıldı, ortaya çıktı(DD/166).

Sanki göklerin kapıları açılıyor, eşyayı saran sır perdesi aralanıyor, ezelden ebede olan yolculuğumuz gün gibi ortaya çıkıyordu(ÖDG/126).

Ortaya çıkmak(Görünür durumda)

Eşref Bey gülümseyerek:

“- Peki, her şey olup bittikten sonra Selim Sami’yi nasıl ortaya çıkaracağız?” diye sordu(YD/209).

Ortaya koymak

Bu üç unsurun arkasında en önemlisi, en zor ele geçirileni bilgidir. Eserlerimizle de bunun bizde olduğunu ortaya koyduk(DD/164).

Birahaneye yalnız gelmesi, bira içmesi nasıl bir insan olduğunu da ortaya koyuyordu(DD718-19,23).

- Sizi dinlemek ha!.. Yıllardan beri basın gerçek yüzünüzü ortay koyuyor(VK/76).

Oyunu kuralına göre oynamak

Onlarda niçin oyunu kuralına göre oynamasınları(DDY/148)?

Ölüm kalım meselesi

İki taraf da ölüm kalım savaşının şuurundaydı, kılıç sallayan, tetik çeken gruplar kendi taraftarlarına heyecan vermeyi de ihmal etmiyorlardı(YY/420).

Ölünün körü

“Süslü! Süslü! İşte bu çivit yüzlü, hoca imiş!” Süslü ellerini beline koydu. “Yok ölünün körü”(VK/124).

Öne sürmek

Bir ara Yusuf, Kanuni'nin François'e yazdığı mektupta gurur bulunduğunu öne sürünce Zaptiye Ahmet küplere bindi(VK/71).

Önüne geçmek

- Köylüye dininden hitap edeceksin Murad'cığım, cehalet ve hurafenin önüne başka türlü geçilemez(VK/146).

İnsanlar inanacaktır, bunun önüne kimse geçemez(DD/127).

Artık isteklerinin önüne geçemezdi(DD/306).

Hayati Bey'i veya Nimet Hanım'ı kuşkulandırmaktan korkuyordu. Ama ziyaret isteğinin önüne geçemiyordu(VK/82,112).

Önüne katmak

Çılgınlaşan rüzgâr dalgaları önüne kattıkça, gemi kibrit kutusu gibi savruluyordu(DDY/127).

Hiç durmadan esen rüzgâr, bazen bir toz bulutunu önüne katıyordu(YY/175).

Önüne katmak(kovalamak)

Düşmanı önlerine katmışlardı(YD/31).

Önünü kesmek

Seyitler'de ricat vaki olursa, oraya çekileceklerini tahmin ettiklerinden önlerini kesme görevi de Cihangiroğlu İbrahim'indi(YD/118).

Ondaki büyük yeteneği sezmişler, önünü kesmek için ittifak kurmuşlardı(DD/325).

Özen göstermek

Gün ışıırken Miralay Ali Said ve Karargâh subayları karşı taraftan görünmemeye özen göstererek ellerindeki haritalarla, hücum edecekleri yerleri çıplak gözle görüp değerlendiriyorlardı(YY7265).

Paçayı ele vermek

Feyzullah Hoca paçayı ele verecek insan değildi(ÖDG/156).

Pahalıya mal olmak

Değişik defalar dikkati çekildiği için küçük bir ihmali ona çok pahalıya mal olmaz mıydı?

Palas pandıras

San'a'dan palas pandıras çıkmışlardı; iki satırla da olsa durumu bildirememişti(YY/182).

Pençesine düşmek

Ayrılıyorduk; birbirimizi sıcak dostluklarla hatırlamamız gerekirdi; ne çare ki pençesine düştüğümüz üzüntüden sıyrılamıyorduk(YY/67).

Pestili çıkmak

Sorgudan çoğulukla pestili çıkmış, şuursuz olarak getiriliyorlardı; zaman artık onlar için anlamsızdı(ÖDG/45).

Peşine düşmek

Üniversiteye ilk başladığı yıllarda bir mitingde konuşurken heyecanlanıp suç olabilecek şeyler söyleyince, polis peşine düşmüştü(DD7104).

Peşine takılmak

Deli Fazlı sık sık İstanbul'a giderdi; bazen peşine takılan da oluyordu(DDY/23).

Peşkeş çekmek

Memleketin meseleleri içinden çıkılmaz bir hale geldi, muhalefet de topraklarımızı yabancılara peşkeş çekmeye hazırlanıyor(YD/239,249).

Pişmiş tavuk gibi

Bilimde geri kalırsak, dünya dengesinde de bize ihtiyaç duyulmazsa, bizim başımıza gelecek, pişmiş tavuğun başına gelmez(DD/269).

Pireyi deve yapmak

Şefik dile dolanmaktan endişe ediyordu; pireyi deve yapan rakipleri, onun Deli Fazlı'ya yakışsız bir yerde bulunduğunu duyarlarsa, ne yapmazlardı(DDY/63).

Post kavgası

Söz konusu zararın önüne geçmek amacıyla aramızdaki mücadelenin dışarıdan bakan için post kavgası gibi görünmesine dikkat ediyorum(DDY7182).

Posteki saydırmak

Hacı, Diplomat'ın bana nasıl posteki saydırdığını, biliyorsun; şimdi o da biraz sürünsün; anlasın dünyanın kaç bucak olduğunu(DDY/219).

Pundunu bulmak

Çünkü Yurdakul'un bir pundunu bulup verdiği sözü yerine getiremeyeceği kanaati hâkimdi(DD/104).

Punduna getirmek

Çünkü içinde bulunduğu tıkanıklığı bir punduna getirip aşabilirse, flaş gibi patlayacağına, hepsini gölgede bırakacağına emindi(DD/52).

Pusu kurmak

Resmen mahalle olduğu halde. Akyazılılarca Aşağı'nın bir parçası sayılan Ömercikler Mahallesi civarındaki Kara Naciye'nin çayırından döneceklerine ihtimal verdiklerinden oraya pusu kurarak beklemeye başlamışlar(DDY/59-60).

Püsküllü bela

Nerede nasıl patlayacağı belli olmayan mayına dönüşüp, başımıza püsküllü belalar açacağından endişe ediyorum(DDY/247).

Rengi atmak

İktidar partisinin genel başkan yardımcısının sıradan bir insanı aramasına anlam veremeyen Azmi, rengi atan, telaşlanan Diplomat Sadi'ye soğuk soğuk bakıyordu(DDY/15).

Renkten renge girmek

Tahir renkten renge giriyor, acı bir titreme gözbebeklerinde derinleşiyor, peykedeki adamın "Anlaştığımız gibi" diyen bakışları imdadına yetişiyordu(ÖDG/59).

Rüyasında görse inanmamak

Bu kadar canavarın arasında bir dönem il genel meclisi üyesi, şimdi de parti başkanı oldun. Rüyamda görsem inanmazdım(DDY/123).

Sadra şifa vermek

Gerekli ilmi disipline sahip olmayınca, yazdıklarının hiç biri sadra şifa olmaz(DD/189).

Sağ salim

Bu haber Eyup Berzenç'ten geliyordu; zira onun kod adı "Rasih"ti; sağ salim Şam'a varıp yerleştiklerini bildiriyordu(YY/324).

Sahip çıkmak

Bir yabancı yerde, onlardan birisi hakkında söz edilirse, orada bulunan ona sahip çıkar, o da "Marmaratör'dür" derdi(DD/59).

Saman alevi gibi

Ne kadar, ne de rüzgâr uzun ömürlüydü; hırsları saman alevi gibi parlayıp sönyordu(VK/207).

Sazı eline almak

Kaçakçıdan sonra Diplomat soytarısı sazı ele aldı(bir şeyler anlatmaya başladı.)(DDY/109).

Sıkboğaz etmek

Necip Fazıl'ı sıkboğaz etmek onların edebiyetle bağdaşmazdı; onlar için Necip Fazıl sadece sesi çağlarda yankılanacak bir şair, bir düşünür, bir tiyatro, fıkra yazarı değil, saygı duyulan bir büyüktü(DD/281).

Sırtı yere gelmek

Ufak bir yamuk hareketini gördüğümün sırtı yere gelir; gökteki yıldızları sayar; kalbini serin tut(DDY/122).

Sıygaya (sigaya) çekmek

Hildegard, yalnız benim için değil, bin yılın hesabıyla sigaya çekilmiş!.. Nemli gözleri uğradığı zılgıtlar içirmiş(İDA/170).

Sigortası atmak

Hâkim'in sanki sigortası attı; yüzü pancar gibi kıpkırmızı kesildi, sesi de salona sığmıyordu(DD7245).

Silip süpürmek

Değişik şovlarla palyaçolar da dikkatleri üzerlerinde toplayabilirler. Ama zaman hepsini siler süpürür(DD/29).

Sivri akıllı

Bir sivri akıllının gayretiyle Deli Fazlı parabellumla değil de mantar tabancasıyla ateş etmiş oldu(DDY/63).

Soyup soğana çevirmek

Hanımların iyisi sizde; ekmeğin hasını, yemeğin lezzetlisini yersiniz; görevinizi yapmaz rüşvetle milleti soyup soğana çevirirsiniz(DDY/125).

Sökün etmek

Yorganı altına girerken gözyaşları tekrar sökün etti(VK/32).

Söz düşmemek

Henüz çayını bitirmeden kapıdan giren Ayhan, karşıdaki masada ona söz düşmeyeceğini anladığından Kartal'ın masasını tercih etti(DD/98).

Söz geçirmek

Yüreğine söz geçiremiyordu(ÖDG/141).

Sözü geçmek

O sülalede Mirza'dan sonra Hamza'nın sözü geçer(VK/165).

Sözüm ona

Bu duruma sözüm ona kızan Şefik Protesto amacıyla aday olmamıştı(DDY/83).

Sözünü esirgememek

Hafız Ali de sıkı bir genel merkezciydi, inandığını hiçbir endişe duymadan söyleyen, dürüst bir insandı(DDY/166).

Sudan bahane

Hüsameddin sık sık Ankara'ya gidip gelerek Genel İdare Kurulu'ndan epeyce dost edinmişti; mührü bir ele geçirebilse, sudan bir bahane ile onu ihraç etmeleri zordu(DDY/148).

Suya düşmek

Nasıl canı sıkılmazdı ki, bütün tasarıları suya düşmüştü(YY7149).

Suya sabuna dokunmamak

Suya sabuna dokunmayan fıkraları ard arda sıralıyordu(İDA7174).

Süklüm püklüm

Bazen yerli bazen yersiz konuşsa, şaklabanlık yapsa, Hasan Dede başını ağır ağır çevirir, kinin en korkuncuyla donuklaşmış bakışlarını ona dikerdi; bu bakışların altında Komünist Eşber süt dökmüş kedi gibi süklüm püklüm olurdu(ÖDG/121).

Süt dökmüş kedi gibi

Bazen yerli bazen yersiz konuşsa, şaklabanlık yapsa, Hasan Dede başını ağır ağır çevirir, kinin en korkuncuyla donuklaşmış bakışlarını ona dikerdi; bu bakışların altında Komünist Eşber süt dökmüş kedi gibi süklüm püklüm olurdu(ÖDG/121).

Şafak atmak

Aradan beş dakika geçmeden gelen Kaymakamda Mülkiye Müfettişi'nin durumunu görünce şafak attı(DDY/114).

Şamar oğlanı

Düşünmüyor ki küçük devletler büyük devletlerin şamar oğlanıdır(YY/178).

Şansı yaver gitmek

Onu ikan edebilir, maharetli bir kumanda kadrosu oluşturabilirsiniz, neden başarılı olmayasınız elbette şansınız da yaver gitmelidir(YY/318).

Kaderde şahadet varsa, arkamızda cereyan edecek faciaları duymak hacaletinden kurtuluruz. Şansımız yaver giderse Adriyatik'e varırız(YD/209).

Şapka çıkarmak

Yanlarındaki masada piposunu tüttüren kartal, "Ahmaklığın bu kadarına şapka çıkarılır." diye zihninden geçirirken Abdüsselam Hikmet devam ediyordu(DD/25).

Şerefi iki paralık

Yenilgiyi hazmetmesi mümkün mü idi? Şerefi iki paralık olmaz mıydı(DDY/104)?

Şeytana pabucu ters giydirmek

Oğlu Haluk'la Beyt-i Müddei Köyü'ndeki Abdullah Mansur'u ziyarete gidebileceklerine dair Şeyh Nasır'ın gönderdiği haberi alınca, hedefine bir adım daha yaklaştığı için sevindi; ama şeytana pabucunu ters giydiren bir insanla yakın ilişki içine girecek olmaktan da heyecanlandı(YY/208).

Şeytanın aklına gelmez

- Nereden düşünebilirdik? Futbolu ciddiye alacağı şeytanın aklına gelir miydi(DDY/194)?

Şeytanın bacağı kırılmak

- Dur Hocam, dedi. Şeytanın bacağı bende kıracağım
Kollarını sıvadı; güçlü adaleleri ortaya çıktı. Abdestini alıp geldi(VK/231).

Şeytan tüyü bulunmak

"Kara gözlerini kadınlardan ayırmazmış!" "Şeytan tüyü varmış"(VK/214).

Şirazeden çıkmak

- Evet; her geçen gün biraz daha şirazeden çıkıyor, herkesle kavga ediyor(DDY/106).

Tadını çıkarmak

Bu son güneşli günlerin tadını çıkarmak için bilhassa akşam üstleri park cıvıl cıvıl kaynıyordu(DDY/131).

Taş çıkartmak

Adil'in koltuk değnekleri takırdarken Avni İzmir'den ilk tatilde eve gelince, annesinin onu nasıl karşıladığını erkeklere taş çıkaran bir kadında olsa, ana yüreğinin başka olduğunu anlatıyordu(YY/451).

Taşı sıkısa suyunu çıkarır

Taşı sıkısa, suyunu çıkarırdı; bir iş yapmalıydı(DDY/270).

Taş kesilmiş

Her mektup dağıtılmasında Adil'in yalnızlığını, taş kesilmiş halini Avni içi sızlayarak seyrederdi(YY/149).

Tefe koymak

Nesine güvenerek dul haliyle oğlunu okutmak istiyordu? Birisi duyarsa dillendir, onu tefe koyarlardı(VK/15).

Temkini elden bırakmamak

Gene de temkini elden bırakmadı, Meral'in izin alabileceğini hesaba katarak, çarşamba günü Hacer'in oğlu Yunus'u yanına alıp serginin bulunduğu caddenin başına geldi(DD/72).

Bizimkiler de pusu yok düşüncesiyle hareket etmişler, fakat subaylar her ihtimale karşı temkini elden bırakmamışlar(YY/31,32,33).

Ter dökmek

Sizin gayretinizi müşahede ettikçe çalışmak, ter dökmek bizler için zevk haline dönüşüyor(DDY/156).

Tık nefes

Suya düşmeden fötrü kıl payı yakaladı; kendisi de tık nefes oldu(DDY/130).

Tozu dumana katmak(Gerçek anlamı ile)

Büyük bir katliam kuşkusu Eşref Bey'i sardığı sırada Yüzbaşı Kara Ahmet Süvari bölümü ile tozu dumana katarak geldi(YD/143).

Tuttuğunu koparmak

- Kurmay Binbaşı Üsküplü Osman'ı yakından tanırım; tuttuğunu koparan bir delikanlıdır; zeki ve gözü karadır(YY/202).

Tuz buz olmak

Değerli büyüğümüzün zihnindeki o sevimli, diğergâm, Genel Başkanına ve Başbakanına ölümüne bağlı, partimizi her şeyin üzerinde tutan Sadi Soylutürk tuz buz olacak; onun yerine ilçe başkanlığı ve herhangi bir mevki için ayak oyunu yapan; dalavereci, hizipçi Sadi Soylutürk gelecek(DDY/187-188).

Tuzu kuru

- Kirada dükkânların, evlerin var. Kahve de para basıyor. Tuzun kuru, koç boynuzu gibi bıyık burarak, buluttan söz ediyoruz(DD/39).

Tükürdüğünü yalamak

Şimdi size soruyorum Sayın Soylutürk; Sayın Genel Başkanımız ve Başbakanımıza lütfen tükürdüğünüzü yalayınız, Sayın Soylutürk'ün geçici ihracını kaldıralım, diyelim mi(DDY/187).

Ucuza gitmek

Ön takımları, lastikleri, freni, şanzımanı, kaportası dört dörtlük. Hele bir motoru var canavar mı canavar.

Ucuza gitmemesi için Deli Fazlı da dikkatle dinliyordu(DDY/56).

Uyku tutmamak

Zeynep Ana'yı uyku tutmuyordu; yıllardan beri süregelen acılarına bir yenisi daha ekleniyordu(ÖDG/19).

Uykuya dalmak

Karanlığa hâkim olan gecenin sessizliği; her şeyi duyuracak cinsten bir sessizlikti bu. Uykuya dalarken Zeynep Ana'nın kapısı açılıp kapandı(ÖDG/18).

Uzun lafın kıyası

Uzun lafın kıyası, buyurduğunuz üzere, tabii sizin önderliğinizde nurlu ufuklara el ele yürüyoruz(DDY/157).

Ümit bağlamak

Onda cevher olmasa haylaz, haylaz olduğu kadar da zeki Kartal ümit bağlar mıydı(DD/112-113).

Ümit kesmek

Rabbü'l-Alemin'in rahmetinden de ümit kesmeye hakkımız yok(YD/56).

Üstesinden gelmek

Aalışkanlığı onu çınarın altına doğru çekiyordu, imamın söylediklerini unutmamıştı; ama karamsar olmayı sevmezdi; her şeyin üstesinden insan gelirdi; bunun için gayret edilmeliydi(VK/81).

Üstüne basmak

Piposunu tütüren Üstün İnanç:

- Ayağınızı kaldırın, tam üstüne bastınız, dedi(DD/161).

Üzerinde durmak

Özer'in dedikleri ele alınmaya değer hususlardı, saatine baktı, haberler yaklaşıyordu. Ancak daha sonra üzerinde durabilirdi(DD/146).

Vız gelmek

- Oranın derdi, zırlıtısı bitmez. Orada yaşayabilersen cehennem sana vız gelir(VK/114).

Yabana atmak

Kumanda kademsindeki elemanların askeri bilgileri pek yabana atılamazdı(YY/30).

Ya devlet başa ya kuzgun leşe

Varlığımızı ancak devletimizle koruyabileceğimize inandığımızdan ona olanca gücümüzle sarıldık, devlet yolunu Allah yolu bildik. “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe” dedik(DD/195).

Yakayı ele vermek

Yakayı ele mi veriyordu?.. bu kapandan nasıl kurtulurdu(DDY/37)?..

Yakışık almamak

Bir matbaada kendi adına bastırmayı amatörce buluyor, yakışık almadığına inanıyordu(DD/66).

Yan bakmak

Ama onun için endişe etmiyordu; annesi adeta dişi panterdi; köylü ona boşuna Çavuş Abla demiyordu; yan bakanın gözünü oyardı(YY/193).

Yangına körükle gitmek

- Kalkıp şunu doğduğuna pişman edeyim.

Neşeli bir gününde olan Azmi de yangına körükle gidiyordu(DDY/47).

Yenilir yutulur gibi değil

O da çok seviyeli bir insandır; yenilir yutulur cinsten de değildir(YY/318).

Yer almak

Hemen işin içine din karıştır; Lübnanlı Müslümanlar da Osmanlı'nın yanında yer alırlar(YY/256).

Yere sermek

Kaçanları kurşunla, yetişebildiklerini süngü ile yere seriyorlardı(YD/16).

Yerinde yeller esmek

Orta oyunumuzun yerinde yeller esiyor(VK/42).

Yerle bir etmek

Öndeki binaları yerle bir etsek ne olacaktı; kesinlikle İmam ev halkıyla beraber arkadaki Şeharetül Fes'e çekilmişti(YY/60).

Yevmiyeyi doğrultmak

Sandığını sandalyesini aynı yere koyar, kapıdan çıkarken Hacı Ziya'ya bakar, o da ona işaret edince, "Yolum yok Hacı!" derdi(DDY/29).

Yol almak

Hurafeye batmadan, imansızlık uğurumuna yuvarlanmadan, hayat çizgisinde yol alabilmek dini bilmekle mümkündür(DD/175).

Yol kesmek

Türkiye'ye kaçıyorduk. Yolumuz kesildi; geri döndük(ÖDG/46).

Yola dökülmek(Yolu kaplayacak kalabalığın oluşması)

Ve diğer erkân Talat Bey'i takip etti. Onları karşılamak için yollara dökülen Edirne halkı da gönüllüleri, kurtarılmış bölgeden aralarına takılmış mücahitleri, baba ocaklarını terk edip gelenleri bağırlarına basmak için sabırsızlanıyordu(YD/181).

Yola koyulmak

Yattıkları yerden kalktılar; aynı sessizlikte yola koyuldular(ÖDG/170).

Yolu olmamak

Fakat onun en büyük sıkıntısı mahallede, çarşıdaki kadar müşteriye sahip olmamasıydı; "Yolum yok." diyerek Hacı Ziya'dan sık sık para alması gururuna dokunuyordu; ama evdeki kardeşlerine ekmek götürürdü(DDY/115).

Yükünü almak

Karşısındaki masaya göz attı, orası yükünü almıştı(DD/100).

Yüreği ağızına gelmek

Gazetelerde "Yemen'de isyan başladı." haberini okuyunca, annemin benim yüreklerimiz ağızımıza geldi(YY/142).

Yüreğine işlemek (Acımak)

Durmadan sağa sola "Süleyman!" diye bağırarak koşan Ayşe'nin hali istasyon memurunun yüreğine işlemiştii(YD/39).

Yüreğine su serpilmek

Bakışlarını çevrede gezdirmeye devam etti; bağırtılan bir avuç çocuktuk; penceredeki başörtülü kadınların, cami kapılarında dikilen ihtiyarların ağlamaları yanardağ halini almış, devamlı volkan püsküren yüreğine su serpiyordu(YY/378).

Yüreği sızlamak

Bu emri verenlerinde yüreği sızlamıştır(YD/121).

Yüz bulmak

- Muhtar, Mirza'nın yaptığı çok oldu, dedi. Senden yüz buluyorlar(VK/164).

Yüz tutmak

Gün ağarmaya yüz tutunca, Jandarmalar tek tük gözümüze çarpıyordu; büyük bir isyancı grubuyla bizleri hedef alarak tetik çekiyorlardı(YY/26).

Yüzünden dökülen bin parça

Hafif bir morartı da gözüne doğru iniyor, yüzünden dökülen bin parça oluyordu(VK/138).

Yüzünden düşen bin parça

Camdan dışarı bakan Necip Fazıl'ın yüzünden düşen bin parçaydı(DD/282).

Yüz vermek

Sen pek yüz vermiyorsun. Ama Das Dava rutubet gibi her yere yayılıyor(DD/286).

Yüzü kireç gibi olmak

Doğru Enver Bey'in odasına çıktı. Yataktaki Enver Bey'in yüzü kireç gibiydi(YD/188).

Zıvanadan çıkmak

Birkaç kadeh daha attılar; zıvanadan çıkmak üzere olan Deli Fazlı'nın beyni hançerleniyor, parmağıyla göstererek de derdini anlatıyordu(DDY/80).

Zihnini kurcalamak

Çarşıda gezerken Hasan'ın tedirginliği devamlı zihnini kurcalıyor, bir anlam veremiyordu(YD/215).

3. Ölçülü sözler

Türk halk edebiyatında, henüz atasözü niteliği kazanamamış, ancak nasihat amacı taşıyan, bazıları kafiye de bulunduran birtakım kalıp ifadeler vardır. Bunlar, çeşitli konularda genellemeler yaparak öğüt veren, halk bilgeliğinin ürünü olan sözlerdir. Mehmed Niyazi'nin Daha Dün Yaşadılar adlı romanında, mesleğini beğenmeyen çaycı, özendiği demirci için aşağıdaki sözü söylemektedir.

Adamda meslek var meslek; "Demircinin eli yüzü kara, cebi dolu para." sözünü boş yere söylememişler (DDY/194).

4. Alkış ve Dualar

Halkımızın sevdiği, iyilik gördüğü, sıcak hisler beslediği kimseler için genellikle kalıplaşmış ifadelerle güzel dilekleri ifade ettiğini bilmekteyiz. Bu konuya değinen Şükrü Elçin, duanın geleneksel özelliğine dikkat çekmektedir.

İptidai cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar olarak beslenen dualar, sağlık ve hastalık hallerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin ruhi ve fikri ifadesini dilde kazanır (Elçin: 2001, 662).

Mehmed Niyazi'nin romanlarında kahramanlar, genellikle İslami nitelikteki dualarını teşekkür, moral veya Yaradan'dan yardım beklemek için dile getirmekteler. Bu dualardan bazıları kalıplaşmış, geleneksel bir kimlik kazanmış olan dualardır. "*Allah ne muradın varsa versin, Allah ömrünüzü uzun eylesin, Allah kavuştursun.*" gibi alkışlar, halk kültürünün izlerini taşımaktadır.

En yakın gelecekte görüşmek dileğiyle saygılarımı sunuyor, her şeyin gönlünüzce olmasını diliyorum (YY/242).

Allah gecinden versin (ölümden söz eden ere); milletimiz ve ümmetimiz senin gibi yiğit, ne yaptığını bilen gençlere muhtaçtır (YY/353).

Allah Osmanlıya yardım etsin (YY/416).

Allah yardımcın olsun (VK/21).

Allah sana hayırlı ömürler versin. Dualarım seninle beraberdir. Hiçbir âminimde eksik değilsin (VK/37).

Bana öğretmenliğimi bir kez daha tattırdın. Ömrün uzun olsun.

.....

Allah sana uzun ömür versin. Fadime Bacı'yı Murad'ına erdirsin (VK/38).

Gayreti Murad'ı etkiledi.

–Allah ne muradın varsa versin baba.

.....

Muhtar'ın sesinde bir hayıflanma vardı.

–Allah razı olsun Hoca'm, sayende bir camiye kavuştuk. Cemaat olsa bari.

–Allah hepinizden razı olsun Muhtar (VK/140–141).

Allah hepinizden razı olsun; iki cihanda da aziz olasınız (VK/181).

Komşular, harmanlar bitti, zekâtlarınızı verdiniz, iki cihanda da aziz olasınız (VK/187).

Vakit olunca namazı bazen odada kılıyor, bazen camiye gidiyorduk. Allah gözden saklasın (VK/193–194).

Allah'ıma bin şükür, dedi. Tosun'umuzun çoluk çocuğuna bizleri bağışladı. Allah ne muradın varsa versin (VK/200).

Allah hastalık vermesin; verirse doktorları eksik etmesin (VK/202).

“–Büyük işler yapıyorsunuz. Allah sizden razı olsun.” dedi (YD/208).

Bahçeye girince doğru yanına geldi:

–Aziz Müşir'im, Allah sabırlar versin.

–Ali'm, kahraman evladım, Allah sizlere ömür versin (YD/150).

Allah rahmet eylesin. Geride kalanlara Allah uzun ömürler ve sabırlar versin (YD/143).

Gözlerinden öperim sevgili kardeşim. Allah ömrünüzü uzun eylesin (YD/108).

Hepinizi ayrı ayrı tebrik eder, gözlerinizden öperim. Allah hepimize daha büyük zaferler nasip eylesin (YD/119).

Yavrularım, Allah sizleri korusun. Her an korku, içindeyiz. Kaçacak yerimiz yok. Şehitler, evliyalar yardımcınız olsun (YD/76).

–Delikanlılardan memnun musun Eşref Bey oğlum.

–Ne demek Efendim. Allah vatana, millete, sizlere bağışlasın (YD/69).

Eskiden değişik ayrılıklar vardı; şimdi de fırkacılık bunlara eklendi. Allah sonumuzu hayır eylesin (YD/43).

Allah geride kalanlara ömür versin (YD/28).

Allah kavuştursun (YD/26).

Tabi kızım; Allah acılarını göstermesin (DD/76).

Necip Fazıl söze başladı:

–Allah sayınızı artırsın; yüz elli yıl yaşayacağımı bilsem dahi, geç kaldığımızı inanıyorum (DD/260).

Bizim bu dünyada günümüz aza kaldı; Allah sizleri korusun (DD/277)...

Eşi yaşlı gözlerini Hacı Ziya'ya çevirdi.

–Allah Hacı ağabeyi başımızdan eksik etmesin; benim ömrümden alıp ona versin (DDY/69).

Allah razı olsun Hacı ağabey; iki cihanda da ne muradın varsa versin (DDY/94).

“Allah seni başımızdan eksik etmesin.” diyerek Hacı Ziya'nın eline sarılıp öpmek istedi (DDY/100).

Kocakarı şaşırıldı; söylediklerinden bir şey anlamdı; ama kırışık yüzündeki terleri mendiliyle silerken ona dua ediyordu.

–Oğlum, Allah senden razı olsun, ne muradın varsa versin (DDY/116).

Devletimizin büyüklerine gereksiz düşmanlıklarına rağmen yine de iyi insansın Şükrü Ağa; Allah seni ıslah etsin; cennette İsmet Paşa'ya komşu yapsın (DDY/197).

“Ya devlet başa, ya kuzgun leşe.” dedik. Onu “Allah devlete ve millete zeval vermesin.” gibi dileklerle dualarımıza kattık (DD/195).

Sadık, “Elimde değil!” der gibi bir tavır takındı.

–Allah nazardan saklasın (ÖDG/172).

Allah sizleri ana babalarınıza, milletimize, ümmetimize bağışlasın (ÇM/91).

Allah gönlüne göre versin (ÇM/99).

Allah sizi ana babalarınıza, milletimize bağışlasın (ÇM/114).

5. Kargış (Beddua)

“Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir (Elçin: 2001, 663)”. Araştırmaya konu olan romanlarda bazen kızgınlıktan kaynaklanan, bazen zulümden dolayı çaresizce başvurulmuş bir kalıplaşmış ifade biçimi olarak, kargışlar karşımıza çıkmaktadır. “Allah cezanızı versin, haram olsun, hepinizin canı cehenneme, kör olası...” gibi halk dilinde pek tanıtık olan sözler, bu romanlarda karşımıza çıkıyor. Yani, Mehmed

Niyazi'nin başvurduğu kargışlar sıradan, ilk akla gelen kelimelerden değil; kültürel dağarcığımızın izlerini taşıyan sözlerden oluşmaktadır.

Onlara dönen Avukat Osman'ın yüzünde sanki alev yüklü bir kasırga esiyordu; göğsünün üzerine getirdiği iki ekini öne doğru sallayarak:

–Allah cezanızı versin, dedi (DD/245).

–Öyle söyleme sevgilim, ülke için önemli fikirleri var.

–Yere batsın onun fikirleri (DD/238).

Değişik yerlerden sesler yükseldi.

–Yuh!

–Haram olsun (DD/236–237)!

Kendini tutamayan Binbaşı Hüsrev bağırdı:

–Kahrolsunlar (DD/171)!

“Allah kahretsin; derdin biri bitmeden biri başlıyor.” diyerek yürüyordu (DD/144).

Binbaşı Hüsrev'in ağzından sanki alev fişkırdı:

–Kahrolsunlar (DD/122)!

–Sen de onun gibi aynı okuldan mezun değil misin? Size sadece fitnelik öğretmişler.

Hepinizin canı cehenneme (DD/133)!

Sütümü helal etmem! Onların eline beni teslim etme (ÖDG/183)!

–Üzülme Gülbahar Yenge, üzülme!

–Nasıl üzülmeyeyim? Kör olasıcalar (ÖDG/6)!

Taşıdığı ana yüreği ona diri bir güç verdi; daha da hızlandı! Bahçeye girerken Mehmed'in sesi netleşiyordu:

–Hangi kör olası kurşunla gittin (YD/40)!

“Bulgar hükümeti ve Bulgar Kralı Ferdinand’ın zulüm yapılmayacağına dair kati teminatları vardır.” dedi. Caminin değişik yerlerinden sesler yükseldi:

–Başı batsın!

–Kahrolsun (YD/177)!

“Hoca! Kör olası (VK/214)!

Sesim titriyordu.

–Gözyaşlarınızı gönül huzuru ile silebilirsiniz. “Allah yılanları bile yılan yapmasın.” diye bizde bir söz vardır (İDA/173).

Beni doğuracağına, kara taş doğursaydın. Bu acıları çekmeseydim ne olurdu (ÇM/403)!..

Tanrı sizin cezalarınızı versin (ÇM/447).

6. Argolar ve Küfürler

Argo ve küfür içeren ifadeler, nezakete aykırı bulunduğu için genellikle hoş karşılanmaz. Ne var ki, dil canlı bir varlıktır ve kendi akışı içinde anlam yoğunluğunu bazı kalıplaşmış sözlere bırakır. Elbette küfür ve argolar da kalıplaşmış söz sayılmaktadır. Çünkü bu tür sözlerde aslolan şey; herkesçe bilinen kelimelerin anlamca bütünlenmiş, bazen de kendiliğinden kafiye kazanmış olmasıdır. Bu konu halk bilimi açısından değerlendirildiğinde, halkımızın sözel kültür çerçevesinde oluşturduğu bir birikimi fark ediyoruz. Küfür ve argolar, rahat söylenebilir, söylenen ortamın seviyesine uygun, bir ses ritmi taşıyan özellikte olduğunda daha çok tercih edilmektedir.

Kültürümüzde, küfürlü konuşmanın fazla kabul görmediğini; ancak zor durumda kalındığında başvurulabileceğini ifade eden bir deyim vardır: “Ağzını bozmak...”. Mehmed Niyazi, romanlarda argo ve küfre yer verirken, roman kahramanının karakteri, konumu, kızgınlık derecesi gibi hususları göz önünde bulundurmuştur. Yazarımız, yerli yersiz argo ve küfür kullanmayı tercih etmediğinden tasvir bölümlerinde bunlara rastlanmaz. Ancak diyalog bölümlerinde kahraman, yeri geldiğinde “ağzını bozar”.

Romanlarda tespit ettiğimiz küfürlerin tamamına yakını “kızgınlık” sebebiyle söylenmiş alışıldık sözleri içeriyor: *mankafa, piç, puştluk*... Bazı kısımlarda rastladığımız argo sözler ise hakaret amacı taşıyor: *züğürt, geri zekâlı, mankaçalı*... Son dikkatimizi çeken başlık, toplum içinde fazla kullanılmayan, sert küfürlerdir. Bunlar da yine, roman kahramanlarının karakteri ve kızgınlığına bağlanabilir: *dümbük, orospu*...

Yürümediler diyorum be hey geri zekâlı (DD/245)!

Dokuz buçuk dendi; dokuzu on beş geçe girildi; anaları bellendi ve çıkıldı (DD/240).

Ama size safa değil de, bela gelirse, manda pisliği gibi dağılırsınız (DD/233).

Hilmi Oflaz geri döndü.

– Yanlış biliyorsun mankafa (DD/213)!

Avukat Osman ’ın yüzünde bir kasırğa koptu.

– Ulan anana küfretsem, kızarsın!

.....

– Dedim ya, anana küfretsem kızarsın. Ne hilafeti, ne saltanatı (DD/204,205)!...

Niyazi daha da sinirlendi.

– Benim de mi soyumdan başlayacaksın?

Filozof Cemal ’in yüz çizgileri gerildi, bakışları değişti.

– Aptallaşma seks anlamında değil (DD/204)!

Ne kadar hazret varsa soyundan başlarım (DD/203).

Rahmetli Başbakan ’a sabah akşam küfreden bir piç var (DD/153).

Küfürleri arka arkaya sıralayarak, soyunup yatağına girdi (DD/152).

Alçaklar, milletin oyuyla gelmiş Anadolu ’nun billur gibi evladını yediniz. Hele o sözün ona ilim adına konuşan hukukçu gadoşlar (DD/151)...

Niyazi'nin dikkati onun üzerindeydi, gelip bir şey söylemeden masalarına çıktı; iki elini yumruk yaparak, yüksek sesle bağırmağa başladı:

–Bizim karşımızda olanların...

Der demez, Niyazi, Nail'i çekip aşağıya indirdi; birkaç kişinin yardımıyla onu dışarı sürükledi. Yağmur yağıyordu. Nail içeri girip küfretmek istiyor, Niyazi sokmak istemiyordu (DD/151-152).

Yurdakul kalkınca, Mu Mehmed'in sesi kinini gizleyemez hale geldi:

–İşte rejimin köpeği! Kemik yalayıcısı (DD/148)!

“–Aklını mı kaçırdın.” diye zırvalama. Gazetede ölüm ilanımı okudum; ben ölmedim, mutlaka bir puşluğa kurban gittim (DD/134).

Ferhad epeyce direndikten sonra, Filozof Cemal : “Kahpenin dölü.” diyerek yerinden fırladı (DD/133).

Sigarasını temizlediği sırada:

–Descartes de zırvalamış, diyerek kitabı masaya koydu (DD/119).

Vay kerkenez vay! Hiç belli etmiyor (DD/82).

Kahve sakinlerinden hafife alıp, “sümsük” diye nitelendirdiği gencin ünlü bir yayınevi tarafından bir hikâye kitabı yayımlandı (DD/52).

Annenle konuştuğunu unutuyor musun serseri! Nereye gidiyorsan, kalk git! Asabımı bozma. Dışarıda ne halt edersen et, ama o kadını eve getirme (DD/38).

Musikiden hiç anlamayan, sözlerine de pek dikkat etmeyen Mustafa Demir, III. Selim'i kastederek:

–Senin ne işin var musiki ile, devleti yönetmeye baksana, dümbük, dedi (DD/46).

Kartal'a: "Dışarıda ne herze yersen ye! En azından görmüyorum. Ama eve bir ılılık getirmeye kalkma!" diye çeşitli kereler tembih etmişti; çünkü oğulları her şeyi yapardı (DD/31–32).

Lekelenen bir şey, bir daha eski halini alır mı? Fakat kaz kafalılara anlatamazsın (DD/23).

şiven köylü, elbisen züğürt, bu yaşta hâlâ öğrenci olman da geri zekâlı olduğunu söylüyor. Yani sen köylüsün, züğürtsün, geri zekâlısın; adının Ahmet veya Mehmet olması neyi değiştirir (DD/9)?

*Henüz birkaç adım uzaklaşmadan Kartal bütün gücüyle Meral'i itti.
–şırfıntı! Bana ilham vermiyorsun (DD/56)!*

Fazla bağırmayın, duyamıyorum. Kıbrıs gene karışmış, Rumlar Türkleri katletmişler. Beş yüz bin cin gönderip, annelerini belleyeceğim (DD/93).

Çıkarken Hüseyin Bayırlı'ya: "Bu film kısa olmuş." deyince, o da Karadenizli mantığı ve üslubuyla cevap vermişti: "Uçkurumu takamam ya ona; ne ise odur." (DD/9)

*Vasfioğlu Ahmet dayanamadı; ayağa fırladı.
–Ali, daha kızmadın mı Ali! Ne zaman kızacaksın benim öküz oğlum (DD/34)!*

*Projektör tekrar bunlara doğru yönelince, Deli Fazlı tabancasını sıyırdı:
–Bakmasana zırtapoz (DD/41)!*

İnsan yenilir; fakat sıkıp canını çıkaracağı çocuğa da yenilmez ki. Pezevenğin dölü kesinlikle bana muska yaptırdı; yoksa beni yenemez di (DD/49).

*Kan fışkırdı; Deli Fazlı'nın yüzünde bir alev parıldıadı.
–Puştluk yaptın, dişime değil, parmağıma attın, diyerek tabancasını çıkardı (DD/81).*

Ormancı Hadi'nin ocağına incir ağacı dikeceğim. Yumurtanın ipini vuran pezevenk, dişime atıp parmağımı vuruyor (DD/82).

Üç beş kişi Abdurrahim'i tutmakta güçlük çekiyordu.

–Pezevenk, iki patates için dört tokat! Seni geberteceğim (DD/90).

Abdurrahim homurdandı:

–Diplomat! Seni gidi dümbük seni (DD/91)!

Kahpenin dölü, beni kendi evimde kalleşçe mayına bastırды; güvendim (DD/93).

–"Yarın veririm." dedim, rahatça uyudun; belki yengemi de biraz yordun.

–Ulan Hacı, sen şeytanın kış bacağısın, nasıl da biliyorsun (DD/101).

Top oyunda tabancanın belde bulunması puştluktur; çünkü oyunda ve oyuncularında yok (DD/171).

–Hangi ırzı kırık yüzüme yaprak düşürüyor?

.....

–Seni pezevenk seni! Güpegündüz şehrin göbeğinde silah atıyorsun, bir de: "Size bir şey mi yaptım." diyerek polisleri itiyorsun (DD/242-243).

–Sermayesini ne yaptı?

–Son kuruşuna kadar orospularla yedi (DDY/258).

“Ulan gel buraya.” dedim; geldi (VK/70).

–Senin gibi mankafalar oldukça hoşafın adı komposto, hıyarın adı salatalık olur. Bu iş, burada da kalmaz; deliliğin adı melankoli olup deva eder.

Yusuf kaşının birini alnına doğru kaydırды.

–Ya otobüsteki kavgaya ne diyelim?

–Ulan, ben pezevenk başı mıyım? Adam gidip kadına sarkıntılık etti (VK/70).

–Bak en akıllım ne diyor? Adam anama sövecek, münferit olaydır diye aldırmayacak mıyım (VK/71)?

Acı olmayan bir dünya, dilencisi olmayan bir dünya, banknotları yakarak karanlıkta orospuların yüzüne bakanlarla ilaç alamadığı için ölen çocuğunun ıstırapıyla ciğerleri parçalanan babanın bir arada yaşamadığı bir dünya (VK/111)!

–Siz dükkâna gidin. Ne oldu Mirza Ağa, ne istiyorsun?

–Baksana öğretmen itine. Gelmiş, köyde açık başla geziyor. Boğa mı kesildin, köpoğlu!

.....

Namussuz herif, öğretmenmiş! Köyde boğa kesilmiş pezevenğin dölü! Şapkasız dolaşıyor (VK/143)!

–Kim bilir ne herzeler yedin?

.....

–Hadi utanma, karının neresine muska yazdın (VK/219)?

Enver Bey, Yakup Cemil'e : "Ne halt ettin." diye bağırırken yanına Talat Bey gelmiş, onu teskin etmiş, sonra da beraber sadaret makam odasına girmişler (YD/42).

–Biz bu ülkeye geldiğimizde, burada Rumlar, Ermeniler ve daha başka Hıristiyan kavimler yaşıyorlardı. Onların ne miktarda başka ülkelere göç ettiklerini biliyoruz. Kalan kısmı ne oldu?

.....

–Erkeklik organlarımızı kullanarak hepsini Türk yaptık. Şimdi anladın mı ne olduğunu? Asap bozmak için birebirsin. Kalk buradan (DD/284).

–Bırakınız Atsız Beyciğim, ortalık piç dolu; ben bu sözlere kanacak adam mıyım (DD/280)?

–O halt etmiş! Biz eşeğin işine, insanın sözüne ve niyetine bakarız (DD/258).

Filozof Cemal arkasından bağırmaya başladı.

–Şerefsiz; bakalım seni elimden kim kurtaracak (DD/254)!

Dedikodusu devam eder. Kocasına boynuzlu, kadına da orospu gözüyle bakılır (DD/321).

7. Kalıplaşmış Söz

Mehmed Niyazi'nin romanlarında, kalıplaşmış olsa da henüz atasözü halini alamamış bazı sözlere rastladık.

–Bizde: “Üzüntüler paylaşılınca azalır, sevinçler paylaşılınca çoğalır.” diye bir söz var (İDA/47).

Düştüğümüz yerden kalkmaya çalışırsak, Rabbim yardımını esirgemez (YD/55).

Çinliler: “Küçük insanların gölgelerinin uzun olduğu yerlerde güneş batmak üzeredir.” derler (DD/137).

Ama alçakgönüllü görünmekte fayda vardı. “Meyve yüklü dallar eğilir.” sözü boş yere söylenmemiştir (DD/241).

“Hüner, sahibini aziz eder.” derler. Zanaat gibi değerli ne olabilir Azmi ağabey (DDY/35).

Yüzünüzden nasıl bir vicdan taşıdığınız belli oluyor efendim. “Yüz, vicdanın aynasıdır.” sözü gerçeği ifade etmeseydi, yüzyıllardan beri yaşayıp atasözüne dönüşmezdi[‡] (DDY/58).

Oğlum, hacdan geliyorum; ağzımı bozdurma; evet, hancı tavuğu yolcu pisliğinden geçinir; tamam; fakat her şeyin bir hududu var; bu kadarı da olmaz (DDY/135).

8. Çağrılar

Halk dilinde karşılaştığımız değişik konuşmalar çerçevesinde, “çağrılar”ı da değerlendirme gereği duyduk. Çünkü bu tür seslenmeler, halk kültürünün izlerini taşır.

Yazılmamış Destanlar'da, askerlik duyurusu yapan tellal, bilindik bir ifadeyle söze başlar: “Duyduk, duymadık demeyin.”.

[‡] Aslında böyle bir atasözümüz yoktur.

–Ey ahali! Bin üç yüz dokuzlular iki gün sonra askerlik şubesine teslim olacak!

.....

Tellal bağıyordu.

–Duyduk, duymadık demeyin (YD/9)!

Şerare Meydanı'nda Münadi Hakkı Rüştü omuzun astığı davuluna şevkle tokmağı indiriyor; boğaz damarları şişerek bağıyordu: “Ey ahali, Ey ümmet-i Muhammed, zulüm perdelerini yırtıp atan kahraman ordumuzun süngüleri İngilizlerin kararttığı Lahiç Sultanlığı'nı ve diğer Nevah-i İtisa Sultanlıkları'nı nura kavuşturdu. Şimdi oralarda şanlı bayrağımız dalgalanmaktadır. Bu ülkelerdeki Müslümanlar da artık Cuma namazını kılabilecekler!” Davulunu tokmaklayıp aynı şeyleri tekrarlarlarken, yanında dikilen eli bastonlu, beyaz bereli, saçı sakalı ağarmış, fakat gözleri ateşli, dinç bir ihtiyarcık olan Molla Recep Ali ellerini açmış, dökülen sevinç gözyaşları arasında dua ediyordu. “Ya ilahel Âlemin! Senden başka sığınağımız yok. Peygamber Efendimizin, ashabının, evliyalarımızın yüzü suyu hürmetine bizlere yardım et. Kadın ve kızlarımızın namuslarının çiğnenememesi, şanlı bayrağımızın yerlerde sürünmemesi için ordumuzu daima muzaffer eyle (YY/271–272).

Orta Asya'nın ıssız bozkırlarında, en önemli geçim kaynağı hayvancılık olan milletimiz, evcil hayvanları yönlendirmek amacıyla bazı ünlemler keşfetmiştir. Mesela, halkımızdan herhangi biri, köpekten kurtulmak istediğinde ona “Hoşt!” der. Çukurova'nın birçok köyünde (Durmuşsofular, Kızıyusuflu, Karatepe vs.) tavuklara yem vermek için onları bir araya getirme amacıyla: “Cüü, cüü...” diye seslenilir. Bunun gibi, büyükbaş hayvanlara da “Oha!” demek, bilindik bir çağırmadır.

“Ne olmuştu acaba?” korkusuyla sırtını boyunduruğa dayayarak:

–Oha oğlum, oha, dedi ve arkada kalan annesine döndü (VK/16).

“Hu!”, Allah anlamına gelen bir ses olarak bilinir. Bunun için, birine çağırırken seçilen “Hu!”, bilinçli bir kullanımdır.

–Huu! Murad Huu!

Nefes almaksızın dinledi; karşıki tepelerde kırılan “Hu Murad Huu” sesinden başka bir şey duymadı (VK/7).

Sokak satıcılarının, kendilerine mahsus bir ahenkle icat ettikleri tanıtım amaçlı çağrılarını, bu listenin dışında tutmak mümkün değildir.

Binbaşı Hüsrev uzaklaşırken Hilmi Oflaz bağıırıyordu:

–Mala gel mala! Ucuzluk burada (DD/112)!

9. Karşılama

Misafir ağırlama, karşılama ile başlar. Bir misafiri karşılama, ona verilen önemi gösterir. Karşılama esnasında, gelenek halini almış tutum ve sözler karşımıza çıkmaktadır. Mehmed Niyazi, bu geleneksel tutumu romanlarına taşımıştır.

Teşekkür için Vali Tahsin Bey, otele gelince Eşref Bey onu nazik karşıladı.

–Bu ne şeref Vali Bey! Hoş geldiniz, Safalar getirdiniz.

–O şeref bana ait, safalar bulduk; nasılsınız, iyi misiniz?

–Teşekkür ederim, iyiyim. Sizler de iyisiniz inşallah?

–Allah’a şükür (YY/325).

Muhtar, yerinden doğruldu ve elini uzattı:

–Gözüm üstüne geldin.

–Hoş bulduk efendim.

.....

Önce sedirdeki ihtiyarlar, sonra masanın kenarındaki gençler yerlerinden doğrulup: “Gözüm üstüne geldin.” dediler. Murad da hepsine gülümseyerek mukabele etti (VK/117).

Akşam karanlığı basarken Kırcaali’ye geldi. Karargâhın kapısına dikilen Zenci Musa onu görünce beyaz dişlerinin hemen hemen tamamı ışıldadı.

–Hoş geldin, diyerek Mehmed’i kucakladığı gibi havaya kaldırdı ve bir iki döndürdükten sonra yere bırakınca sordu:

–Ne var ne yok? Annen baban iyiler mi?

–Hepsi iyiler, bir yaramazlık yok (YD/218–219).

Eşref Bey döndüğünde karargâhta Selim Sami, Cihangiroğlu İbrahim, Said Nursi, Süleyman Askeri bekliyorlardı. Ona :“Hoş geldiniz.” derken yüzündeki manayı anlamaya çalışıyorlardı (YD/208).

Konuşmaları devam ederken birkaç genç subayla Cemal Paşa geldi. Hepsi: “Hoş geldiniz.” deyip elini sıkarken bir başka araba ile Kaymakam Enver Bey nizamiyeden içeri girdi (YD/55).

Nail, Şoför Kamil ve Zeki bir boş masaya oturan Selim Paşa’nın elini saygıyla sıkıp: “Hoş geldiniz.” diyerek birer sandalye çektiler (DD/106).

Karşılamanın arasında İçişleri Bakanı Talat Bey, Edirne’de vali olarak göreve başlamış Hacı Adil Bey ve diğer devlet erkânı da bulunuyordu. Eşref Bey, onlara yaklaşınca atından indi. Her zaman olduğu gibi ağırbaşlı idi. Sevincini gizlemek gereğini duymayan Talat Bey:

–Hoş geldiniz Eşref Bey, sayenizde vatan topraklarına kavuştuk, diyerek boynuna sarıldı.

Eşref Bey, sakın bir sesle cevap verdi:

–Estağfurullah efendim.

Ve diğer erkân Talat Bey’i takip etti. Onları karşılamak için yollara dökülen Edirne halkı da gönüllüleri, kurtarılmış bölgelerden aralarına katılmış mücahitleri, baba ocaklarını terk edip gelenleri bağırmasına basmak için sabırsızlanıyordu (YD/181).

Mustafa Kuran, İzzeddin Şadan’ı tanıyordu; onu merdivende karşıladı; elini öptü.

–Nasılısınız Hocam, iyi misiniz (DD/277)?

10. Uğurlama

Kültürümüzde, bir misafiri veya uzak yolculuğa çıkacak birini “kapıya kadar uğurlamak”, mühim bir yer tutar. Uğurlama esnasında başlı başına bir tören uygulanmaktadır. Buralarda söylenen sözler, kalıplaşmış ifadelerdir. Mehmed Niyazi, romanlarında, bu kültüre: “*Güle güle, Allah’a emanet ol, yolun açık olsun, uğurlar olsun.*” gibi halk bilimi bakımından tanıdık ifadelerle değinmektedir.

Sözlüsünün ve Sümsük'ün elini sıktı.

–Daha büyük başarılar için yolun açık olsun.

Dili iyice ağırlaşmıştı. Onlar da Meral ile Kartal'ı kapıya kadar uğurladılar (GG/55).

Kalktı, el sıkıştılar. Meral hesabı ödemeye gidiyordu. Kartal, garsona işaret etti. Biraz sonra Meral geri döndü.

–Bira için teşekkür ederim. Tekrar Allah'a ısmarladık.

–Sözü mü olur efendim, güle güle (DD/22).

Dış kapıya doğru yürürlerken, ihtiyar ve karısı “Ayet'ül-Kürsi” yi okuyorlardı. Dış kapının önünde geri döndü; ikisinin de elini öptü. Tahir ile vedalaşırken ihtiyar, sırtını sıvazlıyor: “Allah'a emanet ol!” diyordu (ÖDG/172).

Murad, Tahir'e döndü:

–Yolun açık olsun; inşallah bir gün görüşürüz (ÖDG/161).

Tahir, başını arkaya çevirdiğinde Cabir ile Ali ellerini kaldırmış, sallıyorlardı. Aynı anda Cabir:

–Uğurlar olsun, diye bağıryorlardı (ÖDG/158).

Yolunuz açık, Allah yardımcınız olsun (YD/123).

Cebinden çıkardığı paraları saydıktan sonra bakışlarını Mehmed'e çevirdi; gözbebeklerinden Mehmed'in yüreğini okşayan ışıklar süzüldü.

–Al evladım. Trene para vermeyeceksin; bunları harçlık edersin. Yolun açık olsun (YD/212).

11. Selamlaşmalar

Selam verip alma, töre halini alan bir halk bilimi unsurudur. “Selamı kim ne şekilde verir, alan nasıl bir tavırla alır?” gibi sorular, selamlaşma bilimi açısından önemlidir.

Kahveye geldiğinde, camın dış tarafına konmuş masada Duvarcı Salim ile Özer oturuyorlardı. Binbaşı Hüsrev selam verdi. Özer:

–Aleykümselâm, dedi (DD/144–145).

Niyazi'yi Mu Mehmed'in çömezi saydığı için, selamını Filozof Cemal'e tahsis ettiğini vurgulamak ihtiyacını duydu.

–Selamünaleyküm hazret (DD/203).

Boş gelen taksiyi durduran delikanlı, binerlerken gülümseyerek onu selamladı. O da ciddiyetle sağ elini kaldırıp mukabele etti (DD/12).

Hafifçe ayağa kalkarak mukabelede bulundu.

–Merhabalar efendim. Hoş geldiniz (DD/83).

II. Tekke Edebiyatı

Tekke edebiyatı, Hoca Ahmet Yesevi tarafından kurulmuş, zaman içinde kendi saygın temsilcilerini yetiştirmiş, insanlara hak yolunu öğretmek amacıyla öğretici ürünler ortaya çıkarmıştır. Asıl amacı öğreticilik olduğu için, basit ama içten bir anlatıma sahip olan bu edebiyat, onu taşıyanların halkımız arasındaki derin sevgisini de yansıtır. Ahmet Yesevi'nin yaktığı meşaleyi en güzel şekilde taşıyan “Anadolu erenleri”, bugün kadar yakın ve sıcak isimlerdir. Haklarında fazla bilgiye sahip olmadığımız Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdal gibi isimler, kültürümüzün her alanına işlemişlerdir. Mehmed Niyazi'nin romanlarında iki ayrı yerde Yunus Emre ‘den söz edilmektedir.

Yunus Emre'nin ilahilerini dilinden düşürmezdi. Dinlendirici, hoş giden sesiyle en çok, “Şol cennetin ırmakları” ile “Sordum sarı çiçeğe”yi okurdu (ÇM/335).

Kalktı, nemli gözlerle namazını kıldı. İki yana sallanarak, kendi duyabileceği bir sesle, “Sordum sarı çiçeğe, sizde ölüm var mıdır”ı okumaya başladı (ÇM/488).

1. Menkıbeler

Menkıbeler, dini bir hüviyet taşıyor görünse de, Şükrü Elçin'e göre o, efsaneden farksızdır. Ona göre menkıbe veya efsane, canlı-cansız varlıklarla tabiat hadiseleri karşısında kurulan hayal, tasavvur ve düşünceler henüz müspet zihniyete ulaşamamış toplulukların doğru, yalan şeklinde kabul ettikleri iptidai bilgiler (Elçin: 2001, 314)"dir. Bu tarifteki "iptidai" ifadesinin biraz sert olduğunu düşünsek de halkımızın bir şeyleri olduğundan fazla, mistik bir tarzda algılamaya meyli olduğunu kimse inkar edemez. Bizim sevilen şahsiyetlerimiz, bazen cenneti görür, bazen uçar, bazen çarpar, önseziye sahiptir, duası derhal kabul olur, nefesi şifadır, ölünce "kırklara karışır". Sonuç olarak, menkıbe (menkabe), dini özelliklere sahip efsaneler şeklinde tarif edilebilir (Alptekin: 1993, XIV)

Mehmed Niyazi'nin romanları buram buram Anadolu koktuğu için, Anadolu'da sevgileri dillere destan olmuş iki mutasavvıf, Mevlana ve Yunus Emre bu romanlarda yer almıştır.

1.1. Mevlana İle İlgili Olan Menkıbe ve Anlatımlar

Mevlâna 30 Eylül 1207 yılında bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Horasan Ülkesi'nin Belh şehrinde doğmuştur. Mevlâna'nın babası Belh Şehrinin ileri gelenlerinden olup, sağlığında "Bilginlerin Sultânı" unvanını almış olan Hüseyin Hatibî oğlu Bahâeddin Veled'tir. Annesi ise Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. Sultânü'I-Ulemâ Bahaeddin Veled, bazı siyasi olaylar ve yaklaşmakta olan Moğol istilası nedeniyle Belh'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Sultânü'I-Ulemâ 1212 veya 1213 yıllarında aile fertleri ve yakın dostları ile birlikte Belh'den ayrıldı.

Sultânü'I-Ulemâ'nın ilk durağı Nişâbur olmuştur. Nişâbur şehrinde tanınmış mutasavvıf Ferîdüddin Attar ile de karşılaştılar. Mevlâna burada küçük yaşına rağmen Ferîdüddin Attar'ın ilgisini çekmiş ve takdirlerini kazanmıştır. Sultânü'I Ulemâ Nişabur'dan Bağdat'a ve daha sonra Kûfe yolu ile Kâ'be'ye hareket etti. Hac farızasını yerine getirdikten sonra, dönüşte Şam'a uğradı. Şam'dan sonra Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende'ye (Karaman) geldiler. Karaman'da Subaşı Emir Mûsâ'nın yaptırdıkları medreseye yerleştiler.

1222 yılında Karaman'a gelen Sultânü'/'-Ulemâ ve ailesi burada 7 yıl kaldılar. Mevlâna 1225 yılında Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Karaman'da evlendi. Bu evlilikten Mevlâna'nın Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi adlı iki oğlu oldu. Yıllar sonra Gevher Hatun'u kaybeden Mevlâna bir çocuklu dul olan Kerrâ Hatun ile ikinci evliliğini yaptı. Mevlâna'nın bu evlilikten de Muzaffereddin ve Emir Âlim Çelebi adlı iki oğlu ile Melike Hatun adlı bir kızı dünyaya geldi.

Bu yıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmı Selçuklu Devleti'nin egemenliği altında idi. Konya'da bu devletin baş şehri idi. Konya sanat eserleri ile donatılmış, ilim adamları ve sanatkarlarla dolup taşmıştı. Kısaca Selçuklu Devleti en parlak devrini yaşıyordu ve Devletin hükümdarı Alâeddin Keykubâd idi. Alâeddin Keykubâd Sultânü'/'-Ulemâ Bahaeddin Veled'i Karaman'dan Konya'ya davet etti ve Konya'ya yerleşmesini istedi.

Bahaeddin Veled Sultanın davetini kabul etti ve Konya'ya 3 Mayıs 1228 yılında ailesi ve dostları ile geldiler. Sultan Alâeddin kendilerini muhteşem bir törenle karşıladı ve Altunapa (İplikçi) Medresesi'ni ikametlerine tahsis ettiler.

Sultânü'/'-Ulemâ 12 Ocak 1231 yılında Konya'da vefat etti. Mezar yeri olarak, Selçuklu Sarayı'nın Gül Bahçesi seçildi. Halen müze olarak kullanılan Mevlâna Dergâhı'ndaki bugünkü yerine defnolundu.

Sultânü'/'-Ulemâ ölünce, talebeleri ve müridleri bu defa Mevlâna'nın çevresinde toplandılar. Mevlâna'yı babasının tek varisi olarak gördüler. Gerçekten de Mevlâna büyük bir ilim ve din bilgini olmuş, İplikçi Medresesi'nde vaazlar veriyordu. Vaazları kendisini dinlemeye gelenlerle dolup taşıyordu.

Mevlâna 15 Kasım 1244 yılında Şems-i Tebrizî ile karşılaştı. Mevlâna Şems'de "mutlak kemâlin varlığını" cemalinde de "Tanrı nurlarını" görmüştü. Ancak beraberlikleri uzun sürmedi. Şems aniden öldü.

Mevlâna Şems'in ölümünden sonra uzun yıllar inzivaya çekildi. Daha sonraki yıllarda Selâhaddin Zerkûbî ve Hüsameddin Çelebi, Şems-i Tebrizî'nin yerini doldurmaya çalıştılar.

Yaşamını "Hamdım, piştim, yandım" sözleri ile özetleyen Mevlâna 17 Aralık 1273 Pazar günü Hakk' ın rahmetine kavuştu. Mevlâna ölüm gününü yeniden doğuş günü olarak kabul ediyordu. O öldüğü zaman sevdiğine yani Allah'ına kavuşacaktı. Onun için Mevlâna ölüm gününe düğün günü veya gelin gecesini manasına gelen "Şeb-i Arûs" diyordu ve dostlarına ölümünün ardından ah-ah, vah-vah edip ağlamayın diyerek vasiyet ediyordu (www.mevlana.com, 03.09.2007).

Kurduğu dergahla, yetiştirdiği dervişlerle, öğretisiyle sadece Anadolu'da değil, bütün dünyada ün sahibi olan Mevlana, halkımızın yüreğinde taşıdığı derin sevgi ve saygıyla da eşsizdir. Mehmed Niyazi'nin romanları, Mevlana'nın saygı ile anıldığı diyaloglara yer vermektedir.

Mevlana'ya sormuşlar: "Allah var mı yok mu?" O cennetlik şöyle cevap vermiş: "Varı da yoğu da yaratan benim Allah'ımdır." (YY/214–215).

İkiniz de sağ olun; geldiniz de evimiz biraz Mevlana'nın dergâhına dönüştü. Biriniz Hıristiyan, biriniz Yezidi (YY/219).

Bir uçurumun başına geldi: "Buradan kendimi atarsam, bütün acılarım biter." diye zihninden geçirirken uçurumdan Mevlana çıktı; yeşil sarığı, ak sakalı, nur gibi yüzü vardı. Gülüşü insanı kucaklıyordu, sesi de sınımsızdı: "Allah, annesine sabır verecek. Sen hiç evladı ölenin çırpınışını görmedin mi? O çırpınışla bir insan kaç gün yaşar? Ama hayat devam ediyor, o insanların acıları Allah'ın lütfü, keremi ile külleniyor, dünya meşgaleleriyle boğuşanlardan biri oluyorlar. "Şimdi Hatice nerede?" diye kendine soruyorsun. Nereden geldiğimizi, nereye gittiğimizi hiçbir zaman aklımızla bilemeyeceğiz. Her şeye ad takıyoruz; fakat hiçbir şeyin aslını öğrenemiyoruz. Maddenin evrelerini gözlemliyor, ondan her bakımdan faydalanıyoruz; ama hiçbir zaman künhüne vakıf olamayacağız. Tanıdığımız en küçük zerrenin bünyesinde meçhulümüz olan bir dünya yatacak, onu ancak imanın ışığında idrak edeceğiz..." (YY/283–284).

Anadolu'm!

.....

Bağrından fıskırarak Mevlana'lar, Yunus'lar insanlığa yine yol gösterecek (VK/27).

Türbenin iç kısmında daha da duyulandı; bir tabut ayağa kalkmış dikiliyordu[§] (VK/86).

Yığınların yararlandığı uygarlıklar, kalabalıkların malı değildi. Gazali'ler, Mevlana'lar, Yunus'lar, Descartes'lar çağlardan çıkarılırsa, karanlık gürültüden başka şey kalmazdı (VK/57).

1.2.Yunus Emre İle İlgili Anlatılar

Hakkındaki bilgiler kesin olmamakla birlikte Yunus Emre, XIII. yüzyılın son yarısı ile XIV. yüzyılın başlarında yaşamış bir dervıştır (Köprülü: 2003, 248). Ozanlığının yanı sıra dili, düşünceleri, işlediği konularla Anadolu'da gelişen Türk edebiyatının en büyük adlarından sayılan Yunus Emre, yalnız halk ve tekke şiirini değil, divan şiirini de etkiledi, yaşarlığını çağlar boyu sürdürdü. Hece ve aruzla yazdığı şiirlerinde sevgiyi temel aldı. Tasavvuf, İslam düşüncesiyle beslenen dizelerinde insanın kendisiyle, nesnelere, Allah'la ilişkilerini işledi, ölüm, doğum, yaşama bağlılık, İlahi adalet, insan sevgisi gibi konuları ele aldı. Çağına hâkim olan düşünüş biçimini ve kültürü konuşulan dille, yalın akıcı bir söyleyişle dile getirdi; kendinden önce yetişmiş İran ozanlarının, çağdaşlarının yapıtlarında geçen kavramlara yeni bir öz, yeni bir deyiş kattı. Bu yanı sıra tasavvuf düşüncesini, Alevi-Bektaşî inançlarını zenginleştirdi, kendi adına bağlanan tekke şiirinin Anadolu'daki ilk temsilcilerindendir (tr.wikipedia.org/wiki/Yunus_Emre, 03.09.2007). Yunus Emre arı Türkçesi, anlaşılır, sıcak üslubu, öğretici ve sevgi dolu şiirleri kadar, hakkındaki menkıbeleriyle de halkımız arasında capcanlıdır.

Sık sık camide İhsan Efendi: “Yaratılanı hoş gör– Yaratan’dan ötürü” sözünü tekrarlamıyor mu? Bunu ermişlerden Yunus Emre söylemiş. Bu dünya fanidir; her şey gelip geçicidir; önemli olan, ermişlerin izinden gitmektir (DDY/91).

1.3.Hazreti Ali’yi Anlatan Menkıbeler

Hazreti Ali, dört halifelerin içinde halkımızın nezdinde cesareti, kahramanlığı, peygamberimizle olan yakınlığı ile daima canlı olan bir sevgiye sahiptir. “Allah’ın aslanı”

[§] Burada sözü edilen yer, Mevlana’nın kabridir. Menkıbe’ye göre, Mevlana’ya saygısı sebebiyle babası, kabrinden doğrulmuştur.

olarak da anılan Hazreti Ali, savaşlarının konu edildiği menkıbeleriyle halk biliminin de araştırma konuları arasındadır. Mehmed Niyazi, bu sevginin canlılığını ve derinliğini eserlerine yansıtmıştır.

İsyan olmaz veya bir göreve gitmezlerse, güneşli günlerin her akşamüstünü hemen hemen aynı şekilde geçirirlerdi; çok ender olarak hazreti Ali'nin cenklerine dair bir kitap eline geçen bir asker okur, meraklıları dinlerdi, ama genellikle sohbet ederlerdi (YY/238).

Küçük yaşta dinlediği cenk kitaplarından hayalinde bir Hazreti Ali oluşmuş, ona benzemek çocukluk rüyalarını doldurmuştu (DDY/212–213)

Bir hafta kadar önce İhsan Efendi camide şunu anlattı: Hazreti Ali birgün yaşlı bir katırla giderken, karşılaştığı Bedevi, “Allah’ın aslanına böyle bir katırla seyahat yakışır mı?” diye sorunca, şu cevabı vermiş: “Bende bulunmayan sıfatlarla varmışçasına bana hitap edecek kadar mürai, kovalayandan kaçacak kadar korkak, kaçanı kovalayacak kadar nadan olmayan bu hayvanla seyahat etmekten neden utanayım?”.

1.4. Diğer Menkıbeler

Halkımızın arasında genellikle ders vermek, bazen de korkutmak amacıyla zihinlerde oluşmuş mistik öyküler vardır. Bu anlatımların efsane-menkıbe çerçevesinde değerlendirildiğini belirtmiştik. Menkıbeler her zaman din büyüklerini konu almaz. Bazen de, “Bir yaşlı kadın varmış, bir aksakallı, bir derviş...” şeklinde başlayan menkıbeler görülmektedir. Daha Dün Yaşadılar’da böyle bir anlatıma yer verilmiştir.

Bir sarhoş varmış, gece gündüz içermiş. Günün birinde içkiyi çok kaçırmış; annesini, babasını, kardeşlerini öldürmüş. Hapishanelere girmiş çıkmış; yakmadığı can, yıkmadığı ocak kalmamış. Ömrünün sonlarına doğru yağmurlu bir günde düşmüş; eli çamurlanmış.

Kalkıp giderken köşe başında dikilen bir yetimle karşılaşmış. Temizlemek için çamurlu elini yetimin başına sürmüştü. Yetim, kendisini okşadığı inancıyla sevince, Allah da o sarhoşun günahlarını affetmiş (DDY/10–11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEHMED NİYAZI ÖZDEMİR'İN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI

3.1. Dil Ve Anlatım

3.1.1. İşaretleşmeler

Halkımızın, yaşayan dilin dışında kullandığı ifade biçimleri halk biliminin ilgi alanına girer. Buradan hareketle, Mehmed Niyazi'nin romanlarında iki yerde geçen “işaretleşmeler”i kayda değer bulduk. Bunlardan ilki, gizli işaretleşme anlamına gelen “göz kırpma”; diğeri ise başını “evet” anlamında eğmektir.

Niyazi, Avukat Osman'ın göremeyeceği sağ gözünü kırptı.

–Öğleden sonra pazarlık etmiştik ya, ona verelim, yapsın (DD/154).

Hilmi Oflaz, ciddiyetle başını eğerek masadakileri selamladı (DD/228).

–Namazı da odada kılarız. Çok yorgunum.

İhtiyar, başıyla “Evet.” dedi (VK/153).

3.2. Geçiş Dönemi

Türk halk bilimi çalışmalarında dikkatle üzerinde durulan bir mesele olan geçiş dönemi uygulamaları, doğum, sünnet, askerlik, evlenme, hacca gitme ve ölüm adetlerini kapsar. Mehmed Niyazi'nin romanlarında bu dönemlerden hemen hemen tamamıyla ilgili unsurları bulabilmekteyiz.

3.2.1.Doğum

Doğumla ilgili inanış ve uygulamalar oldukça geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamaları, doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası şeklinde sınıflamak mümkündür (Cabur: 2006, 189). Bu tasniften doğum öncesi ve sonrasıyla ilgili iki unsuru, araştırmamıza konu olan eserlerde görmekteyiz.

3.2.1.1.Doğum Öncesi

Doğum öncesi bilhassa, hamile kadınla ilgili sayısız inanç ve uygulama olduğu bilinmektedir. Ancak burada karşımıza çıkan unsur, bir dua niteliğindedir. Deliler Ve Dahiler romanında, eşi doğum yapacak olan Kartal, çocuğun kız veya erkek olmasını değil, “nur topu gibi” olmasını dilemektedir. “Nur topu” benzetmesi folklorik değer taşımaktadır. Halkımızın sıkça başvurduğu bir kalıplaşmış ifadedir.

Erkek olmasını istiyordu. Ama bütün pos bıyıklı köylülerin de böyle istediklerini bildiğinden arzusunu ilkel buluyordu. “Sağlıklı olsun da...” demesine rağmen gönlünden yine de oğla geçiyordu.

.....

İrade dışı olarak gözlerini gökyüzüne çevirdi: “Ey Rabbim, bize “nur topu gibi bir çocuk nasip eyle.” dileğiyle dudakları kıpırdadı.

3.2.1.2. Ad Verme

Çocuğa ada verme, geçiş dönemi adetlerinde önemli bir yere sahiptir. “Çocuğun adını kim koymakta, bu işlem nasıl gerçekleşmektedir?” gibi sorular halk bilimi araştırmaları açısından önemlidir.

Deliler Ve Dahiler’de, torun sahibi olan kadın, torununa ad vermek istemektedir. Ancak farklı bir ad düşünen hemşireyi de kıramamaktadır. Böylelikle çocuğa iki isim verilmiştir.

–Bir oğlan torunum oldu. Ben adı İbrahim olsun istedim; hemşire hanım da “Bilgehan’ı unutmayalım.” dedi. Adını biz İbrahim Bilgehan koyduk (DD/339).

3.2.2. Askere Uğurlama

Milli kültürümüzün övünçle sözünü ettiğimiz bir özelliği var ki bu, “ordu millet” oluşumuzdur. İslamiyet’ten önceki dönemde, profesyonel bir ordumuz bulunmuyordu, bütün millet aynı anda asker olarak savaşa katılmaktaydı. Bağımsızlığı, bu uğurda ölmeyi kutsal sayan milletimiz, eskiden beri ordusuna sahip çıkmaktadır. İslamiyet’in kabulüyle, kutsal sayılan askerlik mesleğine dini bir ruh verilmiştir. Halkımıza göre askerlik “peygamber ocağı”dır. Buradaki “peygamber” kelimesinin taşıdığı İslami anlayışı, Türk folklorunun en önemli öğelerinden “ocak” kelimesiyle birleştirmiş bir millet olmamız, kayda değer bir noktadır.

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz bazı özellikler sebebiyle halkımız, evladını: “Dua, davul zurna, ziyafet, helalleşme...” gibi törensel bir suretle uğurlamaktadır. Mehmed Niyazi’nin romanlarında birkaç yerde asker uğurlama tasvir edilmektedir. Bu uğurlamalar, ahalinin yoğun katılımıyla, hüznün hâkim olduğu, duaların ve sallanan ellerin aynı karede yer aldığı törenler şeklindedir. Asker uğurlamalarını Mehmed Niyazi, ayrıntılı tasvir etmiştir. Çünkü gidenler, birer evlat, baba, dost ve umuttu; daha da önemlisi bu gidenler milyonlarca şehidin safında yer almaları adeta kesin olan kınalı kuzulardı.

Asker ocağında ana, baba, hısım akraba olmadığından bakışlar sadece arkadaşın üzerinde yoğunlaşır, duygular ve ruhlar barışıksa, hepsinin yerini alırdı. Zeliha Teyze, onları uğurlarken nasıl da içli bir sesle: “Birbirinizden ayrılmayın!” diye bağırıyordu (YY/13).

Mehmed, annesinin diktiği torbayı eline aldı. “Yaşamak ne zormuş oğlum.” diyerek Ayşe, gözyaşlarıyla boynuna sarıldı. Mehmed yaşlı gözlerle ayrılmak istemiyordu; çünkü annesi o halini unutamazdı. Gözyaşlarını tutan zarı sanki tığ gibi delecek, sel gibi boşanacaktı.

Topal Ali yürümekte güçlük çekiyordu. Mehmet dönemeçte geri döndü; yola çıkan annesi arkalarından bakıyor, başörtüsünün ucuyla gözlerini kuruluyordu.

Hüseyin’in evine yaklaştıklarında köprüde bir grup kadın ve erkek dikiliyordu. Naciye ayrılıp eve girdi. Topal Ali sendeler gibi oldu; kendisini güçlükle toparlayabildi. İri bir yaş damlası

yüzünden aşağı doğru yuvarlandı. Yorulmuş bahanesiyle durdu: “Rabbim sabır ver.” diye sessizce dua etti. Tekrar yürümeye başladılar.

Yaklaştıklarında duymayacakları şekilde Mehmet’i uyardı:

–Büyüklerin ellerinden öp, hepsiyle vedalaş.

Mehmet, babasının dediğini yaptı. Gözü yaşlı kadınlar, erkekler çarşıya doğru yürüdüler. Birkaç adım uzaklaşmadan, Hasan’ın annesinin yüreklere işleyen sesi yükseldi:

–Hasan’ım mektup yaz.

Hasan geriye baktı. Annesi tekrar ediyordu:

–Mektup yaz!

Derin bir iç çekişle Hasan başını öne eğdi. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu; ağır ağır yürüyorlardı.

Şubenin önü kalabalıktı. Geniş bir daire çizerek dikilen askerler teslim olacaklardan başkasını yakıştıramıyorlardı. Elindeki evraklara bakıp delikanlıları sıraya düzen başçavuş daireyi daraltmaya çalışan kalabalığa arada bir bağıırıyordu:

–Yaklaşmayın.

Bazılarının anası da gelmişti. Çarşafı, atkılı, şalvarlı kadınların iki gözü iki çeşme idi. Mehmet, babasıyla göz göze geldi; ikisi de o anda, güneşli bir günde uğurladıkları Süleyman’ı hatırladılar. Topal Ali sigara çıkarmak bahanesiyle elini cebine atar gibi yaparak, Mehmed’i görmeyecek şekilde kalabalığın arasına kaydı. Mehmet, yanındakilere sezdirmeden gözlerini kuruladı.

Merdivenden inen şube reisine başçavuş selam verdi.

–Hepsi tamam kumandanım.

Evrakları, dikilenleri kontrol ettikten sonra şube reisi kalabalığa döndü:

–Yolu açın! –Askerlere- Arabalara kimseyi yaklaşmayın. - Yanındaki ere- At arabalarını çağır.

Biraz sonra arabalar geldiler. Dolan her arabaya iki de jandarma biniyordu. İyi hesaplanmıştı; sadece bir araba tamamen dolmamıştı. Hareket eden arabalar önlerinden geçerken Hüseyin bağırdı:

–Birbirinizden ayrılmayın!

Kalabalık da arkalarından yürüyordu. Arabalar hızlanınca kalabalık da koşmaya başladı. Topal Ali yetişemiyordu. Hüseyin koşmak istiyor; fakat Topal Ali’yi bırakmaya gönü razi olmuyordu. Topal Ali:

–*Sen koş Hüseyin Ağa, dedi; ama gayreti de elden bırakmıyordu.*

Gözü yaşlı kadınlar, kızlar camlardan, avlulardan bakıyorlardı. Askerlik çağına gelmek üzere olan delikanlılar, çocuklar: “Güle güle ! Güle güle!” diye bağıyor, kimisi de arkalarına takılıyordu.

Aşağı kasabanın aksakallı İdris Dede’si göründü. Kenara çekilip, ellerini açtı. Gözyaşları sakallarından yuvarlanırken gönülden dua ediyorlardı:

–*Ya ilahe’l –Alemin! Ümmet-i Muhammed’in yardımcısı ol! Koç yiğitlerimi analarına, babalarına kavuştur. Yaban ellerde bırakma (YD/48–50)!*

Taksim ve Metris kışlalarında temel eğitimini bitirenler Çanakkale’ye uğurlanırken merasim yapılıyordu. Kadın-erkek, genç-ihthiyar İstanbul halkının büyücek bir kısmı Beşiktaş’a akmişti. Mehter “Kur’an’da zafer vaat ediyor Hazreti Yezdan” marşını çalıyor, ahali de eşlik ediyordu. Muin-i Zafer, Hamidiye, Sultanhisar gibi savaş gemileri Beşiktaş önlerinde demir atmışlardı. Ordunun nakliye gemileri olmadığından askerler gözyaşları arasında, el ve mendil sallamalarıyla Şirket-i Hayriye vapurlarına bindiriliyorlardı.

.....

– *Evlatlarım, asker elbiseleri de ne güzel yakışmış. Allah sizleri ana-babalarınıza, milletimize, ümmetimize bağışlasın (ÇM/90–91).*

3.2.3. Evlenme

Milletimizin övünçle ifade edebileceğimiz değerlerinden biri ailedir. “Ev”lenme, kelimesinin kendisi bile başlı başına bir kültürü barındırır. Toplumumuzda, insanların yalnız bırakılmadığı iki önemli andan, sevinçli olanı evlenme törenidir. Evlilik, binlerce yıllık birikimimizde yerini koruyan en güçlü kültür değerlerimizdendir. İslamiyet’in de evliliği teşvik ettiğini göz önünde bulunduran halkımız, bu kavrama büyük önem vermiştir.

Evlilikle ilgili folklorik ögeler, evlenme öncesinden evlilik anına ve güvey adetlerine kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkıyor. Mehmed Niyazi'nin romanlarında “nikâh”la ilgili birkaç tasvir vardır. Bunlardan ilkinde “imam nikâhı” kıyılmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, nikâhı kıyacak olan imamın, resmi nikâhın olup olmadığını sormasıdır. Yani imam, resmi nikâha önem vermektedir.

Caminin imamı komşularıydı; Hafize zilini çaldı. Kapıyı imamın hanımı çaldı, sanki duası kabul olmuştu; çünkü hanımına daha rahat söyleyebilirdi.

–İmam Efendiyi, uygun bulacağı iki şahitle beraber akşam yemeğine davet ediyorum. Sonra da bizim oğlanın nikâhını kıyarlar. İnşallah bir başka işi yoktur.

–Herhalde yoktur Hafize Hanım; söylerim efendim.

Akşam imam iki şahitle eve gelince, Kartal olumsuz bir tepki göstermedi. Meral sevincinden uçuyordu; nerdeyse koşup, kaynanasının boynuna sarılacaktı.

Yemek yendikten sonra, nikâhı kıymadan önce imam sordu:

–Resmi nikâhları var mı?

Hafize'nin başından aşağı kaynar sular döküldü:

–Yok, İmam Efendi; fakat yarı muamelelerine başlayacağız.

–Ben resmi nikâhı olmayanların, dini nikâhlarını kıymam; ama size güveniyor, ihmal etmeyeceğinize inanıyor ve nikâhlarını kıyıyorum (DD/331–332).

Yemen Ah Yemen romanında “görücü usulüyle” evlenen bir roman kahramanından söz edilmektedir.

Görücü usulüyle evlenen Necati Bey, Yemen'de mutlu bir hayat sürüyordu (YY/18).

3.2.4. Hacca Gitme Törenleri

3.2.4.1. Hacı Uğurlama

İslamiyet'in yalnızca bir din değil, yaşayışımızda derin izler oluşturan bir olgu olduğunu görmekteyiz. Bu tespitten hareketle, dini ve kültürel kimliğimiz iç içe geçmiştir. Hac, İslam'ın beş şartından biridir ver imkânı olan her Müslüman'a farzdır. Müslümanlar için bu ibadet, kutsal topraklara özlemin kavuşmaya döndüğü anı ifade eder. Hacca gidenlere imrenerek bakılır. Onların duasının kabul olacağı düşünülür. İşte bütün duyguların, saygının, duanın ve geleneğin bulunduğu anlar, “hacı uğurlama” töreninde yaşanır.

Perşembe sabahı yazıhane kalabalıktı; giren çıkan belli değildi. Önünde bayraklarla, flamalarla süslenmiş on dört otobüs, iki kamyon dizilmişti. Beşinci otobüsün en arkasında Vasfioğlu Ahmet oturmuş, bisküvi tenekesini yanına koymuştu. Çoluk çocuğu, hısım akrabasıyla evinde helalleşmişti; kalabalıktaki telaşeden sıkılıyordu. Ondan pek beklenmeyen sessiz, sakim bakışlarla çevresinde olup bitenleri seyrediyordu. Annesini, babasını veya bir yakınını uğurlayanlar yazıhaneye girip çıkıyor, otobüslere binip iniyor, kucaklaşıyor, el öpüyor, vedalaşıyorlardı. Vasfioğlu Ahmet sıkıldı; yerinden kalktı; yazıhaneye geldi.

–Hacı sürün şu arabaları; bu milletin zırlıtısına kafa mı dayanır; ölmeye mi gidiyoruz, ibadete mi?

Hacı Ziya, karşısındakine bir şeyler anlatmaya çalıştığından Vasfioğlu Ahmet'in sözlerini duymazlıktan geldi; yanında oturan İhsan Efendi ise yürek ısıtan bakışlarını ona çevirdi.

–Sabır Hacı, hayırda sabır ibadetten sayılır.

Telefon hiç durmuyordu; pasaportların, dövizlerin sahiplerine teslimiyle uğraşan Kenan'ın sık sık kulağına çarpan amcası Hacı Ziya'nın sesi bir ara dikkatini çekti.

–Deli nerdesin?

–...

–İstanbul'da alacaklarının peşinde mi?

–...

–Almadan sakın gelme; bizlere hakkını helal et; kismetse gelince görüşürüz.

–...

–Benim hakkım varsa, ananın ak sütü gibi helal olsun.

Hacı Ziya, “Hacıoğlu Hacı Ziya Hac Kafilesi” yazılı flamanın asılı olduğu binek arabasının direksiyonuna geçti. Kalabalığı yaran Abdurrahim diğer kapısını açıp başını uzattı.

–Hacı, rüyamda aksakallı bir ihtiyar, başımdaki ağırlığın katışıksız zenzem içersem, geçeceğini söyledi; bana katışıksız zenzem getir.

Hacı Ziya ona döndü.

–Hiç merak etme; sana bir testi katışıksız zenzem getireceğim.

Yolcu edenlerin bazıları da otobüslere doluştular; aralarında pek çok imam ve müezzin vardı; korna sesleriyle kalkan arabalardan tekbirler dalga dalga göğe yükselirken sanki Akyazı'yı manevi bir iklim sarıyordu. Hacı Ziya'nın binek arabasını arabalar takip ediyordu. Tevfik Amca, Hacı Ziya'nın yanında yerini almıştı; gözleri dolu doluydu; arada bir

kurulamak ihtiyacını hissediyordu. İradesini alabildiğine zorlamasa, yaşları sel gibi boşanacaktı. Birinci otobüsün ilk numarasında İhsan Efendi oturuyordu; her zamanki gibi görünüşü vakurdu; cenneti aksettirircesine bakan derin ve sakin gözleri sanki karşısındakine devamlı iman telkin ederdi. Hac yolculuğunda onun çevresinde bulunmak, sohbetlerinden yararlanmak her Akyazılı'nın rüyasıydı.

Ömercikler mahallesine saptılar; değirmenlerin yanında dolaşarak Tatar Mahallesi'ne çıkarken korna sesleri, tekbirler yaprakları dökülmüş ağaçların bulunduğu bahçeleri, sokakları inletiyordu. Mudurnu Caddesi'nden yukarıya devam edip, hastanenin önünden geri gördüler; camlardan kadınlar, çocuklar el sallıyorlardı. Yazıhanenin önünde durmadılar; aralıksız kornalar çalınıyor, tekbirler getiriliyor, değişik yerlerde birikmiş kalabalıklar onlarla vedalaşan hareketler yapıyorlardı. Yatağından çıkamayan Deli Fazlı eşine sezdirmeden gözlerini kurulurken, ona yumruk atanı hayalinde eline geçirmiş, yoğuruyordu.

Adapazarı Caddesi'nden yola koyulunca uğurlamak için kervanın peşine daha pek çok araba takılmıştı. Hacı Ziya'nın evi de bu caddenin üzerindeydi; hısım, akrabaları, konu komşuları evin balkonunda toplanmışlardı; kimisi başörtüsünün uçlarıyla gözlerini siliyor, kimisi el sallıyordu. Arkadan gelen arabalarda Diplomat Sadi ve Akyazı'nın diğer politikacıları da bulunuyordu. Böyle bir günde görünmeleri onlara puan kazandırırdı. Kenan'ın arabasında, dönüşte Tevfik Amca'nın bineceği bir kişilik boş yer vardı (DDY/138-140).

3.2.4.2.Hacı Karşılama

Hacca gidenleri uğurlarken gösterilen sevgi ve ilgi, karşılama töreninde coşkuya dönüşmektedir.

Sınırdan girdilerinde Hacı Ziya telefon ederek hangi gün hangi saatte Bolu Dağı'nda olacakları bildirdi. Yazıhaneye gelip gidenlerin haddi hesabı yoktu; dönüş zamanını öğrenmek isteyenler annesini, babasını, bir yakınını karşılamanın telaşı içindeydiler. Akyazı halkının tümü yıllardır Hacı Ziya'nın hac kafilesinin dönüşünde bir şenlik yaşandığını biliyordu. Ama Deli Fazlı'nın bu yılki durumu çok farklıydı; Hacı Ziya'yı uğurlamamanın ezikliğini duyuyor, acısını çıkarmanın tutkusuyla yerinde duramıyordu. Bu kış mevsiminde, damarlarında bir sıcaklık dolaşüyor, zaman zaman kanı tutuşacakmış gibi oluyordu. Körüklü, siyah çizmelerini boyatmış; külot pantolon, beyaz gömlek siyah ceket giymiş; damalı bir

kravat takmış; beyaz Meksika fötrünü başına geçirmiş, bıyıklarını yine mızrak gibi dikmişti. Kendine göre güzel giyinince, bıyıklarını mızrak gibi dikince, bütün heybetinin ortaya çıktığını hisseder, ufuklara sığmayacağını sanırdı. Beş araba kiralamış, hepsini bayraklarla süslemişti. En öndekine kendisi bindi; ötekilerine fakirleri bindirdi. Tekbir getirmede düzeni sağlamaları için her arabaya bir hafız almayı da ihmal etmedi. Sürücülere talimat verdi; sağ elini camdan çıkardı mı, tekbirler duracak, kornalar başlayacaktı. Silahının sesi duyuldu mu kornalar da duracak; bir süre eli dışarıda bekleyip tekrar ateş edecekti; ama bu kere bir defa etmeyecekti; peş peşe attığı mermiler sona erdi mi, tekrar kornalar ortalığı velveleye verecekti. Daha sonra yine tekbirler göğe yükselecekti. “Hacı’yı yetim gibi Akyazı’ya sokmayacağız.” diyordu. Beş arabayı, üstünde boynuzlu bir koç bulunan pikap takip ediyordu. Oğlu Aydın da koçu boynuzlarından tutuyordu.

Başka taksiler, minibüsler de bayraklarla donatılmıştı. Ankara asfaltının yolunu tuttular. İçindeki sevincin yansımasıyla yüzü aydınlanan Deli Fazlı’nın arabası en öndeydi; onun önüne geçmek kimin haddine idi; hiçbir şey yapamazsa, lastiklerini delik deşik ederdi. Tabancasını belinden sıyırdı; kolunu camdan çıkardığında kornalar başladı; tetiği çekince kornalar sustu; üç mermi daha sıkıp tabancasını içeriye çekince, kornalar şiddetlendi; ağız kulaklarına varırken: “Aferin bizim uşaklara.” dedi.

Geçtikleri köylerin, Hendek’in, Düzce’nin halkı Akyazılıların Hacı Ziya’nın hac kafilesini karşılayışlarını yıllardan beri biliyorlardı; ama böyle canlısına hiç şahit olmamışlardı. Bakacak Bayırı’nın tepesine çıktılar; arabaları geri çevirdiler; Deli Fazlı’nunki yine en öndeydi. Kırmızı kurdeleyle süslenmiş koçu pikaptan indirdiler; kurban edilirken tekbir getirmek için hafızlar başına toplandı. Oğluna: “Hacı’nın arabası görünür görünmez silah atacağım; koç ürker, sıkı tut!” diye tembih etti.

Güneşli bir kış günüydü; kehribar sarısı aydınlık gök kubbeyi doldurmuş, gelinlik giymiş gibi çamlar karla süslenmişti. Deli Fazlı için beklemek zor şeydi; fakat başka ne yapabiliirdi? Ökçelerini vurup devamlı asfaltın kenarında gidip geliyor, sigarayı sigaraya ekliyor, ardı ardına sıralanmış, ışıldayan beyaz tepelerde gözlerini gezdiriyordu. Öğleden bir saat kadar sonra, ileriki dönemekten Hacı Ziya’nın binek arabası çıktı; banttaki tekbir arabanın üzerindeki hoparlörden vadilerde yankılanıyordu; hemen onu bayraklarla, kimin kafilesi olduğunu belirten dövizlerle donatılmış otobüsler takip ediyordu. Heyecanlanan Deli Fazlı, oğluna bağırdı:

–Koçu tut!

Ve tetiğe asıldı. Meğer Deli Fazlı'yı bekleyen gençler de varmış. Bolu Dağı, manevra alanına döndü. Yavaşlayan Hacı Ziya, gelip Deli Fazlı'nın önünde durdu; arabadan inerken silah sesleri, taksilerin, minibüslerin kornaları dağı taşı inletiyordu. Bu anda tekbir sesleri yükselmeye başlayınca, her şey sustu. Kurban kesilirken Deli Fazlı, Hacı Ziya'yı kucakladı. O kaba saba, haydut tipli insanın yüzündeki duygu, azıcık hassasiyeti olanın yularca hafızasından silinmezdi. Sanki küçük bir mahşer yaşıyor, herkes annesini, babasını, yakınını arıyor, buluyor, elini öpüp boynuna sarılıyordu. Onlar hasret giderirlerken Kenan ile Tevfik Amca arabaya binip Akyazı'nın yolunu tuttular. Hacıların buraya gelemeyen yakınları vardı; onlar da yazıhanede karşılamak isterlerdi.

Arabalar yola koyuldu; neşenin her çeşidini yüzünde görmek mümkün olan Deli Fazlı yine en öndeydi; tabancasının namlusu camdan göründü mü kornalar susuyordu. Deli Fazlı'yı gençler de yalnız bırakmıyorlardı. Arkadan kornalar başlıyor, onları da tekbirler takip ediyordu.

Akyazı'ya korna, silah sesleri ve tekbirlerle girdiler. Hacı Ziya, bakışlarını evinin balkonuna kaydırды; yine doluydu; kimisi yaşlarını kuruyor, kimisi el sallıyordu. Her zamanki gibi Ömercikler Mahallesi'ne saptılar. Camlar açılıyor, kocakarılar, genç kızlar nemli gözlerle bu dönüş şenliğini yakından izliyorlardı. Çarşının yukarısına çıktılar; hastanenin önünden geri dönüp yazıhanenin önüne geldiler. Kalabalığın arasında Tevfik Amca: “Rabbim, yine bugünleri gördüm, şükürler olsun.” diyerek gözyaşı dökerken, taksi durağını tıklım tıklım dolduran halkın içinden Abdurrahim bağıırıyordu:

–Hacı, zezemim nerede?

Yüzünden o iç okşayan gülümseme hiç eksik olmayan Hacı Ziya, Abdurrahim'in de karşılayanların arasında bulunacağını, siparişini isteyeceğini tahmin ettiğinden, ona getirdiği zezem dolu testi, koltuğunun arkasına yerleştirmişti. Geriye dönüp testi aldı ve Abdurrahim'e uzattı.

–Al sana katışıksız zezem; hepsi senin, doya doya iç; inşallah şifa bulursun (DDY/144–147).

3.2.5. Ölüm Ve Sonrası İle İlgili Uygulamalar

Mehmed Niyazi'nin romanlarında savaş, önemli bir yer tutar. Bunun sonucu olarak da ölüm teması romanlarda sık sık işlenmiştir. Mehmed Niyazi, kahramanların hayatını anlatırken kullandığı ayrıntılı tasvirleri, ölümlerde de yapmıştır. Ölümle ilgili törenler; ölünün yıkanmasından defnine, yas törenlerinden vasiyete kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır.

3.2.5.1. Defin

Definle ilgili tespit ettiğimiz uygulamalar, genellikle dini törenler biçimindedir. Ölüyü yıkama, cenaze namazı ve defin işlemi dini kuralların çerçevesinde gerçekleşmiştir. Yemen Ah Yemen romanında, bir şehidin defni şu şekildedir:

–Çağırdıkları imam kısam zamanda Mustafa'yı yıkadı; birkaç subayla on kadar asker namazını kılıp, hükûmet konağının arkasındaki mezarlığa defnettiler. Gözünden yaş ekilmeyen Adil, herkes gittikten sonra bir süre daha orada kaldı; mezarın başına siyah bir taş yerleştirdi (YY/12).

Varolmak Kavgası romanında, mesleği imamlık olan Murad, vefat etmiştir. Kendi gayretleriyle dini tanıyan köylüler, defin işlemini hep birlikte yapmaktadır. Bu bölümde, yine bir defin kaidesi sayılan “talkın vermek” karşımıza çıkmaktadır.

Çiseli, sıkıntılı bir günde Murad'ı mezara koydular. Talkınını sürmeli verdi. Toprakla örtülürken İhtiyar'ı garip titreme aldı; kuşkulu gözleri kalabalığı aradı; bir şeyler söylemek istedi; ama söyleyemedi (VK/248).

Yemen Ah Yemen romanında, Yemen topraklarında mücadele eden askerlerimizden Yüzbaşı Mihrali Bey'in vefatı işlenmiştir. Mihrali Bey, cephede değil, kolera sebebiyle yaşamını yitirmiştir. Dolayısıyla bir şehit gibi üniformasıyla ve yıkanmadan defnedilmesi söz konusu değildir. Defin öncesi askerler “yıkama” için kazanla su ısıtmışlardır. Naaş yıkama, dini bir vecibedir. Naaş yıkamada kullanılacak suyun “ılık” olmasına dikkat edilmiştir. Suyun ılık olmasında, “ölüye saygı” amacı vardır. Bir ağaç kesilerek tahta hazırlanmış ve bu tahtalar naaşın üzerine yerleştirilmiştir. Bu olay yine geleneklerimizin bir ürünüdür. Dini yönden

ölünün üzerine tahta konmasının hiçbir yeri yoktur. Defin esnasında müftü, bir konuşma yaparak; ölenin faziletlerini, kalanların acılarını ortaya koymuştur. Bu şekildeki törensel tavırların tamamı, eski Türk inancıyla ilgilidir. Bunlar, “yuğ törenleri” ve “sagu”ları hatırlatan hususlardır.

Doğuda yükselen alevden dolgun bir güneşin yolda olduğu belliydi. Biraz sonra Müşir Ahmed Fevzi Paşa, Ferik Yusuf Paşa, Muhyiddin Paşa ve diğer üst rütbeli subaylarla, Alay Müftüsü geldi. Arkalarında bulunan bir grup askerin ellerinde kazma, kürek, balta vardı. Bir mülazım nezaretinde altı asker Mihrali Bey'in naaşını çarşafa özenle sarıp, kaldırdılar; aşağıdaki düzlüğe indirdiler. Ateş yaktılar; mutfaktan aldıkları büyükçe bir kazanı su doldurup, ateşin çevresine yerleştirdikleri dört taşın üzerine koydular. Ilıklaşan su ile Müftü Efendi iki askerin yardımıyla onu yıkarken, dört er ruhunu teslim ettiği çamın dibinde mezarını kazdı, diğerleri devrilen bir ağacı yararak kısa tahtalar yaptılar.

Müftü Efendi yıkadığı Mihrali Bey'i tekrar özenle çarşafa sardı. Askerler omuzlarından ve bacaklarından tutarak mezarın yanına getirdiler. Derede abdest alan paşalar, üst rütbeli subaylar geldiler. Müftü Efendi, sırtı kibleye gelecek şekilde Mihrali Bey'in naaşının yanına dikildi; nasıl bir değer kaybettiğimiz, yüzünden belli oluyordu. Hüzün dolu bir sesle önünde saf halinde dikilenlere konuşmaya başladı:

–Milletçe, ümmetçe çok çetin günler geçiriyoruz. Böyle dönemlerde kahraman, aynı zamanda vatan ve millet sevgisiyle yoğrulmuş Mihrali Bey gibi insanlara çok fazla ihtiyaç duyulur. Tiflis'in Borcali Sancağı'nın Darvas Köyü'nde başlayan hayatı nice maceralardan geçerek şu çam ağacının dibinde noktalandı. Acımız büyük; ama Rabbimizden gelene söyleyecek sözümüz yok; başımızın üstünde yeri var. Mücahit kardeşimizi nasıl bilirsiniz?

Hançerelerden çıkan toplu ses göğe yükseldi:

–İyi biliriz.

–Ahirette de aynı şahadette bulunur musunuz?

–Bulunuruz.

–Hakkınızı helal ettiniz mi?

–Helal olsun.

Müftü Efendi kibleye döndü; arkasındaki cemaatin düzenli saf olmasını bekledi. Topuk sesleri dinince:

–Er kişi niyetine, dedi.

–.....

–Allahüekber.

Namazdan sonra Mihrali Bey'in naaşını mezara indirirlerken, Müftü Efendi Kur'an okumaya başladı. Tahtalar yerleştirildi; küreklerle üzerine toprak atıldığı sırada Müftü Efendi'nin iç okşayan sesi Mihrali Bey'in acısını duyanlar için tek teselli kaynağı idi (YY/64–65).

Cenaze namazını kılmak için dışarıya çıktılar ve musalla taşının önünde saf oldular. İlk sırada bulunan Müşir Deli Fuad Paşa'nın sağında Enver Bey, solunda Eşref Bey ter almıştı. Said Nursi kalabalığa döndü:

–Dövüşe dövüşe buraya geldik; çok şehit verdik. Allah hepsine rahmet eylesin. Mücahit, fedakâr kardeşlerimizi gördükçe, milletimin İslam'a ve insanlığa daha çok hizmet edeceğine inanıyor, acılarıma teselli buluyorum. Reşit, hem bir kahraman, hem bir çelebi, hem de istikbal vaat eden gençti. O yalnız aziz müşirimizin değil, milletimizin çocuğuydu. Cenab-ı Allah onu şehitlik mertebesine yükseltti. Silah arkadaşınızı nasıl bilirsiniz?

Göğе aynı anda, pek çok hançereden çıkan bir ses yükseldi:

–İyi biliriz.

–Ahirette de şehadette bulunur musunuz?

–Bulunuruz.

–Hakkınızı helal atınız mı?

–Helal olsun.

Said Nursi bakışlarını gökyüzüne doğru hafifçe kaydırđı, ellerini açtı. Dudakları sessizce kıpırdadıktan sonra kibleye yöneldi:

–Er kişi niyetine.

–.....

–Allahüekber.

Namazdan sonra Reşid'in taburunu Said Nursi'nin öğrencileri bütün şehri inleten tekbir sesleriyle omuzlarına aldılar. Ardından kalabalık yürüyordu; çoğunun gözleri nemliydi. Müşir Deli Fuad paşa her baktığı yerde Reşid'inden bir hatıra görüyor, duygularında fırtınalar kopuyor; ama metin görünmeye çalışıyordu.

Mezara indirecekleri sırada Müşir Deli Fuad Paşa ellerini açtı:

–Ey rabbim, en büyük emelim şehit olmaktı. Bu kadar muharebelere girip çıktım; bana nasip olmadı. Reşid'ime nasip oldu. Binlerce şükrediyorum.

Tabutu usulca mezara indirdiler. Müşir Deli Fuad paşa, oğlunu son bir kez görmek arzusuyla yüzünü açtı. Alnından giren kurşun, sağ kulağının arkasında kocaman bir delik

açarak çıkmıştı. Müşir Deli Fuad Paşa sendeledi; Enver ve Eşref Bey'ler mezardan çıkması için yardımcı oldular (YD/150–151).

Üç askerle, on bir mücahit şehit olmuştu. Onlar için büyük bir mezar kazdılar. Bir kısmı kırbalardaki sularla abdest aldı; bir kısmı toprakla teyemmüm etti. Şeyh Ali Dostan, cenaze namazını kıldırdı. Anadolu'nun değişik yerlerinden olan üç askerle, İslam birliğinin lüzumuna inanmış, on bir mücahidi koyun koyuna yerleştirip, üzerlerine ölü toprağı yığdılar (YY/419).

Her ne kadar Müşir Deli Fuad Paşa, "Bu evlatları vatan için yetiştirdim diyorsa da baba yüreği nasıl parça parça olmazdı. Eşref Bey, Reşit'e güzel bir mezar yeri bularak Müşir Deli Fuad Paşa'yı teselli etmek istiyordu.

Yanıdakilerle Eşref Bey, Selimiye'nin arkasındaki şehzadelere ayrılmış mezarlığa girdi. Müsait bir yer buldu ve "Bismillah" diyerek ilk kazmayı vurdu. İlk vuruştan sonra Zenci Musa elinden kazmayı aldı; eşmeye başladı. Bazen Halit, Hayrettin, bazen bir başkası eştiği toprağı atıyordu (YD/146).

Çanakkale Mahşeri'nde, cepheden gelen şehitler yürek dağlamaktadır. Bu şehitlerin cenazesi de acıyla doludur.

Yüz on dört şehidin Çanakkale'nin Değirmenlik mezarlığında yerleri hazırlanmıştı.

.....

Cumadan sonra cenaze namazı kılındı. Tabutlar tekbirlerle omuzlara alındı; binlerce asker, kalabalık bir halk topluluğu çağılısız bir ırmak gibi mezarlığa doğru akıyordu. Pencereden bakan kocakarılar, genç kızlar gözlerini siliyorlardı.

.....

Tabutlar omuzlardan indirildi; mezarlara koyuldu; üstleri toprakla örtülürken Vanlı Molla Kazım davudi sesiyle Kur'an okumaya başladı (ÇM/77).

Mehmed Niyazi'nin, halk kültürümüzle ilgili unsurlara sıkça yer verdiği romanı Daha Dün Yaşadılar, iki farklı ölümün işlendiği sahnelere yer verir. Bu ölümler, toplumca sevilen kimselerin geniş katılımlı cenaze törenleridir. Definden dini törene, kültürün getirdiği uygulamalara kadar geniş bir içerik, bu törenlerde özümüze çarpmaktadır. İlk ele alacağımız ölüm töreni, sevilen ve kendi halinde bir kahraman olan Azmi'nin ölüm törenidir. Burada dikkatimizi çeken husus, cenazenin imkân olmasına rağmen akşam defnedilmemesidir. Defin

için ertesi gün öğle namazı beklenmiştir. Cenazeden sonra, cenaze evindekilerin acısını azaltmak için, şehrin en ileri gelen kişisi Hacı Ziya söz alıp, teselli edici bir konuşma yapmaktadır.

Cenazeyi öğle namazının ardından kalabalık bir cemaatle defnettiler. Akşam Azmi'nin evinde Kur'an okundu; duadan sonra herkes gitti; bir tek Hacı Ziya kaldı. Bir şeyler söylemenin gereğini hissettiğinden bütün ev halkını bulunduğu odaya çağırdı.

–Hepimiz faniyiz; sıramız geldi mi gideceğiz. Azmi'nin sırası geldi ve gitti. Aslında bu ölüm değildir; ebedi hayata intikaldir; fakat biz buna da ölüm diyoruz. Onun hatırasını yaşattığımız sürece o ölmemiştir; bizimle yaşıyor. Ama onu unutursak veya onaylayamayacağı işler yaparsak, Azmi işte o zaman ölmüştür (DDY/266).

Daha Dün Yaşadılar'da, sayfalar süren bir ölüm tasviri yer almaktadır. Şehrin en sevilen şahsı Hacı Ziya'nın ölümü herkesi şok etmiştir...

Sabah namazıyla Akyazı'ya bir bomba düştü; sarsıntısı kısa sürede geçecek bir bomba değildi. Camiden çıkanlar üzgün bir halde Hacı Ziya'nın evine doğru yürüyorlardı. Biraz sonra minarelerde salalar başladı. Yaşlı genç, kadın erkek evinin önünde bahçede toplanıyorlardı; kimisinin gözü yaşlıydı; kimisinin dudakları devamlı kıpırdıyordu.

Oda insanları almadığı için Hacı Ziya'yu salona çıkardılar; gerekli her şeyi yaptığına inanan, mutlu bir ifadenin kapladığı yüzü hafif sararmıştı. Hiçbir zaman yüz çizgilerinin bu kadar munis, böyle ahenkli bir güzellik içinde birleştiği görülmemişti. O sanki ölmemiş, meçhullerdeki ufuklar boyu sevgiyi yaşamak için seyahate çıkmıştı. Üzerine beyaz bir çarşaf örttüler. Yıllar önce beraber çalıştığı Vefa geldi; kan çanağına dönmüş gözlerle ona yaklaştı; açtığı yüzünde her zamanki gülümsemesi donup kalmıştı; yaşları ip gibi sarkarken acısını dile getirdi:

–Bunun nasıl bir insan olduğunu bilmiyor muydun Rabbim; nasıl kıydın?

Dışarıya çıkarılan Vefa, rahat rahat gözyaşı dökmek, yüreğindeki yangını boşaltmak için evin arkasına giderken, Deli Fazlı bahçe kapısından girdi; korkunç, ürkütücü, uyurgezer durumdaydı. Salona adımını atarken sanki çılgınlaşmıştı.

–Hacı! Bizi kimlere bıraktın Hacı?

Sağdan soldan uyarıyorlardı; ama Deli Fazlı'nın duyacak durumu yoktu; bütün duyu organları bu fani âleme kapanmış meçhule karışan Hacı Ziya'sını arıyordu. Salondakilerin

ayağa kaldırdığı Deli Fazlı, kendisini çılgın bir sessizliğin içinde buldu; hiçbir çöl münzevisi; hiçbir keşiş onun kadar yalnızlaşmamıştı. Islak, donuk gözlerini çevresinde gezdiriyordu. Nereye bakıyorsa, Hacı Ziya'sını görüyordu; görüntüleri etrafını çepeçevre kuşatıyor, onu herkesten koparıyordu... Müftü Efendi, Kaymakam Bey, Akyazı'nın ileri gelenleri Deli Fazlı'yı uzaklaştırdılar.

Akyazı ve köylerinin camilerinde salalar yükseliyor, Hacı Ziya'nın evi, bahçesi kalabalıklaşıyordu. Acının her türlüünü kızarmış, yaşlı gözlerde görmek mümkündü; akraba, hısım olarak kimin yakın, kimin uzak olduğu belli değildi; hiç kimse bir başkasını teselli etmek gücünü kendinde bulamıyordu.

İhsan Efendi, Hacı Ziya'yı yıkadı, kefenledi. Sakarya'nın milletvekilleri, valisi, bürokratları, uzak ve yakında bulunan dostları geldiler. Köylüler ilçeye akın ettiler; Akyazı Akyazı olalı böyle bir kalabalık görmemişti. Bütün dükkanlar kapanmıştı; sadece aşçılar, kahveler açtı; o gün yemek içmek parasızdı.

Öğle namazından biraz önce Süleyman Paşa Camii'nin musalla taşına getirdiler. Ömürlerinde camiye hiç yaklaşmayan ayyaşlar, esrarkeşler bile abdest alıp namazını kıldılar. Hacı Ziya'nın tabutu eller üzerindeydi; insan seli mezarlığa akıyordu. Hüseyin Bayırlı'nın sinema ve kahvesinin önünden geçtikleri sırada ocağı maşayla karıştıran Cevat, nemli gözlerle dostu Hacı Ziya'yı uğurlarken söyleniyordu:

–Gidemezsin, burayı kimseye bırakamazsın! Senin insanlığından ne çıkar! Sür cezveyi! Sür! Diplomat Sadi'den Necati'ye kadar değişik partilerden bütün politikacılar hem üzgün, hem de düşünceliydiler. Aşağı yukarı aynı şeyler zihinlerini meşgul ediyordu; bundan sonra birbirlerine girerlerse aralarını kim bulacaktı? Bu dost, candan insanın yüreklerde bıraktığı boşluğu kim, ne, nasıl dolduracaktı! Bilhassa Diplomat Sadi'nin ardındaki dağ sanki göçmüştü; onu kim destekleyecekler, nazını kim çekecekti?

Mezarlık insanları almadı; kalabalık çevre tarlalara taştı. Misafirler, içe halkı, genci, ihtiyarı, delisi, akıllısı, ayyaşı, ayığı Hacı Ziya defnedilirken hafızların okudukları Kur'an'da teselli bulmaya çalışıyorlardı. Vasfioğlu Ahmet bastonuna dayanmış: “Oğlum Hacı, sen büyüklerine saygılıydın, benim önüme nasıl geçtin?” diyerek gözyaşlarını siliyordu. Öğretmen Tahsin'i göz ucuyla takip eden Şükrü Ağa'nın yanında dikilen Kabadayı Kemal, kalabalığın arasında emniyet müdürünü gözetliyor, bu acılı günde bile peşinde olduğundan şüphe etmiyordu. Rengi sararmış, gözleri kıpkırmızı kesilmiş Tevfik Amca mezara indirilen

Hacı Ziya'ya bir şey olmasın diye çırpınıyordu. Hurşit Bey yine pijamalıydı; ama ağzındaki düdüğü öttürmüyordu; boynu bükük bir halde kulağını Kur'an'a vermişti.

Defin bitince Vali Hayri Bey, mezarının başına geldi; solgun yüzü durgun, gözleri nemli, sesi bulanıktı.

–Hepimize Allah sabırlar versin. Pek çok bilginin bu dünyayı gurbet olarak nitelediğini duydum. Herhalde böyle iyi, böyle güzel, cömert, her bakımdan eksiksiz bir kulunun daha fazla gurbette kalmasına razı olmayıp Rabbülalemin genç yaşta yanına aldı. Ne diyeyim? Ne desem eksik kalacağını hissediyorum. Ben ilin valisiyim; başında ağlıyorum; alık hastanesinde yatan Abdurrahim annesine: “Hacı niye ziyaretime gelmiyor? O gelmeyince, kendimi garip hissediyorum.” diyormuş. Bir valiyi ve bir akıl hastasını aynı sevgiyle kendisine bağlayan bir başka insan tasavvur etmek mümkün mü?

Mendiliyle gözlerini kuruladıktan sonra, yanında dikilen, kısa bir süre önce Almanya'da makine mühendisliği öğrenimini bitiren Bülent'e döndü.

–Bütün Akyazılılar Hacı Ziya'nın hatırasını yaşatmalılar; bu onların en aziz görevidir; ama senin asli görevindir. Hacı Ziya gibi ol, demiyorum; çünkü onun gibi olunmayacağı biliyorum; fakat onun oğlu olduğunu unutma (DDY/277–300).

Çanakkale Mahşeri'nde bir şehidin cephede defni anlatılmaktadır. Bu tasvirde, şehitlerin defniyle ilgili bazı hususiyetleri de görebilme imkanı buluyoruz. Şehidin, yıkanmadan ve elbisesiyle defni bu özellikler arasındadır.

Elbiseyle mezara koydular, üzerini toprakla örttüler. Başına bir nişan dikmek lüzumunu Molla Kasım hissetmedi... elverişli bir zamanda kalıcı bir şeyler dikerdi (ÇM/502).

3.2.5.2. Yas

Yas tutma, İslam öncesi dönemden günümüze uzanan bir kültür mirasımızdır. Bu gelenek esasında “atalar kültü”nden kaynaklanan ölüye saygının bir gereğidir. Ölünün ardından çığlık atıp gözyaşı dökmek, kocası ölmüş kadınların uzun süre evlenmemesi, gülmemek, kalabalığın içine çıkmamak gibi değişen şekillerde tutulan yas, Mehmed Niyazi'nin romanlarına da yansımıştır. İki farklı yerde, kocasını kaybeden kadınların yastan kaynaklanan tutumları işlenmiştir. Buna göre kadınlar “karalar bağlamakta”, siyah giysiler kullanmaktadır. Evlenmemek, neşelenmemek gibi hususlara da dikkat etmekte. Bu davranışlarında “el ne der” düşüncesi de yatmaktadır.

Acının ne kadar zor olduğunu her bakan onlarda görürdü. Ayşe sanki birkaç yaş birden ihtiyarlamıştı. Beti benzi solmuş, yüz çizgileri derinleşmişti. Gözlerinden nem eksik değildi. Topal Ali'nin yüzüne ebedi bir matem yerleşmişti. Atak, cesur, bileğine güçlü Mehmed bütün neşesini yitirmişti. Hüznün Naciye'yi bir kere daha güzelleştirmişti. Fidan gibi boyu, siyah başörtüsünün sardığı pürüzsüz yüzü, mütenasip burnu, ince düzgün kaşları, ibrişimi andıran dudakları yürekleri okşuyordu. Ölüm nasıl Allah'ın emriyse, evlenmek de öyle idi. Sık sık isteyen de çıkıyordu. Hem yangının biraz küllenmesini bekliyor; hem de Topal Ali ile karısı Ayşe'yi, Mehmed'i düşünüyordu. Onlar ona “gelinimiz” gözüyle bakmışlardı. Aradan uzunca zaman geçmeden evlenmesi acılarını alevlendirirdi; saygısızlığına da kim ne demezdi (YD/44).

Toprağı avuçlayıp kokladı; Yusuf'unun kokusu hâlâ canlı, diri. Kara yazmasının ucuyla kirpiklerindeki yaş artıklarını kuruladı (VK/10).

Komşu kadınları Hatice'nin evine dolmuşlardı. Hepsinin boynu bükük, gözleri yaşlıydı. Dövünen Hatice'nin sesi duvarları sarsıyordu. Yularları bırakmayan Nadiye'nin çığlıkları da evdekilerin yüreklerini dağlıyordu (ÇM/87).

3.2.5.3.Ölüm Öncesi İle İlgili Uygulamalar

3.2.5.3.1.Vasiyet

Vasiyet, ölüye saygının bir parçası olarak algılanan ve mutlaka yerine getirilmesi gereken son dilekler şeklinde algılanmaktadır. Yemen Ah Yemen'de, ölmek üzere olan bir komutan, nişanlısını arkadaşına tavsiye ediyor.

–Hatice eşi bulunmaz bir kızdır; sen de yiğit ve çok iyi bir delikanlısın. İnan, elim eline değmedi. Hâlâ bekârsa, evlenir, mutlu olursunuz. Ruhumu da şad edersiniz. Bunları (beşi bir yerde) ona takmakla da bir dosta karşı son görevini yerine getirirsin (YY/422).

Varolmak Kavgası'nda Fadime Bacı, kocasının vasiyeti üzerine oğlunu okutmaya çalışmaktadır.

İlkokulu bitirdi. Okumasına dair rahmetlinin vasiyeti var (VK/14).

Çanakkale Mahşeri'nde bir askerimiz şehit olmak üzeredir. Onun da bir vasiyeti vardır.

Molla Kazım, Pütürgeli Bilal'ı kucağına alıp, fundalıktan çıkardı. Baş kibleye gelecek şekilde yere yatırırken gözyaşları ip gibi sarkıyordu. Bilal'in sesi hırıltıyla alıp verdiği nefesinden güçlülükle ayırt ediliyordu.

– Yaşarsan, Pütürge'nin Çermik Köyü'ne gidiver. Anama söyle, sütünü helal etsin; benim için gözyaşı dökmesin. Fırsat bulursan, beni buraya gömersin.

.....

Can Yoldaşı Pütürgeli Bilal'in isteğini yerine getirmeliydi (ÇM/499–502).

3.2.5.3.2. Son Nefesi Verme Anı

Bağlı olduğumuz kültürümüzde, ölüm öncesi ile ilgili en çok yapılan dilek, “son nefeste Kelime-i Şahadet getirmek”tir. Bu istek, Allah ile buluşma anına temiz bir imanla gitme düşüncesinden kaynaklanır. Mehmed Niyazi'nin satırlarında şehit olan askerlerimizin de son arzusu budur.

Kanlısirt'ta yoğunlaşan mermiler, Tepeleri ve vadileri dümdüz edecekmış gibi döverken, şarapnel parçaları da fundalıkları biçiyordu. Molla Kazım, küçük bir çukura girmiş, fırtınanın dinmesini bekliyordu; ama bu mermi fırtınası bir türlü dinmiyor, gittikçe yoğunlaşıyordu. O, tüfeğini yanına bırakmış, elleriyle kulaklarını tıkamış, devamlı Kelime-i Şahadet getiriyordu. Yanında Arapkirli Davut, yüzükoyun yatmıştı. Birkaç adım arkalarında da medreseden arkadaşları devamlı tekbir getiriyorlardı (ÇM/177–178).

3.3. Günlük Hayatla İlgili Gelenek Ve Görenekler

3.3.1. Bayramlaşma

Dini bayramlar, milli kültürümüzün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bayramlara mahsus hazırlıklar, yiyecekler, ziyaretler vb. birçok unsur, bayramların bize kazandırdığı güzellikleri ifade eder. Kuslerin barıştığı, büyüklerin ziyaret edildiği, ölmüşlerin hatırlandığı bayram günlerinde “bayramlaşma”, önemi bir törensel nitelik taşır. “El öpme”, “gözlerinden öpme”, “Çok bayramlar göresin.”, “Bayramımız mübarek olsun.” gibi kalıplaşmış durum ve sözler, bayramlaşma esnasında halkımızın başvurduğu usulleri ifade eder.

Mehmed Niyazi'nin romanlarında bayramlaşma törenlerinde büyüklerin elini öpmek, sıkça gördüğümüz bir bayramlaşma şeklidir. Bunun dışında, yatılı okul öğrencilerinin, öğretmenlerle geleneksel bir bayramlaşma töreni gerçekleştirmeleri ve bayram namazından sonra cami cemaatinin birbiriyle bayramlaşmaları, âdet halini almış diğer törenlerdir.

Yaşlarını Mehmed görmüştü; fakat görmezlikten gelmişti. Murad elini öpmek için eğildi.

–Çok bayramlar görelim, diyerek Mehmed ağabeyi gözlerinden öptü (VK/44).

Bayramın ikinci gününde öğretmenlerin okulda toplanıp önce kendi aralarında, sonra da öğrencilerle bayramlaşmaları gelenek töre haline gelmişti. Öğretmenler öğleden sonra öğretmenler odasında toplandılar, birbirlerinin bayramını kutladılar ve karşılıklı mutluluklar diledikten sonra yerlerini aldılar.

Kapı vurularak içeriye bir grup öğrenci girdi. İleri sınıfların öğrencileri de önde bulunuyorlardı. Yıllardan beri bayramlaştıklarından nerden başlayacaklarını, nasıl davranacaklarını biliyorlardı. Saygı ile müdürün elini öpüp devam ettiler.

Murad heyecanlıydı; okul müdürünü uzaktan görmüştü. Derslerine gelmeyen öğretmenlerine kendisini yabancı hissediyordu. Onlara nasıl davranacağını kestiremiyordu. Mehmed ağabeylerinden hiç ayrılmıyordu; o ne yaparsa, tekrar edecekti.

Sıra onlara gelmişti. Önden Mehmed, arkadan Murad ve onların grubu iyice içeriye girdi. Mehmed, saygılı bir tavırla Müdür'ün önünde eğildi, elini öptü, diğer öğretmenlere yöneldi. Murad heyecanlıydı; daha müdürün elini tutmadan eğildi. Telaş ve gayreti Müdür'ü güldürdü. El öpüşünden sonra Müdür onu bırakmadı.

–Adın ne evladım?

–Murad, efendim.

–Hangi sınıftasın?

–1 B'deyim .

–Aferin Murad, çok bayramlar göresin (VK/45–46).

Namaz bittikten sonra yerinden kalktı; İhtiyar'ın önüne geldi ve gülümsedi; eğilerek elini öptü. İhtiyar, ıslak sakallarını Murad'ın yüzüne sürerken o güne kadar tatmadığı mutluluğu duyuyordu. Murad, diğer ihtiyarlara yöneldi; onu Gafur, Gafur'u da gençler takip etti. Gençler, yaşlılar birbiriyle bayramlaşmaya başladılar. Murad ve Gafur kucaklaştı; yürekleri içi içe attı.

Öğle üzeri karşılıklı ziyaretler başladı. Gönlü alınan kocakarılar hayır dualarını esirgemiyorlardı. El öpen çocuklar okşanıyordu. Damlapınar, hafızalardan silinmeyecek bir bayram yaşıyordu (VK/176).

Bugün bayramdı, Oğuz Amca'nın elini öpmeliydi.

– Bayramlaşalım Oğuz Amca.

Oğuz Amca elini uzattı. Yusuf onun elini, o da Yusuf'un yanaklarını öptü (ÇM/40).

3.3.2.Hediyeleşme

Hediyeleşme, halkımızın zaman zaman başvurduğu hoş bir geleneğimizdir. Bayramlarda, uzak seyahatlerden dönüşlerde, kişilerin önemli günlerinde ve bunlara benzer anlarda “hediye almak”, genelde ihmal edilmez. Hele de “eli boş gitmemek” şeklinde söylenen bir geleneğimiz var ki, hediye almanın önemli vesilelerinden biridir.

Söz konusu romanlarda hediyeleşmenin görüldüğü ilk yer, okuldan tatil için köyüne giden oğlun annesine aldığı kıyafetlerdir.

Yemeği Murad zor bitirebildi; bir an önce hediyelerine annesine vermek istiyordu. Bavulunu açarken, entariliği, siyah başörtüleri annesine uzatırken ayrı bir duygu onu sarmıştı (VK/51).

Bir genç, gönlünü kazanmak istediği kıza, bir kitap ve şekerden oluşan paket hediye etmektedir.

Camüs'nün “Yabancı” romanının ilk sayfasına: “Dünyamızda herkes yabancıdır. Bunu idrak eden dost olmaya başlamıştır.” diye yazdım. İçine birkaç bonbon koyarak güzelce paket yaptım.

.....

–Buyurun, umut ederim ki sizi rahatsız etmez.

Zarif yanaklarında iki çizgi belirdi. Paketi bir ucundan açtı; hafifçe sallayınca birkaç bonbon masaya yuvarlandı. Yüzündeki ciddiyetin son damlası da uçtu.

–Çok güzel, çok güzel... Bu, ancak sizden beklenirdi (İDA/12–14).

Yemen Ah Yemen romanında, diplomatik ilişki kurulmak istenen kişiye, birtakım hediyeler verilmektedir.

Bu sevinçli günlerden bir süre sonra İzmir Milletvekili Ubeydullah Efendi, Ahmed İzzed Paşa ile İmam Yahya arasında yapılan antlaşmayı onaylayan fermanla, İmam Yahya'ya verilecek

murassa Osmanlı nişanı, arlın işlemeli enfiye kutusu, birkaç top ipekli kumaş ve daha değişik bazı hediyelerle San'a'ya geldi (YY/243).

Mehmed Niyazi'de gördüğümüz diğer iki hediyeleşme, “eli boş gitmeme” düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Evin önünde indim, bir solukta kitaplarımı odama bıraktım, dönünce:

–Eli boş gitmeyelim, dedim. Müsait bir yerde dur da çiçek alalım (İDA/163).

Yusuf, ilçeye inerken dava vekiline eli boş gitmezdi; bir parça yağ, çökelek, en azından meyve götürürdü (VK/13).

3.3.3.Komşuluk

“Ev alma komşu al, komşu hakkı Tanrı hakkı, komşu iti komşuya ürmez, komşu komşunun külüne muhtaçtır...” gibi birçok atasözünde de ifade edildiği gibi komşuluk, sosyal hayatımızda mühim bir yer tutar. İyi - kötü günlerde ilk yanımıza koşan, komşudur. Deliler ve Dahiler’de, oğlu gözaltına alınan kadını teselli etmek, komşusuna düşmektedir.

Hafize, “Ah evladım!” diye çığlık atarken fenalık geçirir gibi oldu; merdivenin parmaklarına tutundu. Uzun süre öyle kalamazdı; olduğu yere yığılacaktı. Bereket versin ki komşusu Hacer yetişti; yüzüne su serpiyor, alnını ve bileklerini kolonya ile ovarak Hafize’yi kendine getirmeye çalışırken, diğer komşuları pencerelerden birbirlerine seslenmeye başlamışlardı. Bitişikteki evin hanımı, karşısındakine:

–Zaten belliydi; serseri hayatın sonu budur, dedi (DD/311).

3.3.4. Misafir Ağır lama

Milletimizin en bilinen değerlerinden biri de misafirperverliğidir. Misafirlikle ilgili bütün atasözleri, inanış ve kültür bir yana, “Tanrı misafiri” ifadesi dahi, başka dillerde karşılığı bulunmayan ve misafirin değerini bildiren bir sözdür.

Toplumumuzda, köye gelen yabancılarla muhtar ilgilenir, onları ağır lar. Köylerde bu tür “Tanrı misafirleri” “köy odası”nda ağır lanır. Köy odaları, genel olarak yolcuların misafir

edildiği, her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı, köy halkının değişik amaçlarla bir araya geldiği, kendilerine özgü mimarisi ve kültürü olan sivil mimari yapılarıdır. Köy odaları zengin insanların yaptırıp, halkın hizmetine sunduğu, günümüzdeki otellerin fonksiyonlarını karşılayan yapılardır (Bulut: 2004, 3). Varolmak Kavgası'nda geçen "oda" kavramı, böyle bir özellik gösterir.

Odada az insan olunca Muhtar'ın oturduğu yer belli olmazdı; fakat tıklım tıklım dolunca kapının yanında yerini alırdı; ev sahibi olması bunu gerektirirdi (VK/207).

3.3.5. Saygı

Sosyal münasebetlerin canlı olduğu toplumumuzda, birey ve toplum arasındaki kuralları belirleyen en önemli hususlardan biri saygıdır. Toplumsal kategoriler, saygının kime, hangi ölçüde gösterileceğini belirler. Mehmed Niyazi'de "saygı"nın sınırlarını çizen örnek diyaloglar görülür.

Herkes haddini bilir, büyüklere saygısızlık yapmayı kimse aklının ucundan geçirmezdi (DD/14).

Niyazi, yayınevinde basılmakta olan bir kitabın tashihini yaparken, içeriye Ali Saib girdi. Büyük bir saygıyla ayağa kalkan Niyazi elini öptü.

–Hocam, bu ne şeref.

–Sağ ol evladım, saygı gösterenin çok olsun.

–Size ne ikram edebilirim.

–Görüyorum ki meşgulsünüz; sizi işinizden alıkoymayayım?

–Hayır hocam, acelesi yok. Tashih yapıyorum.

–O zaman bir orta kahve içeyim evladım (DD/273).

"El öpmek", halkımızın yaş veya diğer sebeplerden üstün saydığı kimselere karşı gösterdiği sevgi ve saygı ifadesidir.

Biraz sonra Necip Fazıl içeriye girdi; Hilmi Oflaz ve gençler ayağa kalktılar. Necip Fazıl hepsine ayrı ayrı "Hoş geldin." dedi ve ellerini sıktı. Kimisi elini öptürmek istediye de öptürmedi (DD259).

Mehmed elini öperken, Topal Ali gözlerini kuruladı (YD/214).

Kalktı, saygıyla elini öptü.

–Nasılsınız Nimet Yenge?

–Allah’a şükür iyiyim (VK/73).

Gelin-kaynata münasebetinin seviyeli olması, yerel bir özelliktir. Kaynatayla konuşmamak, zaman zaman saygı gereği gibi düşünülmüştür.

Nişanlısının babasıyla konuşmak yakışık almazdı; herkesten çok törelere o saygı göstermeliydi, sıradan bir insan değildi; kızlara Kur’an okumayı öğreten bir hocaydı (YD/21).

Bir ortamdan kalkıp gitmeden, oradaki değer verilen kişi(ler)den “müsaade alam” da, mühim bir saygı göstergesidir.

O anda Meral aşığıdan geliyordu. Kartal:

–İzninizle Binbaşım, dedi; sonra yine bu meseleyi konuşuruz (DD/90).

Yaşça büyük kimselere duyulan saygı, Türklerdeki “aksakal” geleneğini hatırlatmaktadır.

–Siz benim büyüğümsünüz. Aldığım terbiye, ilk önce bana büyük sözü dinlemeyi öğretti (YD/246).

3.3.6. İkrâm

Dilimizde: “Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar.” şeklinde bir atasözü vardır ki, bencilliği, tek başına bir şey yiyip içmeyi adeta yasaklar. Dede Korkut’ta, çocuk sahibi olmayı dileyen Dirse Han ve eşi, “attan aygır, deveden buğra” kestirerek ziyafet düzenlemişlerdir. Ölenlerin ardından okutulan “mevlit”lerde yemek verilir. Milletimiz, misafir ağırlamayı,

paylaşmayı ve ikramı başlı başına bir güzellik saymaktadır. Bu hasletler, Mehmed Niyazi'nin romanlarına da yer almaktadır.

Sigara tiryakileri, toplum içinde kendi başına sigara yakmayı bencilce bir davranış sayarlar. Deliler ve Dahiler'de bir sigara ikramı görülmektedir.

Masasına yaklaşınca, gazetesinden başını kaldıran Ali Saib, Filozof Cemal'e:

–Buyur, otur, dedi – Önündeki sigara paketini ona doğru sürdü-. Sigara yak, çay iç (DD/119).

Halkımız, sevincinde de acılı gününde de ikramda bulunmayı önemli sayar. Deliler ve Dahiler'de Necip Fazıl'ın hapisten çıkışı kahvedekilere bir şeyler ikram edilerek kutlanmaktadır.

Doğru Marmara Kahvesi'ne geldiler, o gün Hilmi Oflaz'ın bayramıydı; anlatılamayacak kadar neşeliydi. Her zaman ikramı severdi; fakat bugün ikramında ısrarcıydı. Masasına oturana:

–Üstat hapisten çıktı; çay, kahve, gazoz bir şey içeceksin diyordu (DD/256).

Selamlarını alan İzzeddin Şadan:

–Buyurun oturun, dedi. Bir şeyler yiyin, isterseniz bir şeyler için (DD/287).

3.3.7. Müjdelik İsteme

Toplumumuzda, acı tatlı her şeyi paylaşma hasleti vardır. Birine acı haber verilmişse, acısı paylaşılır, o kişi teselli edilir. Verilen haber, sevindirici bir özellik taşıyorsa, bu defa sevincin de bizimle paylaşılması gerekir. İşte bu, “müjdelik istemek” kültürünü de beraberinde getirmiştir. Müjde kavramı, belki de, alınan iyi haber için bir tür zekât veya sosyal yardımlaşmanın gereği sayılabilir.

Yazılmamış Destanlar'da, savaşın sona erebileceği, askerlerin izne geleceği, oğlu askerde olan Topal Ali'ye müjdelenmektedir. Karşılığında elbette müjdelik istenmektedir.

Topal Ali camiden çıktığında, çarşıda olağanüstü bir durum vardı. Halk grup grup aşağıya doğru gidiyordu. Kasap Ahmed arkasından bağırdı:

–Ali Ağa, müjdem i isterim.

Ona döndü:

–Ne oldu? Hayır ola?

–Bu bölgenin gazileri birkaç günlüğüne izne geliyorlarmış.

İrkildi.

–Barış mı yapıldı?

–Yok, daha yapılmamış, ama savaş olmadığından gaziler bölge bölge kısa süreli izne gönderiliyorlarmış.

Rengi değişen Topal Ali dönüp hızlı hızlı yürümeye başladı. Arkasından Kasap Ahmed bağırdı:

–Müjdem i isterim. Unutma ha (YD/37)!

3.3.8. Vefa

Mehmed Niyazi'nin romanlarında sosyal hayatımızın temel değerleri, bazı ifadelerle tanım bulmuştur. “Vefa” göstermenin ehemmiyeti de vurgulanan değerlerimizden biridir.

Onu arabanın camından gören Yurdakul:

–Ne vefa, helal olsun Hilmi 'ye dedi.

Binbaşı Hüsrev de onayladı.

–Hilmi demek, vefa demektir. Aslında bizi insan yapan, bize şahsiyet veren vefadır.

Yurdakul vefayı biraz daha genişletti:

–Milletler de vefanın ürünü değil mi? Kişiler: “Ben şu millettenim.” demeseler, milletler, belki de medeniyetler olmazdı (DD/248–249).

3.3.9. Lakap

Lakaplar, kişinin ailesinden (Halilceler gibi), fiziksel özelliğinden (Gara Memmet, Kör Ahmet gibi), kişisel tutumlarından (Kabadayı Kemal) ve yaşanan birtakım olaylardan kaynaklanan takma adlardır. Lakap, kişinin kendi seçebileceği, değiştirebileceği bir unvanı değildir. Bir atasözümüzde: “Yiğit, lakabıyla anılır.” denmektedir. Mehmed Niyazi, Deliler ve

Dahiler’de lakap takmanın olumsuz bir yanını, dalga geçme amacıyla yapılanını anlatmaktadır.

Birisi duyarsa dillenir, onu tefe koyarlardı. Ona takılacak lakap, onu mezara götürmekle kalmaz, Murad’a da bulaşırdı. Böyle gülünç lakaplar oğuldan oğla nesiller boyunca sürüp gitmiyor muydu (VK/15–16)?

3.3.10. Halk Bilgeliği

Bu bölümde değineceğimiz olay, halkımızın Nasrettin Hoca’yı andıran bir bilgelikle bulunduğu pratik, mizahi bir çözümü ifade etmektedir.

O anda büyük bir çan ortalığı velveleye verdi. Ayhan, ne oluyor anlamında Kabadayı Kemal’e baktı:

– Üstte Avcılar Kulübü var. Birisi yalanın dozajını kaçırınca, diğerleri onu uyarmak için ipini çekerek çanı çalarlar (DDY/87).

3.3.11. Dedikodu

Dedikodu, sözlükte: “Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma (www.tdk.gov.tr, 28.05.2007) şeklinde tarif edilmektedir. Halk bilimi çalışmalarında yalnızca beğenilen, gurur duyduğumuz kültürel özellikleri değil; halkımız arasında bir gelenek haline gelmiş bütün unsurları değerlendirmemiz gerekir. Buradan hareketle, yüzlerce, binlerce yıldır kalıplaşmış usul ve sözlerle yapılan “dedikodular”ı da değerlendirmeye almak gerektiğini düşündük.

Mehmed Niyazi, halk kültürüne başvurduğu tasvirlerde bize tanıdık gelen yöntem ve sözlerle “dedikodu” temasına yer vermiştir. Öyle ki: “*O serseriye değil, Hafize Hanım’a acıyorum.*”, “*Kimse, bu kadının günahı var mı, demez. Alnına bir kara leke sürülür; bu leke bende kalmaz; çocuklarıma geçer.*” gibi, dedikodunun sıkça rastlanan yönleri romanlara yansımıştır.

Anası, dayısının yanına taşındı; çünkü genç kadının kocasız, yalnız oturmasını komşular dillendirirdi (VK/7).

Haber, dedikoduya bulaşarak köyde yayıldı. Kimi Fadime Bacı'yı övüyordu: "...Kadın böyle olur. Genç yaşta dul kaldığı halde ne namusuna söz getirdi, ne de işini düzde bıraktı. Oğlunu okutmaya çalışıyor. Başardı da... Murad gidince eli koynunda kalacak; bunu da göze alabiliyor...". Kiskanenlar da az değildi: "O kadın mı? Ne ile okutacak? Milleti kendine güldürecek!" (VK/18).

Hafize: "Evladım, başıma bunu da mı getirecektin!" diye inerken Hacer kolonya ile alnını ovuşturuyor, penceredeki komşu kadınlar karşılıklı yorumlarda bulunuyorlardı.

–Haylazlık kime yarar sağlamış!

–O serseriye değil, Hafize Hanım'a acıyorum (DD/312).

Kabahati olsun olmasın, bir kere ırzına geçilmiş. Başkası onun kabahatine bakmaz. O, ırzına geçilmiş bir kadındır. Dedikodusu devam eder. Kocasına boynuzlu, kadına da orospu gözüyle bakılır. En küçük bir tartışmada bile bu olay dile getirilir (DD/321).

Kimse, bu kadının günahı var mı, demez. Alnına bir kara leke sürülür; bu leke bende kalmaz; çocuklarıma geçer (DDY/94).

3.3.12. Esnaf Kültürü

Esnaflık, tarihi bir olgu olarak önemli bir yere sahiptir. Bir esnaf örgütlenmesi olan Ahilik teşkilatı, Orta Çağ'a damgasını vurmuştur. Esnaflıkla ilgili gelenek ve uygulamalar, tarihimiz ve kültürümüzün izlerini taşır.

Mehmed Niyazi'de gördüğümüz ilk esnaf diyalogu, kendisini ziyarete gelen dostu ile bir sokak tezgâhtarı arasında geçmektedir. Tezgahından bir çift çorabı, dostuna hediye etmektedir.

Binbaşı Hüsrev, tezgâhına yaklaştığı sırada Hilmi Oflaz, bir delikanlıya atlet satıyordu.

–Pazar olsun Hilmi Bey.

Hilmi Oflaz dönünce, gülümseyen yüzüyle karşılaştı.

–Ooo! Binbaşım hoş geldin.

Elini sıktı; sandalyesini gösterdi.

–Buyurun, oturun; çay veya soğuk bir şey için. Açsanız bir şey söyleyelim.

–Teşekkür ederim, bir dostu ziyarete gitmiştim. Dönüşte bu yolu tercih etmem iyi oldu; seninle karşılaştım. Nasıl olsa akşama görüşeceğiz. Vakit varken bir iki dost daha ziyaret edeyim.

–Peki Binbaşım.

Hilmi Oflaz, tezgâhından bir çift kaliteli çorap aldı, Binbaşı Hüsrev'in cebine soktu.

–Güle güle Binbaşım.

–Parası?

–Ne parası Binbaşım; güle güle akşama görüşürüz.

Binbaşı Hüsrev uzaklaşırken Hilmi Oflaz bağıyordu:

–Mala gel mala! Ucuzluk burada (DD/112)!

Karşımıza çıkan ikinci esnaf diyalogu, bu defa esnaflığın kaideleriyle ilgilidir. Genç bir ayakkabı boyacısına, saygı duyduğu tecrübeli bir esnaf tarafından nasihat edilmektedir.

Sonra sen küçük bir esnafsın; esnaflar mecbur kalmadıkça kimseyle dalaşmazlar (DDY/92).

3.4. Halk Bilgisi

3.4.1.Halk Mutfağı– Yemek Kültürü

Halkın beslenme alışkanlıkları; ekonomik durum, diğer kültürel birikimler gibi etkinliklere bağlıdır. Bu bölümde ilk olarak, azık olarak kullanılan besin maddeleri değerlendirmeye alınacaktır. Konargöçerliği yaşam tarzı bilmiş, böylelikle konserveciliği keşfetmiş bir milletin yemek taşıma konusunda alışkanlıklarının olmasını doğal karşılıyoruz. Mehmet Niyazi'nin romanlarında kahramanlar; bazen tarlaya giderken, bazen inşaat yaparken, bazen de sınır dışına çıkmaya çalışırken yanına azık almaya dikkat ederler. Azıklarda da, hazır gıdalar değil; geleneğimizin sıcak izlerini hatırlatan “tandır, bazlama, çökelek, peynir, yağ...” gibi yiyecekler gözümüze çarpıyor.

İhtiyar, arkada kalmıştı; yoğurt bakraçlarını çeke çeke geliyor, kızarmış yüzünden süzülen terler sakalının ucunda titriyordu. Burhan da beze sarılı sıcak tandır bazlamalarını getirdi (VK/184).

Bir parça ekmekle çökeleği bohçaya sardı; Murad için de eski perdeyi kullandı.

.....

Perdeye sardığı ekmekle çökeleği Murad'ın koyluğuna sıkıştırdı (VK/10)

Tüfeklerini bir ağaca yasladılar, Zeynep Ana atının heybesinden çıkardığı bohçayı bir ağacın dibine serdi; bazlama, peynir, yağ, birkaç tane de elma vardı bu bohçada (ÖDG/17).

Mehmed, torbasından bir parça ekmekle çökelek çıkarıp yemeğe başladı (YD/50)

Romanlarda rastladığımız diğer bir halk mutfağı özelliği, misafire ikramlar biçimindedir. Mehmed Niyazi, romanlarda ağırladığı misafirler için özel bir yemek hazırlığı yaptırmaz. Sofraya bir tabak daha koymak, misafir ağırlamak için yeterli bir hazırlıktır.

Romanlarda rastladığımız diğer bir halk mutfağı özelliği, misafire ikramlar biçimindedir. Mehmed Niyazi, romanlarda ağırladığı misafirler için özel bir yemek hazırlığı yaptırmaz. Sofraya bir tabak daha koymak, misafir ağırlamak için yeterli bir hazırlıktır.

Biraz sonra Muhtar, birkaç bazlamayı, büyük bir sahanda bulgur çorbasını, bir tas koyun yoğurdunu bir tepsinin içinde getirdi ve masaya koydu (VK/120).

Akşamki tepside iki çay bardağı, beze sarılı çaydanlık, iki yumurta, biraz tereyağı, buharı tüten bazlamalar bulunuyordu (VK/120).

Çalışmamızın bu bölümünde, geleneksel yemeklerimizin yer aldığı bölümleri sunacağız. Mehmed Niyazi'nin romanlarında yer bulan bu yemeklerimiz, “çökelek, taze fasulye, tarhana çorbası” şeklindedir.

Yağsız çökelekle yıllarını geçiren nice insanlar vardı (VK/177).

Bahçeye girdiğinde karısı Ayşe dış kapının eşiğine oturmuş, taze fasulye ayıklıyordu (YD/16).

Dumanları tüten tarhana çorbasına kaşığı daldıran Topal Ali anlatıyordu (YD/214).

Yemek kültürü konusunda son değinmek istediğimiz konu, belirli günlerde yapılan yemeklerle ilgilidir. Burada söz konusu olan durum, Ramazan âdetleri ile ilgilidir. Romanda geçen köy halkı, dini ve geleneksel güzellikleri birleştirmiş ve bu ayda yardımlaşmanın, yemek kültürünün güzel örneklerini göstermiştir.

Ramazan kutsallığında yürekler yıkanmalı, insanlar birbirleriyle daha yakın, daha dost olmalıydılar. İlk gününün ikindi namazından sonra Murad yerinden kalkmadı; cemaat de, Hoca bir şey söyleyecek diye ırganmadı.

–Biliyorsunuz ramazanın ilk günündeyiz. Bu mübarek ayda yalnız oruç tutmakla görevimizi yerine getirmiş olmayız. Ramazanın törelerini de yaşamalıyız. Köyümüzün fakirliğini hepimiz biliyoruz, iftarda yapılacak iş, eli yeten kimselerin komşuları davet etmesidir. İhtiyar, genç, çoluk, çocuk gözetilmeden davet edilmelidir. İlk davet edilme hakkı fakirlerindir. Zengince komşuları ihmal edin demiyorum; ama fakiri sofranızdan eksik etmeyin. Fakirlik ateşten gömlektir. Davet ettiklerinize fakir olduklarını hissettirerek onları ateşten gömleklerinde bir kez daha yakmayın. Ramazan boyunca odamda iftar yemeği yenecek. Odamın genişliğini biliyorsunuz. Ama Ramazan süresince hepinizi inşallah davet edeceğim. Hepinizin adını yazarak şu torbaya koydum. Paltosunun cebinden torbayı çıkardı. İhtiyar'ı işaret ederek: Tabii davetli olan Baba altı kâğıt çekecek, kimin adı çıkarsa iftara bana davetlidir. Bundan böyle her ikindi namazından sonra iftar için Baba, altı kâğıt çekecek.

Murad torbanın ağzını açıp uzattı. İhtiyar gülümseyerek teker teker altı kâğıt çıkardı. Murad adlarını okudu.

–İmkânı olan komşulardan rica ediyorum; diğer komşuları davet etsinler. Bir tas çorbayı Allah kuluyla bölüşmek kimsenin sofrasına kıtlık getirmez. Allah çok daha fazlasını verir. Bir deneyin.

Köylülerin paylaşacakları yoksulluklarıydı. Ama paylaşmanın ekmeğine ayrı bir lezzet verdiğini bu ramazanda fark ettiler. Her ailede iftar sofrası hazırlamak hevesi vardı. Yaşlı- genç, kadın-erkek demeden herkes birbirini davet ediyor, çağın uzanamadığı bu yerde Ramazan insanlara mutluluk sunuyordu (VK/172–173).

3.4.2.Halk Ekonomisi

Halk ekonomisi ile ilgili bazı unsurlar, Mehmed Niyazi'nin romanlarında söz arasında değil, bilinçli bir şekilde yer bulan öğelerden biridir. Halk ekonomisinin bazı bölümlerdeki ayrıntılı tasvirleri, yazarın bu kavrama oldukça hâkim olduğunu göstermektedir.

Halk ekonomisi ilk olarak, halkın gıda ihtiyacını kendi yöntemleriyle karşılaması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde vurgulanan, hayvansal gıdalardır.

Ayşe yağ ve peynir yapmıştı. Tavukları da yumurtluyordu. Zaten neye para verirlerdi ki (YD/23)!..

Yazarın yer verdiği bir başka halk ekonomisi yöntemi; üretilen hayvansal gıdaların pazarda satılarak, elde edilen parayla, üretimi yapılamayan ihtiyaç maddelerin satın alınması biçimindedir.

Yağ, peynir yapıp pazarda satarak; gazını, tuzunu aldıktan sonra Muradcığı için de birkaç kuruş artırabilir miydi (VK/9)?

Sattığı yağ ve yumurtadan eline üç beş kuruş geçerci; bununla gaz mı, tuz mu, başörtüsü mü, entari mi alacaktı (YY/149)?

Halk ekonomisinin bir başka alt başlığı olan esnaflıkla ilgili halkbilimi maddeleri, yazarımızın ayrıntılı olarak tasvir ettiği bir husustur. Varolmak Kavgası romanında, bir alışveriş kültürümüz olan “celeplik”, ayrıntılarıyla yer almaktadır. Yine bu bölümde “yetim hakkı yememe”, vurgusu yapılan bir değerimizdir.

–Evladım, bu öküzler sizin mi?

Fadime Bacı'ya da işittirmek için sesin yükseltmişti.

–Bizim.

–Satılık mı?

Murad başını sallarken Fadime Bacı yan döndü.

–Kızım bir kusurları var mı?

–Yok amca.

–Temiz bir insana benziyorsun kızım; fiyatı kaç lira?

Fadime Bacı kızardı; ama bir şeyler söylemeliydi. Fiyatı da tahminden acizdi. Sesi endişeliydi.

–Amca ben kadın kişiyim; fiyat bilemem. Bu yetim için satıyorum.

İhtiyar'ın bakışları değişti; gözlerinde merhamet parıldadı.

–Ben de fiyatı tahmin edemem. İki celep getirip kıymet ettireyim. Yetim hakkı yemek istemem; zaten ayağımın biri çukurda.

Fadime Bacı'nın gözlerine bir ışık seli düştü. Aradan çok geçmeden İhtiyar, iki adamla geldi.

–İşte öküzler. Bu kadın dul, bu çocuk yetim, ben de mezara yaklaşmış bir ihtiyarım. Size bırakıyorum.

Biri yuları alıp çekmeye başladı. Diğeri öküzleri mudulladı, yürümelerinde bir kusur yoktu. Durdular; arkadaki öküzlerin dişini yokladı, kasıklarına el attı, ayaklarını kaldırıp baktıktan sonra İhtiyar'a döndü. Gözünün birini kırpar gibi yaptı.

–Vebalden kaçırım. Ben bin iki yüz elli liraya satın alırım.

Yuları elinde tutan da:

–Ahmed Ağa doğru söylüyor, dedi. Fazla da etmezler.

İhtiyar, Fadime Bacı'ya döndü:

–Ne diyorsun kızım?

Fadime Bacı başını salladı, İhtiyar “Besmele” ile yeleşinin düğmelerini çözdü. Bin iki yüz elli lirayı uzattı.

–Bu tamam kızım. Elli lira da benden fazladan... Neme lazım (VK/12–13).

Anadolu'da hayvan ticareti yapan tüccarlar ile hayvan sahibi arasında ortaya çıkan bir gelenek vardır. Bu gelenek, hayvanın bakımıyla ilgilenen, çobanlığını yapan çocuğa bahşiş vermektir. Bu bahşişi tüccar verir ve pazarlığın sonunda, asıl fiyata dâhil edilmeden uygulanır. Kadirli'de söz konusu geleneğin adı “boynuz parası”, Yozgat'ta ise “yular parası” biçimindedir. Varolmak Kavgası'nda yazarımız bunu “bağ parası” olarak adlandırmış ve özellikle vurgusunu yapmıştır.

–Bu tamam kızım. Elli lira da benden fazladan. Neme lazım.

“Yetimdir, sevinsin.” diyerek beş lira da Murad'ın eline sıkıştırdı; çünkü bağ parası töredendi (VK/13).

3.4.3.Halk Hukuku (Mahkemesi)

Halk bilgisinin bir diğeri önemli başlığı da halk hukukudur. Halk hukuku uygulamaları; halkın kendi yöntemleriyle adaleti sağlama tarzını ifade eder. Mehmed Niyazi'nin romanlarında iki yerde, iki farklı biçimde bu uygulamalar görülmektedir.

Yazılmamış Destanlar adlı romanda, işgali def eden halkın, kendi kurduğu yöntemle işgalci subayı yargılaması ve infaz etmesi, halk mahkemesinin ilk örneğidir.

Caminin önünde meydana kurulan halk mahkemesinin başkanı eski belediye reisi Mustafa Bet idi. Karşısına getirilen alay kumandanı bir kaşından yara almıştı. Hırslı görünen Mustafa Bey sorgulamasını yaparken rencide etmemeye dikkat ediyordu:

–Burayı işgal ederken size karşı koyması mümkün olmayan çocukları, kadınları, masum insanları öldürmenizi nasıl izah ediyorsunuz?

–Savaş halidir. Her şeye hâkim olmam mümkün değildir. İstenmeyen olaylar da vuku bulmuş olabilir.

–O andaki katliama hâkim olamadınız, diyelim. Ama daha sonra halkı camilere doldurup, dinamitlemek, vicdanınızı nasıl rahatsız etmedi diye sormuyorum; savaş kurallarına aykırı değil mi?

–Aykırı, fakat çaresizdim.

–Çaresizliğiniz masum insanları öldürmek hakkını size vermez. Savaş, bir manada meşru müdafadır; kuvvete karşı kuvvettir. Silahsız insanların, çoluk çocuğun öldürülmesi ise katilliktir. Katilin cezası da idamdır.

Mustafa Bey yanındakilerle konuştuktan sonra kararı bildirdi:

–Hemen infaz edilmek üzere sizi idama mahkûm ettik.

Miralay aynı meydana hazırlanan sehpanın yanına getirildi. Yüzü kefen gibi olmuştu; her bakımdan perişandı. Hükmün gerekçesi, Türkçe ve Bulgarca yazılıp, boynuna asıldı ve sehpaye çıkarıldı.

Üzerindeki beratından Bulgar Çarı Ferdinanad'ın hediye ettiği anlaşılan Miralay'ın kahramanlık asası işaretli kılıcı ile doruklu atını gönüllülerin kumanda heyeti Sultan Reşad'a gönderdi (YD/201-202).

Mehmed Niyazi'nin Varolmak Kavgası adlı romanında, köy halkının bir kavga neticesi ortaya çıkan durumu “sulh” yöntemiyle hallettiğini görüyoruz. Buna göre, kavgada bir kadın,

çocuğunu düşürmüştür. Mahkemeye gidilse her iki taraf için de külfet olacak, mağduriyet giderilemeyecektir. İşte bu noktada köyün aydın ve adil imamı devreye girecektir.

–*Kadın yatıyor; çocuğunu düşürüp düşürmediğini bilmiyorum. Düşürüldüyse Tato mu vurdu? O da belli değil. O :”Ben vurmadım.” diyor.*

–*Ne yaptınız da sesleri kesildi?*

–*Tato’dan bir toklu alıp onlara verdim. Şikâyetten vazgeçtiler (VK/157).*

3.4.4.Halk Meteorolojisi

Türkler, tarih sahnesine çalkalı beri doğayla iç içe bir yaşam sürmüşlerdir. Konargöçer yaşam tarzı, tabiat olaylarının etkisini üzerimizde yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Bundan dolayı, hava olayları her dönemde etkisini korumuştur. Yerleşik hayata geçişle birlikte görülen tarım ve hayvancılığın da yağışlarla ilgili olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla, hava durumu tahminleri, günümüzde bilhassa köy yaşamında önem arz eder.

Varolmak Kavgası’nda, karın yağış biçimine ve yoğunluğuna göre halk meteorolojisinin ortaya koyduğu tahmini inceleyeceğiz. Burada, karın ince yağmasının, yağışın sürekli olacağına dair bir işaret olduğu vurgulanmıştır. Bir başka dikkat çeken nokta, bu tahminin doğru çıktığının yazar tarafından ifade edilmesidir. Buna göre, yazar, halk meteorolojisini yakinen bildiği gibi, bu geleneğin bilgi değerini de önemseydiğine dikkat çekmiş oluyor.

Kar ince ince yağıyordu. Caminin eşiğinde dikilen Şah İsmail:

–*Çok yağacağa benzer, dedi.*

Murad sordu:

–*Nereden anladın?*

–*İnceldi çünkü Hocam. Parça parça yağan kar uzun sürmez; hızı çabuk kesilir; ama ardından ne geleceği bilinmez. Fırtına mı, güneş mi? Bu aylarda güneş pek olmaz ya. Hava durulup kar inceldi mi günlerce yağacağa işarettir.*

Şah İsmail’in tahmini doğru çıktı. Hiçbir değişme işareti göstermeden kar gece gündüz yağıyordu (VK/203).

3.4.5.Halk Takvimi

Mehmed Niyazi, halk takvimi ile ilgili kavramlara eserlerinde değişik biçimlerde yer vermiştir. Halk takvimi başlığı altına aldığımız ifadelerin çoğu, bir güne ait zaman dilimini ifade eden “fecir, şafak sökerken, güneş bir mızrak boyu yükselince” gibi kelimelerdir. Bu kullanımların bir kısmında, roman kahramanlarının saate bakma imkânları olmadığı görülür. Ancak, bazı durumlarda ise yazar, kendi tasvirlerinde bu kelimeleri seçmiştir. Bu kelimelerin geçtiği metinler şu şekildedir:

Güneş dağların bir mızrak boyu kadar üstüne inince Zeynep Ana ayağa kalktı; bakışlarını güneşte, aşağıdaki vadilerde gezdirirken bir şeyler düşündüğü, bir şeyler hesap ettiği belli oluyordu. Başını çevirerek:

–Vakit geldi, gidelim, dedi (ÖDG/176).

Eşref Bey, Selim Sami ile Akovalı İsmail Hakkı'ya:

–Şafak sökerken Marmara Ereğlisi'nin önünde olacağız, dedi(YD/94).

Rum balıkçının kılavuzluğunda gün ağarırken gemiler limana dayandılar (YD/98).

Güneş doğmak üzereyken komşularının penceresi açıldı; Mehmed'i gören haline şaşırdı:

–Ah Mehmed! Evladım hoş geldin (YD/213).

Güneş bir mızrak boyu yükselmişti (ÖDG/17).

Fecre bir saat kala Zühre'den yola çıktılar (YY/208)

Şafağın sökmesine bir saat kala kalkıp Yemen'e hareket ettiler (YY/342).

Güneş bir minare boyu yükselince, güneyden esen hafif rüzgârın ısısı artıyordu(YY/173).

Tek başına bir odada kalan Ahmed İzzet Paşa gün doğmadan yatağından kalktı; camdan dışarı bakmaya başladı. Kat kat kurşunilikler zaman içinde eriyerek renkli görüntülere, belirgin ufuk çizgilerine dönüşüyor, şafağın sökmesiyle de kum tepelikleri, çölün bitmez tükenmezliği ortaya çıkıyordu (YY/124–125).

Araştırmamıza konu olan romanlarda ay, mevsim ve yıl bildiren halk takvimi ifadeleri de yer almaktadır. Köyde yaşayan biri için takvimin neyi gösterdiğinden ziyade; karın ne zaman yağacağı, hasadın ne zaman olacağı gibi durumlar daha önemlidir. Halk takviminde esas alınan ölçütlerden biri, herhangi bir mahsulün hasat veya olgunlaşma zamanıdır. Bu kurala örnek oluşturacak “kiraz zamanı”, Varolmak Kavgası’nda geçmektedir.

–*Seksen üç yaşımı kiraz ayında doldurdum, dedi (VK/19).*

Köy yaşamının halk takvimi çerçevesinde gelişmesi, o derece etkili olmuştur ki, günlük yaşamı etkilemenin ötesinde, okulların eğitime başlama zamanını da belirleyici olabilmiştir. Çünkü halk, kar zamanı gelmeden çocukları okula göndermiyor, tarlada veya hayvan bakımında onları kullanıyor.

–*Bugün okula gittin mi?*

–*Daha başlamadı.*

–*Nasıl başlamadı?*

–*Burada okullar kar düşünce başlar (VK/121).*

Romanlarımızda rastladığımız bir halk takvimi ögesi de, yıl anlamına gelen “bıldır” kelimesidir.

–*Söyle, annen baban var mı?*

–*Babam bıldır öldü, anam var (VK/110).*

Halk takvimi başlığı altında inceleyebileceğimiz bir konu da, halkın kendi yöntemleriyle bulduğu saat hesabıdır. Bu hesaplama yöntemi, namaz vaktini tahmine çalışan askerde ortaya çıktığı gibi “bir kahve içimi kadar” şeklinde biraz kalıplaşmış ifadelerle de görülebilmektedir.

–*Mıstık saatin yok, neye göre (namaz) kılıyorsun?*

.....

–*Ellerimle ölçüyorum.*

.....

–*Dört parmak bir saat eder.*

.....

- Ya güneş görünmüyorsa?
- O zaman iyice kanaat getirince kalarım (ÇM/17).

Bir kahve içimi dinlendikten ve karşılıklı hal hatır sorduktan sonra, iki komutan atlarına binip, geçit resmini izlemek için hareket ettiler (ÇM/102).

3.4.6.Halk Hekimliği

Halk hekimliği, sağlık problemleri karşısında kültürel birikime dayalı tedavi usullerini kapsayan uygulamalara denir. Bu uygulamaların bir kısmı, hekime veya kimyasal ilaçlara ulaşma imkânının olmadığı durumlarda ortaya çıkmıştır. Bazı halk hekimliği yöntemlerinin ise yalnızca geleneğe dayalı olduğunu, imkânsızlıkla ilgisinin bulunmadığını görüyoruz.

Halk hekimliği kaidelerinin, herkes tarafından uygulanabilen nitelikte olanları olduğu gibi, uzmanlık ve tecrübe gerektiren unsurları da vardır. Burada söz konusu ettiğimiz yöntemler, belli kişilere mahsus, “el alma” yoluyla geçen “ocak”larda geçerlidir. Sınıkçılık, ocak geleneğinin önemli bir koludur. Yazılmamış Destanlar’da, torununun bacağı kırılan adam, bir hekime gider gibi, torununu sınıkçıya götürmektedir.

–Torunumun bacağı kırılmıştı. Onu Papazköy’e kırıkçıya götürmüştüm (YD/187).

İmkânsızlığın getirdiği bazı halk hekimliği uygulamaları da romanlarda görülmektedir. Romanların önemli bir kısmında savaşlar işlendiğinden, cephede modern tıbbi yöntemleri uygulamak bazen mümkün olmamaktadır. Bu sebepten, “yaraya tütün basmak, yarayı idrarla temizlemek, yoğurt kullanmak” gibi yöntemler, burada karşımıza çıkıyor.

Ellerinde birkaç çeşit ilaç kalmıştı; miktarları da sınırlıydı. Usman Vadisi’ndeki o çetin savaşlar sırasında alkollerini de bitti; kaynamış suyla yaraları yıkamak, sonra tentürdiyot koyup gazlı bezle sarmak zorunda kaldılar. Birkaç gün sonra ellerindeki bu imkân da tükendi; çaresizce ilkel usullere başvuruyorlardı. Kurşun giren yeri barutla yakıp, mikrobu kırmaya, ardından da bıçakla kurşunu çıkarmaya çalışıyorlardı (YY/55).

Her şeyden mahrum bu gençler, talimlerde yaralanınca, tentürdiyot yerine, affınıza sığınarak yazıyorum, idrar kullanıyorlar (YD/63).

Eşref Bey hızlanacağı sırada Doktor İbrahim Tali Bey atını yanına sürdü.

– Beni dinlemiyor Eşref Beyciğim. At üstünde ölecek. Biraz yoğurt bulabilir misiniz?

– Allah korusun. Yoğurt bulmalıyız.

.....

– Enver Bey’e beni yaklaştırmadılar; ama yoğurt dolu küleği bir kolağasına teslim ettim Kumandanım.

.....

Yüzü sabahki kadar acılı değildi. Doktor İbrahim Tali Bet yanına yaklaştı.

– Yoğurt için teşekkürler Eşref Beyciğim (YD/128–129).

Selim Sami elinden yaralandığını geç fark etti; biraz tütün basıp, iç gömleğini yırtarak sargı yaptı(YD/193).

(Hasta bir kadına)

Burhan çay ve şeker getirdi.

– Hürü Ana ’ya ver; çay yapsın. Sen de okuluna geç kalma.

Bir süre oturduktan sonra Murad kalktı.

– Bol çay iç, terle, olur mu (VK/158).

Halk hekimliği uygulamalarının bir kısmı, herhangi bir geçerliliği olmayan, batıl uygulamalardır. “Hayvan gübresi, arpa sarmak” gibi uygulamalar burada gözümüze çarpmaktadır. Yazar, bu tür uygulamaların cehalete dayandığını vurgulamayı da ihmal etmemiştir.

– Ne yaptınız? İki gün böyle bir hasta yatağında bekletilir mi?

– Hürmüz Bacı, sıcak hayvan gübresi iyi gelir dedi. Biz de sardık (VK/195).

Bir insan sancılandı mı karnına arpa veya başka bir şey sarmayı bırakın. Biz bunlara kocakarı ilaçları diyoruz; bunlar yılların tecrübesiyle ortaya çıkmışlardır; ama her karın ağrısı aynı değildir; hepsine arpa sararsak, belki biri kurtulur, bini ölür (VK/202).

Çanakkale Mahşeri'nde dizinde kanama olan bir asker, yarasına tütün basmaktadır. Bugün Anadolu'da kanamayı durdurmak için tütün basmak bilinen bir halk hekimliği yöntemidir.

Ömer Çavuş tütün basıp sarmıştı (ÇM/307).

3.4.7.Halk Matematiği

Günümüzde çağdaş ölçü birimleri yoluyla ağırlık, uzunluk veya hacim belirleme imkânları gelişmiştir. Ancak, günlük yaşam ve bilhassa köy yaşamında hayatın akıp giden ritmi içinde bu tür birimler pek geçerli değildir. Bunların yerine, her an kullanılabilecek özellikte yöntemler benimsenmiştir.

Halk matematiğinin bazı nitelikler çerçevesinde geliştiği görülmektedir. Bunlardan ilki, herkes tarafından kolayca uygulanabilir olmasıdır. Kalem kâğıt, işlem, tartı gibi kavramlar halk matematiğinde pek yer almaz. Ayrıca, halkımızın ölçü anlayışında, ayrıntı yerine genel denilebilecek miktarlar söz konusudur. Halk matematiği ölçütleri, “Karış, teneke, dönüm” gibi hassas olmayan unsurlardan oluşur. Burada öyle zannediyoruz ki, halkımızın cömertliği ve helalleşme geleneği, halk matematiğini de etkilemiştir. Halk matematiği ile ilgili dikkat çekmek istediğimiz son nokta, ölçütlerin karşıladığı miktarın bölgeden bölgeye farklılık göstermesidir. Bir alan ölçüsü olarak halk matematiğinde yer alan “dönüm”, Afyon'da 2000 m², Çumra'da 2500 m² dir. “Dönüm” kavramının Osmanlı döneminden kalma bir ölçü olduğunu belirtmek istiyoruz (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Dirhem> ,02.05.2007).

Mehmet Niyazi'nin Varolmak Kavgası romanında iki farklı bölümde halk matematiği görülmektedir. Bunlardan ilkinde, hasadın zekâtının verilmesinde “teneke” ölçü alınmış ve “silme” yapılmıştır.

Muhtar tenekeyi kümelenemiş buğdaya daldırıyor, ağzına kadar doldurup silme yaptıktan sonra diğer tarafa döküyordu (VK/186).

Bir başka halk ölçü birimi olarak karşımıza çıkan unsur “karış”tır. Dikiş yapan kadın, kumaşın ölçümünü karışla yapmaktadır.

Değişik düşünceler arasında elindeki patiskayı dizlerine koyuyor; karıyla genişliğini, boyunu ölçüyor, dolu halini tasarlamaya çalışıyordu (VK/20).

Güneş bir minare boyu yükselince, güneyden esen hafif rüzgârın ısıtı artıyordu(YY/173).

3.4.8.Halk Mimarisi-Geleneksel Yapılar

Halkbiliminin önemli bir ögesi de halk mimarisidir. Mimari, yaşanan coğrafyanın, halkın manevi değerlerinin, bir birikimin sonucunda ortaya çıktığı için kalıcılık arz eder. Mimarinin kendisi halkın kültürünün eseri olduğu gibi, bu kültürün devamlılığını da sağlar.

Sözel kültür, daima bir değişim halindedir. Geleneksel yapılar, bu değişimi sınırlayan bir etkidir ve sözel kültürün aksine değişime direniş gösterir. Bu gibi sebeplerden ötürü halk mimarisinin özellikleri, halk kültüründe araştırılması gereken bir başlıktır.

Mehmed Niyazi'nin bazı romanlarında, kültürel değerlerin mimariye yansımalarının örneklerini görürüz. Aşağıdaki örnekte, yazarımız, roman kahramanının ağzından kültür-mimari ilişkisini sosyal yönü olan yapılardan söz ederek kuruyor.

Azizim, ne zaman kültür ve medeniyetin bir birikim işi olduğunu anlarsak, adam olmaya başlarız. Zaten bu noktada Batı ile aramızdaki fark hemen karşımıza çıkıyor. Adamlar tarihe çok önem veriyorlar; adeta tarihle iç içe yaşıyorlar. Avrupa'ya kahve bizden gitti; Paris'te açılan ilk kahve bugün bile faaliyetini sürdürüyor. Yahya Kemal'in öğrencilik yıllarında sık sık uğradığı La Closerie des Lias, günümüzde yine kahve olarak devam ediyor; hatta Yahya Kemal'in çok sık oturduğu masaya üzerinde adı bulunan plaket bile çakılmış. Bizde, Meşrutiyet Döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında fikir hayatımızın mayalandığı Meserret Kahvesi yıkıldı; hiç kimse tınmadı. Kırklı, ellili yılların başlarında kültürümüzün adeta üretim merkezi olan Küllük'ü buldozerlerin dümdüz etmesi, kimsenin umurunda olmadı. Şimdi sıra buraya geldi (DD/337).

Romanın bir başka bölümünde bir cami tadilatı var. Köyün imkânları çerçevesinde, inşaat ustası ve imam, viran haldeki camiyi kullanılabilir hale getirmek için plan yapmaktadır. Bu tadilatta kısıtlı imkânlardan dolayı malzeme, yereldir.

Usta, gözlerini tavanda, döşemede, duvarlarda gezdirdi; dudaklarındaki sigarayı attı; yenisini yaktı.

–Önce üstünü örtmeliyiz. Yağmur, kar yağar. Birkaç sılıkla mertekleri tamamlarız. Örtünüm bir kısmı saç, bir kısmı kiremittir. Kiremitlerin işe yararlarını kullanırız. sacı atmak lazım (VK/123).

Son olarak, yazarımızın kalemine bir şehrin mimarisini yansıtan kelimelerin döküldüğünü görüyoruz. Varolmak Kavgası’nda, kahramanımız Murad, kısa bir süre Konya’da kalmıştır. Ancak, geleneksel mimariye dikkat kesilmesi için bu süre ona yeter.

Daracık sokak, kaldırım taşlarıyla döşenmişti. Eski ahşap evlerin camları çoğunlukla kafesliydi; kafesli olmayanların da perdeleri örtüktü (VK/90).

3.5.Bayramlar

Bayramlar, binlerce yıllık tarihimizde dinimizin, milli değerlerimizin ve kültürümüzün getirdiği, coşkun bir sevince ve birtakım törenlere vesile olan özel günlerdir.

Boratav’a göre bayramları yedi çeşide ayırmak mümkündür: Dini bayramlar, resmi bayramlar (23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı vb.), etnik bayramlar (Çingene Bayramı gibi), kadın veya erkek gruplarınca benimsenen bayramlar, yaş gruplarına göre benimsenen bayramlar (Çiğdem Pilavı gibi), ekolojik sebeplerin getirdiği bayramlar (Kiraz Bayramı gibi), köy bayramları (Boratav: 2003, 259–260).

3.5.1 Dini Bayramlar

Dinimizin bize hediye ettiği iki bayram vardır: Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı. Bu bayramlar dinimizle ilgili olsa da, birçok alanda olduğu gibi bu konuda da halk kültürümüzün

derin izlerini taşır. Büyükleri ziyaret edip “el öpmek”, büyüklerin buna karşılık “Çok bayramlar göresin.” şeklinde alkışta bulunması gibi birikimimizin izlerini taşıyan unsurlar, Mehmed Niyazi’nin eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

*Yaşlarını Mehmed görmüştü; fakat görmezlikten gelmişti. Murad elini öpmek için eğildi.
–Çok bayramlar görelim, diyerek Mehmed ağabeyi gözlerinden öptü (VK/44).*

Bayramın ikinci gününde öğretmenlerin okulda toplanıp önce kendi aralarında, sonra da öğrencilerle bayramlaşmaları gelenek töre haline gelmişti. Öğretmenler öğleden sonra öğretmenler odasında toplandılar, birbirlerinin bayramını kutladılar ve karşılıklı mutluluklar diledikten sonra yerlerini aldılar.

Kapı vurularak içeriye bir grup öğrenci girdi. İleri sınıfların öğrencileri de önde bulunuyorlardı. Yıllardan beri bayramlaştıklarından nerden başlayacaklarını, nasıl davranacaklarını biliyorlardı. Saygı ile müdürün elini öpüp devam ettiler.

Murad heyecanlıydı; okul müdürünü uzaktan görmüştü. Derslerine gelmeyen öğretmenlerine kendisini yabancı hissediyordu. Onlara nasıl davranacağını kestiremiyordu. Mehmed ağabeyinden hiç ayrılmıyordu; o ne yaparsa, tekrar edecekti.

Sıra onlara gelmişti. Önden Mehmed, arkadan Murad ve onların grubu iyice içeriye girdi. Mehmed, saygılı bir tavırla Müdür’ün önünde eğildi, elini öptü, diğer öğretmenlere yöneldi. Murad heyecanlıydı; daha müdürün elini tutmadan eğildi. Telaşı ve gayreti Müdür’ü güldürdü. El öpüşünden sonra Müdür onu bırakmadı.

–Adın ne evladım?

–Murad, efendim.

–Hangi sınıftasın?

–1 B’deyim .

–Aferin Murad, “çok bayramlar göresin” (VK/45–46).

Namaz bittikten sonra yerinden kalktı; İhtiyar’ın önüne geldi ve gülümsedi; eğilerek elini öptü. İhtiyar, ıslak sakallarını Murad’ın yüzüne sürerken o güne kadar tatmadığı mutluluğu duyuyordu. Murad, diğer ihtiyarlara yöneldi; onu Gafur, Gafur’u da gençler takip etti.

Gençler, yaşlılar birbiriyle bayramlaşmaya başladılar. Murad ve Gafur kucaklaştı; yürekleri içi içe attı.

Öğle üzeri karşılıklı ziyaretler başladı. Gönlü alınan kocakarılar hayır dualarını esirgemiyorlardı. El öpen çocuklar okşanıyordu. Damlapınar, hafızalardan silinmeyecek bir bayram yaşıyordu (VK/176).

3.5.2. Milli Bayramlar

Devlet ve millet kavramları milletimiz için hayati bir önem taşımaktadır. Bu değerlerle ilgili olan her bir ögeye, milletimizin sahip çıktığı görülür. Bu doğrultuda, milli bayramlarımızın da halkımız tarafından benimsendiğini, bazı törenlerin yanı sıra bir neşe vesilesi de olduğunu biliyoruz. Deliler ve Dahiler’de tespit ettiğimiz Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, milli bir bayramın halk tarafından nasıl benimsendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Dükkânı ve şehri süsleyen, fener alayları ve davul zurna eşliğinde eğlenen ilçe sakinlerinin tasvirini yazarımız, önemsemiştir.

Cumhuriyet Bayramı Akyazı’da coşkuyla kutlanırdı. Adapazarı Caddesi’nin başladığı yere tak kurulus, dükkânlar bayraklarla süslenirdi. Akşam fener alayı düzenlenir, davul zurna çalınır, halk otobüs durağına toplanır, kimileri göbek atardı. Jandarmalar çeşitli oyunlar tertip ederek şenliği renklendirirdi (DDY/15).

3.6. İnanmalar

Mehmed Niyazi’nin romanlarında, Türk tarihinin binlerce yıllık birikimlerinden gelen inanmaları görmek mümkündür. Bu bölümde ilk ele alacağımız başlık “nasibini bağlamak”la ilgilidir. Filozof Cemal, genelde aydın kişilerin gittiği Marmara Kahvesi’nin müdavimi bir delidir. Dünya görüşü itibariyle ters düştüğü Sahir’i cezalandırmak istemektedir. Bu amaçla kendince kurduğu planını kahvedekilerle paylaşır. Burada Filozof Cemal’in yapmayı umduğu “nasip bağlama”, büyüsel bir işlemdir. Halkımız arasında “kurt ağzı bağlamak”, “kısmetini kesmek” gibi sonuca yönelik büyüsel inanma ve faaliyetlerin biri de “nasip bağlama”dır.

–Allahsız Sahir var ya, onu sürüm sürüm süründüreceğim. Daha fakülteyi bitiremez.

–Niçin bitiremezsin? Çalışır, bitirir.

Bakışları uzaklara dalar gibi oldu.

–Onun nasibini bağlayacağım (DD/118).

3.6.1. Eski Türk İnancı

İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünden önceki dininin ne olduğu, din dışındaki büyüsel işlemlerin payı, dinler tarihinde üzerinde durulan bir meseledir. Türkler arasında Şamanizm'in, Budizm'in, Manicilik'in, Totemizm'in yeri tartışılmakla birlikte bilimadamlarının özellikle üzerinde durduğu din, Gök Tanrı'dır. Gök Tanrı dininin M.Ö. 1500'lere kadar uzanan zamanda Çin yıllıklarında geçtiği ifade edilmektedir (İ. Kafesoğlu: Bozkır Kültürü, 1972, 81-82'den nakleden Ü. Günay-H. Güngör: 1997, 34)

Duaları göklere, sonsuzluğa, insanlığa açılan kapılardı; bu kutsal kelimelerle basamakları tırmanırken düşünceleri derinleşiyordu (ÖDG/43).

O ölmemişti; çünkü inançlarına göre: “Şehitler ölmez”di. Zaten pek çoğu alev alev yanan namluların arasında ruhunun göğe çıktığını görmemiş miydi (ÖDG/36).

3.6.2. Soyut Varlıklarla İlgili İnanışlar

Halk geleneğinde, bir takım olağanüstü halleriyle insanların yaşamında etkilerini belirten esrarlı yaratıkların varlığına inanılır. Olağanüstü kimi şartlar içinde onları gördüklerini ileri sürenler bile vardır; ama onlar hiçbir zaman iki kişi bir arada iken görünmezler; insana tek başına olduğu zaman, çeşitli kılıklarda kendilerini gösterirler. Bu varlıkları bütün çeşitleriyle adlandırmak için genellikle “cin” kelimesi kullanılır (P.N.Boratav: 1999,99).

Onun “manevi kuvvetleri”nin ne olduğu da yakın çevresindeki gençler arasında tartışma konusuydu. Kimisi onun evliya olduğuna, kimisi de cinlere hükmettiğine inanırdı. İlimadamı'na göre emrinde değişik türden pek vardı (DD/138).

Sanki hayaletler dolaşıyordu; varlıkları biliniyor; ama ne görünüyorlar, ne de sesleri duyuluyordu (ÇM/253).

3.6.3. Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar

Türk halk biliminin, fazla net tanımlanamasa da, önemli bir nesnesi de “taş”tır. Taşla ilgili genel düşünceler, sonsuzluk anlamına gelen “bengü taş” ve “balballar” etrafında toplanmıştır (J.P.Roux: 1994, 117). Ancak, Mehmed Niyazi'nin Varolmak Kavgası'nda geçen taş kavramı, bu tanımların dışındadır. Romanda geçen “taş yağmak” ifadesi, kaynağını Kur'an-ı Kerim'den alan bir inanıştır (Fil Suresi).

–*Süslü! Süslü! İşte b çivit yüzlü, hoca imiş!*

Süslü, ellerini beline koydu:

–*Yok, ölünün körü.*

–*Ya! Ya! Öyle, taş yağacak desene (VK/124).*

3.6.3.1. Su İle İlgili İnanışlar

Kültürümüzde su kaynakları, göller, ırmaklar ve denizlerle ilgili çeşitli inanışlar bulunmaktadır. Bu inanışlar çerçevesinde düşünülen “zemzem suyu”, çeşitli anlatımlara konu olan, kutsal sayılan ve şifa kaynağı olarak görülen bir sudur. İslami bir içeriğe sahip olan zemzem konusuyla ilgili, ilahiyatçı bir bilim adamı olan Hayrettin Karaman şu bilgileri vermektedir:

“Hâcer, Hz. İbrahim'den olma oğlu İsmail'i emzirmekte iken kocası onları Mekke'ye getirdi. Bu tarihte Mekke şehri ve oraya yerleşmiş insanlar, yiyecek ve içecek yoktu. İbrahim, yanlarına bir miktar su ve yiyecek bırakarak oradan ayrıldı (Hz. İbrâhîm'in ailesinden bazı fertleri Beytullah'ın arsasının bulunduğu yere, ziraate elverişli olmayan bir vâdiye, tevhîd dinini yaymak ve orada kutsal şehir Mekke'yi kurmak üzere yerleştirdiği Kur'an'da da zikredilmektedir; İbrâhîm: 14/37). Hâcer, kendilerini bırakıp giden kocasına birkaç kere "İnsanların ve yaşamak için gerekli şeylerin bulunmadığı bir yere bizi nasıl bırakıp gidiyorsun?" diye sorup, bunu Allah'ın emri ile yaptığı cevabını alınca "Öyleyse o bizi zayı etmez." demiş, Hz. İbrâhîm de yukarıda işaret edilen âyetlerde geçen (14/37–41) duasını yaparak onları Allah'a emanet etmişti. Su bitince Hâcer su aramaya başladı, Safa ile Merve tepelerine -gidiş geliş toplam yedi kere- gidip gelerek etrafa baktı, bir insan veya su bulmaya çalıştı (Hz. Peygamber 'İşte bugün yaptığımız sa'yin esası budur' buyurmuşlardır). Bu esnada bebek İsmail tam Zemzem kuyusunun açılacağı yerin yanında bulunuyordu. Hâcer bir ses

işitti, etrafını dinlerken bebeğin bulunduğu yerde ortaya çıkan bir meleğin orayı eşelediğini ve yerden su çıkardığını gördü, telaş içinde oraya geldi, kabını doldurmaya ve suyun etrafını havuz gibi çevirmeye çalıştı (İbn Abbâs'ın bu noktada yaptığı açıklamaya göre Peygamberimiz şöyle buyurmuşlar: “Eğer Hacer suyun etrafını çevirmeseydi. Zemzem devamlı akan bir kaynak olacaktı”). Bir müddet sonra Cürhüm kabilesi o civardan geçerken - su bulunan yerlerde uçan- bir kuş görerek orada su olduğu kanaatine vardılar, gelip suyu görünce civarında yerleşmek için Hâcer'den izin istediler, su kullanım hakkı kendine ait olmak üzere izin verdi, Arap olan Cürhümîler'den Arapça öğrenen İsmail onlardan kız da alarak kendileriyle kaynaştı. Bu arada Hz. İbrâhîm zaman zaman ailesini ziyaret ediyor, gerekli tavsiyelerde bulunuyordu. Allah Teâlâ'nın emri üzerine oğlu ile yardımlaşarak Kâbe'nin kutsal arsası üzerine, Beytullah (Allah evi) diye de anılan Kâbe'yi inşa etti (Buhârî, Enbiyâ, 9).” (www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0068.htm - 18k, 26.08.2007).

Zemzem suyuyla ilgili yukarıda verilen bilgilerden başka, halk kültüründe yer alan bazı inanışlar da mevcuttur. Zemzem'in kaynağının asla kurumayacağı, şifalı olduğu, temizlikte kullanılmaması gibi inanışlar bunlardan birkaçıdır. Daha Dün Yaşadılar'da şehrin gariban delisi Abdürrahim, Hacca giden Hacı Ziya'dan şifa umuduyla zemzem istemektedir.

–Hacı, rüyamda aksakallı bir ihtiyar, başımdaki ağırlığın katışıksız zemzem içerse, geçeceğini söyledi; bana katışıksız zemzem getir (DDY/139).

3.6.3.2. Ağaçlarla İlgili İnanışlar

Ağaçlar, mitolojik dönemlerden bu yana insanların ilgisini çekmektedir. Özellikle kayın, çam, servi, çınar, dut, sedir, meşe, dut, söğüt, elma ağaçları Türk mitolojisinde mühim bir yere sahiptir. Mehmed Niyazi'nin Daha Dün Yaşadılar adlı romanında serviden, üstelik de mübarek servi şeklinde söz edilmektedir.

Genellikle mezarlıklara dikilen selvi, uzun boyu ve daima yeşil kalmasıyla ebediyetin sembolüdür. Onların daima yeşil olmaları, ata ruhlarının cennette olduğunun kanıtıdır. Mezarlıktaki ataların ruhları, bu ağaçlar sayesinde göğe ulaşmakta, Tanrı'nın kutu aşağıya, kemiklere inmektedir (Ergun: 2004, 234).

Caminin önünde dimdik yükselen mübarek selvinin gölgesinde üç masa, on beş yirmi sandalye konmuştu (DDY/234)

3.6.4. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Türk kültüründe hayvanlarla ilgili inanışlar başlı başına bir çalışma konusudur. Bu konuda birçok makale ve kitap yazılmıştır. Konargöçer bir gelenekten gelen milletimiz, tabii olarak tabiattaki bütün varlıklardan etkilenecektir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte dini bir kimliğe büründürdüğümüz hayvan motifleri, kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olarak etkisini sürdürmektedir.

Şanlıurfa'da bulunan "Balıklı Göl", mitolojik birikimin mistik bir kimliğe bürünmesini ifade etmektedir. Bu efsaneye göre, Nemrut, Hz. İbrahim'in yakılmasını emreder. Her taraftan toplanan odunlar Halilürrahman Gölü'nün bulunduğu yerde yığılır. Odunlarla kocaman bir dağ meydana gelir. Nemrut'un kalesinin kuzeyinde iki büyük sütun yaptırılır. İbrahim'in (A.S.) bu sütunlar arasına gerilerek halatla ateşe fırlatılması düşünülür (Bu sütunlara mancınık denilmektedir.). İbrahim (A.S.) sütunlar arasına gerilen halattan ateşe fırlatılır. Odun yığınlarının ortasına düşer düşmez ateş yerine burası bir göl olur. Atılan odunlar balığa dönüşür. Balıklar yandıkları için üzerinde kara lekeler bulunur. Göle Halilürrahman Gölü adı verilir.

Halk inanışlarında bu göl ve göldeki balıklar kutsal sayılmaktadır. Bu balıklara dokunanların öleceği, ya da başına bela geleceğine inanılır (www.gezgin.com/yazi/balikligöl).

Mehmed Niyazi'nin Deliler Ve Dahiler romanında, Balıklı Göl Efsanesi, yukarıda söz edilen çerçevede dile getirilmiştir.

Kıbrıs savaşı zamanında, Urfa'daki Balıklı Göl'de bir tane balık kalmadığını halkımız söylüyor. Hatta bazı balıkların da yaralı döndüğünü rivayet ediliyordu (DD/181).

3.6.5. İnanmamaya Dair İnanmalar

Halk biliminde, bir kutsala inanmamanın cezasız kalmayacağı inancı vardır. Deliler Ve Dahiler'de, olağanüstü varlıklarla irtibatı olduğunu iddia eden İlimadamı, onun bu özelliğini inkâr eden Filozof Cemal'in cezalandırılacağını bildirmektedir. Bu sebepten Filozof Cemal'in

“çarpılacağını”, “ağzının eğileceğini” ifade etmektedir. Halk arasında bu tür ifadelere sıkça rastlanmaktadır.

Bu olay kahvede duyulunca, İlimadamı yeminler ederek, Filozof Cemal'in çarpılıp, ağzının eğileceğini önüne gelene tekrar ediyor, iddiasını köylerinde yaşanmış bir örnekle destekliyordu (DD/254).

3.6.6.Uğur

“Uğur, bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, kısacası “olumlu niteliği ve gücü”dür. Halkın inanış ve işlemlerindeki bütün davranışlar, zamanlar, yönler, çevresindeki nesnelere, kişiler, hayvanlar “uğurlu” veya “uğursuz” diye kümelenebilir. Uğurlu olanları yeğlemek, uğursuz olanlardan kaçınmak veya onlardan gelecek olumsuzlukları giderme yöntemlerini gözetmek gerektir(P.N.Boratav: 2003, 123)”.

Her şeyden uzak bu köyde batıl itikatların nasıl yerleştiğine Murad hayret ederdi. Salı günü çamaşır yıkamanın, geceleri tırnak kesmenin günah olduğu ve bunlara benzer pek çok hurafeye de buranın insanı inanmıştı (VK/203).

Baykuşun ötmesi bir kötülüğün, sıkıntının, felaketin habercisidir. Bundan dolayı halkımız arasında “baykuş”, ürpertici sesiyle olumsuz durumların işareti sayılmıştır. Yemen Ah Yemen’de baykuş, bir savaşın habercisidir ve bu özellik, Mehmed Niyazi tarafından açıkça vurgulanmıştır.

Sağ taraftaki karaağaçta her türlü felaketi çağrıştıran sesiyle bir baykuş bu sessizliği bıçak gibi doğramaya başladı. Ona bir uğursuzluk haberi veriyordu sanki, tüyleri diken diken oldu. Yerinden kalktı; karaağaca yaklaşıp, birkaç taş atınca, baykuş uçtu; tepeciğin arkasında kayboldu (YY/290).

3.6.7.Büyü

“İyi veya kötü bir sonuç alabilmek için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz (P.N.Boratav: 2003, 137)”. Mehmed Niyazi'nin Daha Dün Yaşadılar romanında, yenilgiye bahane arayan bir güreş meraklısının imdadına “muska” ile yapılmış bir “büyü” yetişir.

Pezevingin dölü, bana muska yaptırdı; yoksa beni yenemezdi (DDY/49).

Mehmed Niyazi'de rastladığımız bir başka “muska”, bir benzetme amacıyla kullanılmıştır. Bir kadın, askerdeki oğlundan gelen mektubu, koynunda saklamaktadır. Bu durum, bir muskanın taşınmasına benzetilmiştir. Buradan, “muska”nın, insanların koynunda saklanan bir niteliğinin olduğunu görüyoruz.

Uzun olmayan mektubunu değişik kimselere okuttuktan sonra, Ayşe koynunda muska gibi saklıyordu (YD/21).

3.7. Giyim

3.7.1.Erkek Giyimi

Giyim kuşam, yaşanan coğrafyanın, inançların, sosyal ve ekonomik etkenlerin ve neticede kültürel birikiminin izlerini taşır. Ancak, burada söz konusu edilen, günümüz koşullarındaki hazır ve moda giyim tarzı değildir. Halkımızın çoğunlukla kendi imkânlarıyla dokuduğu veya diktiği ve geleneksel hale gelmiş giysiler araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Yazarımızın köy yaşamının renklerine zaman zaman yer verdiği Varolmak Kavgası romanında, köy kültürünün bir yansıması niteliğinde olan giysi özellikleri karşımıza çıkıyor. Kars'ın Damlapınar Köyü'nü anlatan tasvirler, bu yörenin giyim kültürünü yansıtıyor. Bu bölümdeki kıyafetler “pazen gömlek, siyah şayak pantolon, beyaz kılı çorap, tüylü papak” şeklinde tepeden tırnağa geleneksel giyimlerden oluşmaktadır.

Üstünde bolca duran pazen gömleğinin geniş yakaları sarkıyordu. Siyah şayak pantolonu yeni diktirmesine rağmen şimdiden diz vermişti. Soğuk, yüzünü yakmış, yanaklarına mat bir renk oturtmuştu. Ayağındaki beyaz kıllı çoraptan başındaki tüylü papağa kadar tipik bir Kars köylüsü idi (VK/154).

Deliler Ve Dâhiler romanında erkek giyimi kültürünün tipik bir örneğini, bu defa farklı bir biçimde görüyoruz. Roman, İstanbul'da geçmektedir. Üstelik kahramanımız bir üniversite öğrencisidir. Buna rağmen geleneksel giyimde ısrarcıdır. “Kasket, külot pantolon, körüklü çizme” şeklinde bütünlediği giyimini bilinçli bir tez olarak tercih etmektedir. Bir başka ilgi çekici nokta ise, bu davranışını açıklarken kullandığı sözlerdir. Bu sözlerde, halk kültürünün önemli bir kaidesi olan “Büyüklerimiz böyle yapıyordu, biz de böyle davranıyoruz.” düşüncesi açıkça görülmektedir. Ayrıca burada, geleneksel giyime olan ilginin yanında “moda”ya olan tepki de aşikârdır.

Hukuk Fakültesi'nde okuyan Mehmed Efe, Aydınlıydı. Uzun boylu, kara yağız, bıyıklı, yüz hatları düzgün gerçekten yakışıklı bir delikanlıydı. Kasket, kilot(külot) pantolon, körüklü çizme giyerdi. “Niçin böyle giyiniyorsun?” diye soranlara şu cevabı verirdi: “Rahmetli babam bunları giyerdi; ben de bunları giyiyor, modaları çiğniyorum.”.

Erkek giyimi hakkında dikkatimizi çeken bir başka nokta, Ölüm Daha Güzeldi romanında karşımıza çıkmaktadır. Roman, Sovyet Rusya'nın esareti altında özgürlük ve yaşam mücadelesi veren Türkleri anlatmaktadır. Bu romanda yer verilen tasvir, Orta Asya Türklerinin giyim kuşamı hakkında bilgi içermektedir. Buradaki tasvirde erkekler “kalpak” kullanmaktadır.

Vadilerden ayrılıp tepelere aşarken kalpaklı, bıyıklı erkeklerin, başörtülü kadınların omuzlarında asılan tüfekler görülüyordu (ÖDG/22).

3.7.2.Kadın Giyimi

Mehmed Niyazi'nin romanlarında geleneksel kadın giyimi ile ilgili bir tasvir bulunmaktadır. Varolmak Kavgası romanında, bir köyde geçen tasvirde, dul bir kadının üzerinde “iri güllü fistan bulunmaktadır.

Fadime Bacı iri güllü fistanının içinde kuşkulu adımlarla yürüyor, Murad sağa sola bakarak annesini takip ediyordu (VK/15).

Bazılarının anası da gelmişti. Çarşafı, atkılı, şalvarlı kadınların iki gözü iki çeşme idi (YD/48).

3.8. Halk Oyunları

“Oyun Türkçemizde geniş anlamı bir deyimdir. “Oyuna getirmek”, “Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu.” sözlerindeki “hile”, “düzen” anlamları bir yana, deyim, tiyatro, kukla, karagöz, ortaoyunu gibi seyirlik gösteriler için de kullanılır. Oyunun bir de dans anlamı vardır. Çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin –günlük geçim derdinden ayırabildikleri zamanlarında- herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylemlerdir bunlar: cirit, güreş, horoz dövüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık... gibi (Boratav: 1999,295)”.

3.8.1.Çocuk Oyunları

Türk kültüründe, çocukların zihnen ve bedenen gelişimini sağlamak ve onları eğlendirmek düşüncesiyle ortaya çıkan çeşitli oyunlar görülmektedir. Bu oyunlar, oldukça eskiye dayanan bir çizgide karşımıza çıkmaktadır. Baş ucu kaynağımız sayılan Dede Korkut Hikâyeleri’nde Dirse Han Oğlu Boğaç Han, üç arkadaşıyla aşık oynamaktadır (Ergin:2003, 25).

Boratav, çocuk oyunlarını çeşitli başlıklara ayırmaktadır: Büyüklerin çocuklar için çıkardığı oyunlar, çocukların söz oyunları ve takım halinde oynanan oyunlar (Boratav: 1999,300) .

Mehmed Niyazi Özdemir’in romanlarında, kültür dünyamızı oluşturan diğer birçok unsur gibi çocuk oyunları da yer almaktadır.

*Babasının yaptığı tahta çantayı okul yolunda sürüklüyor, komşuların çocuklarıyla **beş taş** oynuyor, eve ağlayarak geliyordu (ÖDG/176–177).*

*Her gördüğü tarlada pek çok çocukluk hatırası vardı; hepsinde hayvan otlatmışlar, **çelik çomak** oynamışlardı (YY/456).*

*Şu anda da komşularını anızında hayvanları otlatırken ağabeyi Hüseyin, Mustafa ve diğer komşu çocuklarıyla **sobe** oynamaları gözlerinin önündeydi (YY/175).*

*Mahalleye girdiğinde şafak sökmüştü. Evler samanlık bıraktığı gibiydi, hiçbir şey değişmemişti. İşte şuracıkta **mile** oynuyorlardı (YD/213).*

3.8.2.Halk Oyunu

Mehmet Niyazi, Daha Dün Yaşadılar romanında bir halk oyunundan söz etmektedir. Bir ilçedeki Cumhuriyet Bayramı şenliklerinde halkın, diğer etkinliklerle birlikte eğlence amacıyla oyun oynadığını bu bölümde görüyoruz. Buradaki oyun, bir takım figürler içeren bir kurgusal halk oyunu değil, şehir halkının içinden geldiği gibi eğlenmesinin bir parçasıdır.

Akşam fener alayı düzenlenir, davul zurna çalınır, halk otobüs durağına toplanır, kimileri göbek atardı. Jandarmalar çeşitli oyunlar tertip ederek şenliği renklendirirdi (DDY/15).

3.9. Köy Yaşamı

Köyler, şehirlere göre kültür değişiminin, başka bir ifadeyle yozlaşmanın daha az görüldüğü yerlerdir. Mehmed Niyazi'de köy yaşamı, yabancı etkiden uzak, kendine mahsus doğallığı ile karşımıza çıkmaktadır.

3.9.1.Yün eğirmek

Koyunyününün **kirmen** denilen basit bir aletle ip haline getirilme işlemine **kirmen eğirme** veya **yün eğirme** denir. Yemen Ah Yemen'de cepheden dönen asker, köye geldiğinde annesinin yün eğirmekte olduğunu görür.

Bahçeye girdiklerinde, anneleri samanlığın merdivenlerine oturmuş ekim ayının ikinci güneşinde yün eğiriyordu (YY/455).

3.9.2. İmece

Köy yaşamında, işbirliğinin, yardımlaşmanın ve paylaşmanın önemli bir sembolü imecedir. İmece, bilhassa hasat gibi yoğun iş yükü bulunan faaliyetlerde, köy halkının birlikte çalışması anlamına gelir. Buna göre, bir kişinin tarlasında hasat vakti geldiğinde herkes o gün hasada yardım eder. Herkes yardıma koşar, vakti geldiğinde herkes yardım görür.

Çalışmamıza konu olan kitaplarda imecenin üç örneğini tespit ettik. Birincisinde, başkalarının imecesine katılmadığı için kendi hasadını da yalnız yapmak zorunda kalan dul bir kadın; diğerinde köylülerin birlikte köye köprü yapması; sonuncuda ise bir hasat imecesi anlatılıyor.

Karşiki yamaçlarda imeceleri görüyor; haylamaları duyuyordu. Sıra veremediğinden imece yapamıyordu; dul karı idi; dünyanın bin bir türlü hali vardı (VK/10).

Eskisi gibi Selim Deresi taşarak yolu kapamıyordu. İmece halinde dört gün gibi kısacık bir zamanda köprüyü yapmışlardı (VK/191).

Tarlalardaki ekinler kaldırılmış, bahçelerdeki mısır soyma imeceleri bitmiş, kızlar, delikanlılar birbirlerini behlemişlerdi. Karşılıklı attıkları mısır somakları en büyük işaretleriydi (DDY/9).

3.9.3. Geleneksel Tarım Yöntemleri

Teknolojinin çeşitli sebeplerle kullanılmadığı durumlarda geçerli olan, alışlagelmiş, insan gücüne dayalı toprak işleme ve hasat yöntemleri geleneksel tarım yöntemleri arasındadır. Hasadı birkaç saatte zahmetsizce tamamlayan biçerdöverler mi, yoksa günler süren ve insanları bir arada aynı uğraşta tutan orak, tırpan gibi aletler mi kültürel yönden daha etkilidir? Mehmed Niyazi'nin romanlarında birinci şıkkı karşılayan bir tek örnek yoktur. Bütün tarım faaliyetleri gelenekseldir.

*Tarlalardaki ekinler kaldırılmış, bahçelerdeki **mısır soyma** imeceleri bitmiş, kızlar, delikanlılar birbirlerini behlemişlerdi. Karşılıklı attıkları mısır somakları en büyük işaretleriydi (DDY/9).*

Fadime Bacı harmana geldiğinde öğle olmuş, ortalık yanıyordu.

–Yeter, mola verelim.

*Murad **dövenden** indi, tosunları harmanın kenarına sürüp boyunduruktan çıkardı. Önlerine kurumuş yonca kurdu (VK/52).*

Ormanda kuru odunlarla arabasını yükledi. Tosunların yuları Murad'ın elindeydi. Fadime Bacı hem övenderesiyle tosunları mudulluyor, hem de tehlikeli yerlerde arabayı tutuyordu (VK/16).

Damlapınarlılar sabah çiğini tarlalarda kovalıyorlardı; erkekler turpan sallıyor, kadın ve çocuklar demet yapıp yığıyorlardı (VK/185).

3.9.4. Köy Odası

“Milli kültürümüzün önemli unsurlarından biri olan konukseverliğin ifa edildiği köy odaları, Türk kültürünün ve yaşama biçiminin ortaya çıkardığı yapılardır. Köy odaları genel olarak yolcuların misafir edildiği, her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı, köy halkının değişik amaçlarla bir araya geldiği, kendilerine özgü mimarisi ve kültürü olan sivil mimari yapılarıdır. Köy odaları zengin insanların yaptırıp, halkın hizmetine sunduğu, günümüzdeki otellerin fonksiyonlarını karşılayan yapılardır (Bulut: 2004, 3)”.

Mehmed Niyazi, bilhassa Varolmak Kavgası'nda köy yaşamında görülen hiçbir ögeyi atlamadığı gibi, köy odasına da değinir. Buradaki köy odası, yukarıda ifade edilen çerçeveye uygun bir işlevdedir.

İşler azaldığından üç günden beri köy odası açılmıştı. Bu akşam nadastan, tohumdan, askerlikten söz edilmedi. Yusuf'tan, Fadime Bacı'dan, Murad'dan konuşuluyordu (VK/19).

3.10. Halk Çalgısı

3.10.1. Davul- Zurna

Geleneksel çalgılarımızdan olan davul, binlerce yıldır kullandığımız bir kültürel varlığımızdır. Bazen savaş meydanında askerimizi coştururken, bazen de düğünlerde, toylarda eğlenirken ritmiyle belleklerimize işleyen davul, Mehmed Niyazi'nin romanlarında iki şekilde yer almaktadır. Bunlardan ilkinde davula, zurna eşlik eder.

İlçede Cumhuriyet Bayramı kutlanmaktadır. Halk, bu bayrama sahip çıktığı gibi, bayramın coşkusuyla neşesini dışa vurmaktan çekinmemektedir. İşte bu noktada “davul-zurna” karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet Bayramı Akyazı'da coşkuyla kutlanırdı. Adapazarı Caddesi'nin başladığı yere tak kurulur, dükkânlar bayraklarla süslenirdi. Akşam fener alayı düzenlenir, davul zurna çalınır, halk otobüs durağına toplanır, kimileri göbek atardı. Jandarmalar çeşitli oyunlar tertip ederek şenliği renklendirirdi (DDY/15).

İkinci olarak davul, uzaktan zayıf bir şekilde işitilen bir ses olarak romandan yer almaktadır.

Uzaktan davul sesleri geliyordu (YD/218).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR'İN ROMANLARINDA KARŞILAŞILAN DİĞER HALK BİLİMİ ÖGELERİ

4.1. Namus

Binlerce yıllık kültür varlığımızın en hassas, en güçlü unsurlarından biri de namus mefhumudur. Günümüzde namus kelimesi, yıpratıcı etkilere maruz kalsa da, milletimizin canından aziz bildiği bir değerdir. Kültür varlığımızın temel hazinelerinden Dede Korkut'ta geçen bir konuşma, bu değerimizin ne kadar eski ve mühim olduğunu ortaya koyuyor: Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan'ın bütün ailesi ve yakınları esir edilmiştir. Kâfir, Salur Kazan'ın eşini elde etmek istemektedir. Ancak, birçok esir kadının arasında Burla Hatun'u ayırt etmek mümkün değildir. Bunun için, Salur Kazan'ın oğlu Uruz'u lime lime edip etinden kavurma yaptıracaktır. Bu kavurmadan esir kadınlara zorla yedirecektir. Burla Hatun asla yemeyeceği için, bu şekilde onu tanıyacaktır. Bu sinsi planı Burla Hatun duyar. Oğlu Uruz'a anlatır ve sorar: "Senin etinden oğul yiyeyim mi, yoksa pis dinli kâfirin döşeğine gireyim mi?". Uruz ise bu teklife dahi öfkelenir ve: "Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana... Bırak beni kadın ana çengele vursunlar, bırak etimden çeksinler kara kavurma etsinler kırk bey kızının önüne iletsinler, onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kâfirler bilmesinler, duymasınlar, ta ki pis dinli kâfirin döşeğine varmayasın, kadehini sunmayasın, babam Kazan'ın namusunu lekelemeyesin sakın." der.

Mehmed Niyazi'nin romanlarında Uruz'un hassasiyetini aratmayacak türden davranışları gösteren kahramanlar görülmektedir.

Genç yaşta eşi ölmüştü; bir daha evlenmeyi düşünmemiş, namusuna toz kondurmadan çalışmış, oğlunu iyi yetiştirmek için yıllarını vermişti (DD/33).

–Kız nedir bu halin? Yarın anne olacaksın. Daracık pantolon giymiş, sakız patlatıyorsun.

–A!.....sana ne?

–Ağzını yırtarım senin. Sokak kızı mı olacaksın? Yitirilen namus bir daha ele geçmez, hadi bakalım (DD/23).

–Oğlum, bizim de namusumuz var. Hiç kimse görmese bile bunun hesabını Allah bizden sorar. Bir de mahalleli görürse, ahiretimiz yıkıldığı gibi, dünyamız da perişan olur. Babanın, dedenin mezarda kemikleri sızlar. Evlen oğlum, evlenmek Allah'ın emri, Peygamberin sünnetidir. Ama bu kadınla evlenmene dünyada razı olmam (DD/37).

Her şeye katlanarak namusuyla oturması onu köyün “Bacı”sı yapmıştı (VK/8).

Her zamanki gibi annesi uyandı. Hüsniye'nin uyanmaması için yine sessizce giyindi. Kapıyı açıp musluğa doğru giderken, Hüsniye'in odasından bir erkek sesi geliyordu. “Hayal mi görüyorum.” diyerek dikkatini topladı, hayır, hayal değildi; avucunu duvara sürdü, rüya da değildi. Hüsniye'nin odasından bir erkek sesi geliyordu. Kulak kesildi.

–Seni de hasretine dayanamıyordum.

Kanı tutuştu; gözleri karardı; “Bu lekeyi ikisinin de ölümü ancak temizler.” düşüncesiyle parmak uçlarına basarak odasına döndü; mavzerini eline aldı; evde sadece iki kadın yaşadığı için devamlı mermi namluya sürülüydü. Yine parmak uçlarına basa basa kapıya yaklaştı. Erkek konuşuyordu.

–Nice rüzgârlarda kokunu arıyordum.

Damarlarındaki alev bütün vücudunu sardı; birden kapıya tekmeyi indirdi, kaçabilir endişesiyle önce erkeğe tetiği çekti. Duvarlardaki yankılanan silah sesiyle “Anne” çığlıkları birbirine karıştı. Kafasına kurşun rastlayan Avni yere düştü. Çılgına dönen annesi onların dediğini anlayacak durumda değildi. Şimşek gibi mekanizmayı çekip kovani fırlattı ve namluya yeni bir mermi sürerek tetiği çekti. Hüsniye de feryatla Avni'nin üzerine yığıldı, namluya yeni bir mermi sürdü; göğsü kalkıp inerken hırsın alav alev tutuştuğunu gözlerle bakıyordu; perdesi yarı açık pencereden içeriye düşen kurşunilikte iki ceset yatıyordu, kıpırdama yoktu; bir hareket sezse, tekrar ateş edecekti. İçindeki hınç boşaltırcasına ağzından şu cümle döküldü:

–Şimdi hasret giderin.

Silah seslerine komşuları geldi, kapıyı kırarcasına dövüyorlardı.

–Çavuş Abla! Çavuş Abla! Ne oldu?

Bakışları karşısındaki cesetlerdeydi; canlılık emaresi görünmüyordu. Burnundan soluyarak gidip kapıyı açtı. Elinde tüfikle Çavuş Abla'yı görünce iyice şaşırıldılar.

–Ne oldu Çavuş Abla?

–Hırsız mı vardı?

Öfkesi, çılgınlığı sesinden belli oluyordu.

–İkisini de geberтті!

Çolak Ali'nin Hasan:

–Kimleri, kimleri, diye sordu.

–Biri bizim gelin olacak şırfıntı, ötekini tanııyorum.

Çolak Ali'nin Hasan sorusunu tekrarladı.

–Kimleri, kimleri?

Sesini yükseltti.

–Biri bizim şırfıntı, diğèrinin kim olduğunu bilmiyorum. Ocağın yanındaki çırayı yak da bak. Hasan endişelendi; iki ölünün kanlar içinde yattığı odaya girmek kolay değildi; fakat kadınların, çocukların yanında “Giremem!” demeyi kendine yakıştıramadı. Kibritini yaktı, ocağın kenarındaki çırayı bulup tutuşturdu. O yürüyünce kadınlar, çocuklar onu takip ettiler. Sol göğsünden vurulan Hüsniye gömülmüş bir erkeğin üzerinde yatıyordu. Hasan:

–Aa! Bu askermiş, dedi.

Eğildi, çırayı yüzüne yaklaştırdı. Yüzü ona tanıdık gibi geldi; ama karar veremiyordu. Bakışlarını Avni'ye dehşetle gözlerini dikmiş kadınlara çevirdi.

–Avni değil mi?

Karısı Asiye cevap verdi:

–Görmüyor musun, sağ yanağında yara izi var; Avni!

Hasan dışarıya seslendi, sesi endişe ve korkuyla titriyordu.

–Çavuş Abla, bu Avni! Askerden gelmiş!

–Ne!

Yüreğinde bir alev parlayan Çavuş Abla çılgınca odadan içeriye daldı; kanlı cesetlerin üzerine “Oğlum, gelinim!” çığlıklarıyla kapaklandı (YY/459–461).

–Ne oldu, niçin “Oh” çektin?

–Hayatımın en mutlu anını yaşıyorum. Karımı ve sevgilisini aynı yatakta yakalayıp öldürdüm. Namusumu temizledim.

Kartal hafif bir kahkaha attı.

–Anlat bakalım, nasıl yaptın bu kahramanlığı?

–Karımdan şüpheleniyordum. Şüpheme mahalleli sebep olmuştu. Aslında onlardan bir şey duymadım; fakat bana karşı bakışları, tavırları değişmişti. Karımdan gizli bir anahtar yatırdım. İş icabı bir başka şehre gideceğimi, en erken ancak yarından sonra gelebileceğini söyledim. Bu gece geldim. Sessice kapıyı açtım. İkisi yataktaydı. Tabancamı hazır etmiştim. İkisini de yatağa çiviledim (DD/312–31).

Bilsin veya bilmesin, o haninin karısıydı. Uzaktan bakan bir insan, onun kocasının hainliğini bilip bilmediğini nasıl kestirecek? Başkaları için Hatun hainin karısıydı, yani haindi. Bu kara leke, senin alnından silinmezdi. O günahsız ise, pak kanı, alnındaki lekeyi temizlenmiş oldu; kardeşi için, bizim için öldü. Allah günahlarını affetsin.

–Bari beni getirmeseydin!

–Yarın düşmanların olur; kızkardeşinin bir hainle evlenmesine ses çıkarmadığını söyleyerek seni müşkül duruma sokarlar. Sen de bulunmakla bu işe karşı olduğunu ispatlamış oldun. Ah oğlum; insan şerefi için yaşar (ÖDG/179/180).

4.2. Mektup Kültürü

Mektup, günümüzde yok olmaya yüz tutmuş bazı gelenekleri içermektedir. Mektuba “Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden” öperek başlamak, havadis sormak, güzel dileklerde bulunmak vb. gibi sayısız geleneğin izlerini taşıyan mektup kültürü, Mehmed Niyazi’nin romanlarına da yansımıştır. Bu yansımalarından ilkinde, oğlundan mektup alan ve okuryazar olmayan kadın, bu mektubu başkalarına okutmaktadır.

Tosunları ahıra bağlarken, “Bir de öğretmene okutayım, artık sakıncası yok; sağlam olur. Jandarma belki yanlış okumuştur. Yok canım, niçin yanlış okusun? Gene de öğretmene okutayım.” diye kendi kendine konuşuyordu (VK/18).

Adres kavramının olmadığı veya postacıların sık uğramadığı yerlerde, ulaşılması kolay “birinin eliyle” mektup göndermek, bir geleneğimizdi.

Pazartesi günü Postacı Ömer “Hacı Ziya’nın eliyle” gönderilen mektupları bırakmak için yazıhaneye girince, Ayhan gülümsedi (DDY/88).

4.3. Definecilik

Define tutkusu, günümüzde birçok kişinin ilgisini cezbeden bir husustur. Definecilik, haritaları, efsaneleri, memorat niteliğindeki anlatımları ile başlı başına bir kültürel dokuyu ifade eder. Definecilikle ilgili bilgiler, Dede Korkut hikâyelerine kadar dayanmaktadır: Tepegöz, Basat'ı öldürmek kastıyla onu, birbiri ardından iki mağaraya gönderir; bunlardan biri Tepegöz'ün hazinelerinin yığıldığı mağaradır; ötekinin ağzında, durmadan inip çıkan kılıçlar vardır (Boratav: 1999, 94).

Defincilik gibi, birçok halk bilimi kaynağının dahi yer vermediği bir halk bilimi unsuru, Mehmed Niyazi Özdemir'in romanlarında yer bulabilmiştir. Deliler ve Dâhiler adlı romanda definecilik kavramı mizahi bir şekilde anlatılmıştır. İlçede türlü insan tipleri arasında bir de bütün merakı definecilik olan grup vardır. Postacı Ömer ise, definecilere bir oyun oynama peşindedir.

Bakışlarından o anı yaşadığı belli olurken sabahki sohbetten yazıhanenin önünde kalan sandalyelere iki kişi oturdu. Yüksek sesle konuşmaya başladılar. Biri diğerine:

– Taşburun Köprüsü'nü karşıya geçerken beride bulunan, yani sağ taraftaki ilk ayağının dış tarafına bitişik gömülmüş ufak bir küp altın var, dedi. Allah'ını seversen git, onu alıp getir.

Diğeri cevap verdi:

– Cabir, bu sıcakta oraya nasıl giderim! Küp orada, bırakalım dursun, nasıl olsa alırız.

Kulaklarına inanamayan Ayhan'ın “Bunlar ne diyor?” anlamında gözlerini çevirdiği Kabadayı Kemal onları tanıtmak ihtiyacını duydu.

– Bunlar defineci.

– Hiç define buldular mı?

– Kim arayarak define buldu ki?

– Akyazı'da bunlar gibi defineci çok mu?

– Ne diyorsun! Sinema Sokağı'nda kahveleri var.

– Bu akşam gidelim mi?

– Gidelim.

.....

O akşam Kabadayı Kemal'le Ayhan definecilerin kahvesine gittiler. Boş bir masaya oturdular. Çaylarını içerlerken yandaki masada define konuşuluyordu. Postacı Ömer'in elinde bir harita vardı; eliyle de işaret ediyordu.

– *Burası yol; yani Adapazarı'na giden cadde. Bakın, sağ tarafta Hüseyin oğlu Kara Osman'ın tarlası, yazıyor. Akyazı'da bu adda kimse yok. Böyle bir insan şu anda yaşamıyor; ama bu kayıt gökten düşmedi ya. Tapu dairesine gittim; orada çalışan Ali Amca'nın ne kadar ters olduğunu biliyorsunuz; bin bir güçlkle gönlünü yapabildim; tapu kayıtlarını çıkardı. Konuralp İlkokulu'nun olduğu yer, Hüseyin oğlu Kara Osman'ınmış. İlkokul yapılmak şartıyla bağışlamış. Arkasındaki arazi Veysel Uzun amcanın tarlasıdır. Bakın şu şekil, bir çınar ağacının işareti. O tarlada büyük bir çınar ağacı varmış. Herhalde gölge yapıyor, ürüne zarar veriyor diye kesmişler. Buradan kaçarlarken hazineyi o ağacın dibine gömmüşler.*

Seçkin, sigarasından derin bir nefes çekti.

– *Sizin yaşınız benden küçük; belki hatırlamazsınız; ama ben orada büyük bir çınar ağacı olduğunu hayal meyal hatırlıyorum. Belki kökü hâlâ oradadır.*

Postacı Ömer, bir sırrı keşfetmiş gibi bir tavır takındı.

– *Böyle büyük ağaçlar, devamlı işaret olarak kullanılacağı için çevresine pek gömmezler. Tahmin ederim ki kökün tam altına yerleştirmişlerdir. Çünkü onların düşüncesine göre orası şeytanın aklına gelmez; bulunması da kolay olur. Kök orada ise mesele yok; değilse- Elini çınarın gösterildiği yere vurarak devam etti- bu kıydan ölçerek nerede bulunabileceğini tahmin edebiliriz. Tabii bunu ancak gündüz gözüyle yapabiliriz. Şimdilik tahmine gerek yok; belki kök oradadır.*

Seçkin:

– *Evet, kök varsa, mesele yok, dedi. İşi fazla uzatmadan kazalım. Bu akşamüstü mektupları dağıtırken, ilkokulun yanında dikilmiş, çevreye bakan birisini gördüm. Çarşının tamamını dolaştım; geldiğimde adam yine orada idi; aynı merakla çevreyi tarıyordu. “Beyefendi nerelisiniz?” diye sordum. Pek söylemek istemedi; duymazlıktan geldi; fakat ben bu soruyu tekrarlayınca, İstanbullu olduğunu söylemek zorunda kaldı.*

Hakkı hemen hükmü verdi.

– *Kesinlikle Ermeni'dir; çünkü burada Ermeniler yaşıyormuş; mutlaka onların soyundan birisidir.*

Postacı Ömer'in yüzünde bir tereddüt belirdi.

– *Günahını alamam; bana Ermeni olduğunu söylemedi; ama şivesi benzemiyor da değildi.*

Seçkin telaşlandı.

– *Yarın akşam orayı kazalım.*

Hakkı itiraz etti.

– El âlemin Ermenisi gelmiş gelmiş, malı nasıl kaldıracağıının hesabını yapıyor; bizim geri zekalı da işli yarına bırakıyor. Bu gecenin suyu mu çıktı? Kazma kürekleri kapıp niçin hemen başlamıyoruz?

Postacı Ömer durgunlaştı.

– İnsanın önüne böyle fırsat, ömründe bir defa ya çıkar, ya çıkmaz. O adamın duruşu, çevreyi tedirgin tedirgin kolaçan edişi hiç hoşuma gitmedi. Bu gece kazılmasında fayda var; bu gece olmazsa, yarın gece mutlaka işi bitirmeli. Ne talihsiz insanım, bu gece kazarsanız gelemeyeceğim. Belki yarın gece de gelemeyeceğim. Yağcılar Köyü'ndeki teyzem ağır hastaymış; biraz sonra annemle oraya gideceğiz.

.....

Pazartesi günü Postacı Ömer “Hacı Ziya'nın eliyle” gönderilen mektupları bırakmak için yazıhaneye girince, Ayhan gülümsedi.

– Ömer ağabey, defineyi buldunuz mu?

Postacı Ömer'in yüzünde bir ışık belirdi.

– Üniversitede okuyan bir gençsin; aramakla define bulunamayacağını bilmen gerekir. Bir şekilde rastlanabilir. Hangi avanak parayı gömdüğü yerin haritasını yapar ve satar? Bir fırsatını bulup oradan almaya bakar.

– Onlara eski bir haritada yerini gösteriyordun ama.

– Baca kurumundan bir avuç tasa koyarsın; içine su döker, karıştırırsın. Çizdiğin haritayı suya batırıp çıkarırsın. Kuruyunca eski bir harita elde edersin.

– Öyleyse, o kökün altındaki define meselesi ne idi peki?

– Kökün bulunduğu Veysel amcanın tarlasını babam yarıya ekip biçiyor. Birkaç gün önce bana, “Önümüzdeki Pazar bir yere gitme; tarladaki kökü sökeceğiz.” dedi. Bizim de kendimize ait bir pazarımız var; o gün arkadaşlarımızla sağa sola gitmek istiyoruz. Babama, kökü söktürürsem, Pazar günü hür olup olamayacağımızı sordum. “Yeter ki kökü söktür; nereye gidersen git.”, dedi. Ben de o oyunu tezgahladım (DD/84–89).

4.4. Rüya İle İlgili Bazı Halk Bilimi Unsurları

Rüya kavramına, halk bilimi çalışmalarında fazla yer verilmediğini görmekteyiz. Psikolojinin, tıbbın ve felsefenin ilgilendiği, rüyanın zihinsel süreci, elbette araştırma konumuza girmemektedir. Ancak, rüya görmekle ilgili halkımızın kültüründe yer edinen bazı noktaları da ifade etmek gerekmektedir. Bunlardan birkaçı şunlardır:

Rüya herkese anlatılmaz, uğursuzluk sayılır. Bir kişi, ben rüya gördüm, derse ona, “Hayır olsun, hayırdır inşallah.” gibi sözlerle karşılık verilir. Rüya hayra yormak gerekir, zira rüya, yorulduğu gibi çıkar. Rüyada beyaz, yeşil gibi renkler uğur sayılır; karanlık, bulanık görüntüler şeytan işidir. Ölüm, kaza gibi bir kötülük, rüya yoluyla önceden hissedilebilir, buna “ayan olmak” denir. Bir portakalın kabuğu, bütünüyle soyulup, kabuk yastığının altına konursa, gece sevdiğimiz rüyamıza girermiş (Osmaniye). Uygurların Türeyiş destanında, üç güzel Uygur kızı rüyalarında kendilerine gelen çağrıyla bir kurtla evlenirler. Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi, rüyasında bir çınar ağacının, kendi göğsünde büyüyüp bütün dünyaya yayıldığını görür; nitekim bu, Osmanlı’nın büyüyeceğine işaret olarak algılanmıştır (<http://www.bilecik.gov.tr/ilimiz/osmanli/osindex.htm>, 30.08.2007). Bunun gibi rüya motifleri, başlı başına bir araştırma konusudur.

Mehmed Niyazi’nin romanlarında da zaman zaman halk bilimi açısından malzeme oluşturabilecek rüyalara yer verilmektedir. Bunlardan bir kısmı aşağıda belirtilmiştir.

4.4.1. Rüya ve Keramet

Rüyalarda bir şeyin haber verilmesi, hissetme gibi olaylar, pek yabancı olmadığımız motiflerdendir. Masallar, efsaneler, destanlar bir yana, bu konudaki güncel örnekler dahi canlıdır. Bir şehit haberinde şöyle bir ifade yer almaktadır: “Tunceli’de şehit olan Jandarma Üstçavuş 25 yaşındaki Fatih Çarman’ın baba evinde şehit haberi gelir gelmez büyük üzüntü yaşandı. Anne Rukiye Çarman, "Oğlum operasyona çıkarken beni aradı, rüyasında şehit olduğunu gördüğünü söyledi. Benimle helalleşti. Sonra da şehit haberi geldi" dedi” (www.urlax.net/index.php?option=com_content&task=view&id=18733&Itemid=99, 30.08.2007).

Yemen Ah Yemen’de anlatılan rüya, yukarıdaki örneğe çok benzemektedir.

Kumandanım... Babam şehittir; az önce onu rüyamda gördüm: “Vasiyetini yap, yanıma geleceksin.” dedi. Çocuklarım küçük, onlara göz kulak olabilirsiniz, çok makbule geçer (YY/351).

Bu rüyayı gören er, romanda bir süre sonra şehit oluyor.

Çanakkale Mahşeri'nde, denizi mayınlamaya giden askerlerden biri, rüyasında hocasını uzun sakalı ve sarığıyla görür. Hocası onu rüyada uyarmıştır (ÇM/269).

Rüya ile ilgili burada vurgulayacağımız son husus, “peygamberimizi rüyada görme”dir. Halkımız arasında, böyle bir rüya görmek, bir şans olduğu kadar aynı zamanda güven göstergesidir. Mehmed Niyazi, Çanakkale Mahşeri'nde bu durumu şöyle ifade etmiştir:

...İmanı kâmil bir askerdir, rüyasında Peygamber efendimizi görmüş...

4.4.2. Rüya Tabiri

Rüya tabiri birçok medeniyet için çok mühim bir yer tutmuştur. Devlet başkanları, özel münecimler yoluyla bu meseleye özen göstermişlerdir. Halk biliminde bu konuya sık rastlanmaktadır. Yemen Ah Yemen'de, şehit olduğunu rüyasında gören askere komutanın tavsiyesi şu şekildedir:

İnşallah sağ salim Yemen'e varırız; orada tanıdığım çok iyi bir tabirci var; rüyanı ona yorumlatırız; müjdeler alacağından hiçbir şüphem yok (YY/352).

4.4.3. Rüya ve Efsane

Bazı rüya tasvirlerinde efsanevi unsurlar da göze çarpar. Mehmed Niyazi, bu unsurlardan “kurt”a, bir romanında değinmiştir.

Uykuya daldığında Rıza İslamzade onu sırtlamış, yüzü Özbekistanlı Kazım'ın yüzüne yerlermiş, kolunu da o kurt ağzına almış, gidiyordu. “Bu rüya olmalı!” umuduyla yatağından sıçradı (ÖDG).

SONUÇ

Araştırmamıza konu olan eserler, Mehmed Niyazi Özdemir'in edebi kişiliği, üslubu ve halk kültürü ile ilgili sahip olduğu birikim hakkında bize ipucu vermektedir.

Mehmed Niyazi, yıllardır kaleme aldığı eserlerinde bir tarz yakalayabilmeyi başarmış bir yazarımızdır. Varolmak Kavgası'nda biraz karamsar bir havada idealist bir genci zaman zaman köy unsurlarına yer vererek anlatırken, İki Dünya Arası'nda gurbetçi bir Türk gencinin yaşadığı, yer yer kültür çatışması ve divaneliklere yer veren bir havaya bürünür. Savaşı işlediği romanlarında gerçekçiliği elden bırakmaz; mesela Yemen Ah Yemen'de ansiklopedik bilgilere yer verirken, Çanakkale Mahşeri, onun bu konudaki en sıcak romanı sayılabilir. Yazılmamış Destanlar, bir vefa duygusunu ifade için kaleme alınmış havası taşısa da yer yer can alıcı bölümleri bize Çanakkale Mahşeri'nin provası olduğu izlenimi vermektedir. Ölüm Daha Güzeldi, bize yazarın Orta Asya Türklüğü konusunda duyarsız olmadığını ispatıdır. Yazarımızın yer yer mizaha yer vererek bizi şaşırttığı romanlarından Deliler ve Dahiler vefa duygusunu, Daha Dün Yaşadılar ise gençlik yıllarını, ailesini ve memleketini işlediği akıcı romanlardır. Bu çalışmamızda ele aldığımız romanlarının dışında, onun felsefi ve tarihi derinliğini ortaya koyduğu eserlerini de belirtmek gerekmektedir. Bütün bu eserlere gizlenmiş olan, onun halk edebiyatı ve halk bilimi hakkındaki zenginliği, bizleri zaman zaman şaşırtacak yoğunluktadır. Buna göre:

Mehmed Niyazi, bütün romanlarında halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerine mutlaka yer vermektedir. Bu özelliği, romanların konusuna göre yoğunluk yönünden değişmektedir. Mesela, Almanya'da geçtiği için birkaç deyim dışında pek fazla malzeme bulamadığımız İki Dünya Arasında bir yanda dururken; Daha Dün Yaşadılar'da hemen her başlıktaki halk bilimi malzemesine rastlamaktayız. Üstelik bunlardan, sadece bir "hacı karşılama", dört sayfa boyunca ayrıntılı tasvirlerle anlatılmıştır. Yani, Mehmed Niyazi, halk kültürü unsurlarını eserin konusuna uygun seçerek işlemiştir.

Mehmed Niyazi'nin eserlerinde gördüğümüz hiçbir halk bilimi ve halk edebiyatı unsuru tesadüfî olarak, renk olsun diye kaleme alınmamıştır; yazarın bilinçli vurguladığı noktalardan oluşmaktadır. Hatta bazen çok gerekli olmadığı halde ayrıntı sayılabilecek bazı halk bilimi unsurlarına yer vermiştir. Mesela, Çanakkale Mahşeri'nde, bir askerin, namaz vaktine nasıl karar verdiğini ayrıntılı olarak ifade etmektedir.

– *Mıstık saatin yok, neye göre (namaz) kılıyorsun?*

.....

– *Ellerimle ölçüyorum.*

.....

– *Dört parmak bir saat eder.*

.....

– *Ya güneş görünmüyorsa?*

– *O zaman iyice kanaat getirince kılarım (ÇM/17).*

Yazarımız, zaman zaman kahramanlara söylettiği sözlerle, halk kültürünün ve birikiminin varlığına açıkça sahip çıkmaktadır. Deliler ve Dâhiler’de bir roman kahramanı, “hoşaf’a “komposto” diyen garsona, yozlaşmaya tepki göstererek kızmaktadır.

Mehmed Niyazi, romanlarında anlattığı kahramanlarını, çocukluktan itibaren bir kültürel çerçevede ele almıştır. Böylece, halk birikimini bir bütün olarak ele algıladığını göstermiştir. Varolmak Kavgası’ndaki Murat, Daha Dün Yaşadılar’daki Hacı Ziya, Ölüm Daha Güzeldi’de Tahir çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren yaşadıkları sosyal alanın içinde gelişirler.

Tarihi romanın zaman zaman tarih kitabı olmaktan kurtulamaması gibi, halk kültürüne çokça yer veren romanların da teknik kusur bulundurması ihtimali fazladır. Ancak, Mehmed Niyazi, bu halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarını üslubunu bozmadan, roman tekniğini zorlamadan ele alabilmiştir.

Mehmed Niyazi, romanlarında herkesçe bilinen, basit halk bilimi unsurlarından ziyade ciddi bir birikim gerektiren ayrıntılı hususları seçmiştir. Bu da onun, halk bilimi unsurlarını seçerek, bilinçli bir şekilde kullanacak zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmamız, halk bilimi ve halk edebiyatı ürünlerinin, çağdaş ve başarılı bir romancıda ne ölçüde ve ne şekilde yer bulduğunu tespit etmemizi sağlamıştır. Burada bir kez daha görmekteyiz ki, sözlü kültür, sadece toplumsal kimliğimizi etkilemiyor; yeni edebiyata da ruh ve zemin veren bir özellik kazanıyor. Böylelikle, halk kültürünün birikimleri, çağdaş yazarlarımızın kaleminde ölümsüzleşiyor.

KAYNAKÇA

1. A.Güzel-A.Torun (2003), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara
2. A.(Öztaş)Çelik (2003), Mehmet Niyazi Özdemir'in Hayatı ve Eserleri, Niğde (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
3. Ali Berat Alptekin (1993), Fırat Havzası Efsaneleri, Antakya
4. Ayşegül Kılınç Cabur (2006), Tarık Buğra'nın Romanlarındaki Halk Bilimi Unsurları Üzerine Bir İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya
5. Esmâ Şimşek (1993), Kadirli Ve Osmaniye Ağıtları, Antakya
6. Jean-Paul Roux (1994), Türklerin Ve Moğolların Eski Dini, İstanbul
7. Mehmed Niyazi (2006), Çanakkale Mahşeri, İstanbul
8. Mehmed Niyazi (2006), Daha Dün Yaşadılar, İstanbul
9. Mehmed Niyazi (2005), Dâhiler ve Deliler, İstanbul
10. Mehmed Niyazi (2005), İki Dünya Arasında, İstanbul
11. Mehmed Niyazi (2005), Ölüm Daha Güzeldi, İstanbul
12. Mehmed Niyazi (2006), Varolmak Kavgası, İstanbul
13. Mehmed Niyazi (2005), Yazılmamış Destanlar, İstanbul
14. Mehmed Niyazi (2006), Yemen Ah Yemen, İstanbul
15. M. Ergin(2003), Dede Korkut Kitabı, İstanbul
16. M. Fuad Köprülü (2003), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara
17. Muan Bali (1997), Ağıtlar, Ankara
18. Mustafa Bulut (2004), Sivas İlbeyli Köy Odaları (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), Sel. Ün. Fen. Ed. Fk. Sanat Tarihi Bölümü, Konya
19. Ö.A.Aksoy (1988), Atasözleri Sözlüğü
20. Ö.A.Aksoy (1988), Deyimler Sözlüğü
21. Özkul Çobanoğlu (2003), Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ankara
22. Pervin Ergun (2004), Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara
23. P.N. Boratav (1999), Yüz Soruda Türk Folkloru, İstanbul
24. Saim Sakaoğlu – Ali Duymaz (2002), İslamiyet Öncesi Türk Destanları, İstanbul
25. Sinan Gönen (2006), Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya
26. Şükrü Elçin (2001), Türk Halk Edebiyatına Giriş
27. Türk Dil Kurumu (2004), İmlâ Kılavuzu, Ankara

28. Ü. Günay- H.Güngör (1997), Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul
29. www.bilecik.gov.tr/ilimiz/osmanli/osindex
30. www.gezgin.com/yazi/balıklıgöl
31. www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen
32. www.tdk.gov.tr/sozluk
33. www.urlax.net/index